

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

Училишна педагогија

Штип

Лидија Јорданова

**СОРАБОТКА НА УЧИЛИШТЕТО И ЛОКАЛНАТА СРЕДИНА ВО ФУНКЦИЈА НА
ПРОФЕСИОНАЛНА ОРИЕНТАЦИЈА НА УЧЕНИЦИТЕ ВО ОСНОВНИТЕ
УЧИЛИШТА**

-МАГИСТЕРСКИ ТРУД-

Штип, октомври 2017

Лидија Јорданова

**Соработка на училиштето и локалната средина во функција на
професионална ориентација на учениците во основните училишта
Универзитет „Гоце Делчев - Штип**

Комисија за оценка и одбрана:

Ментор: проф. д-р Соња Петровска
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Член: проф. д-р Емилија Петрова Ѓорѓева
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Член: проф. д-р Никола Смилков
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Краток извадок:

Времето во кое живееме со себе донесе промени кои оставија траен белег во сите сфери на човековото живеење. Во такви услови младите секојдневно се среќаваат со предизвици на кои треба да одговорат, да донесат важни одлуки кои се од непроценливо значење, а со тоа го насочуваат, градат и развиваат својот живот. Адолесценцијата е период во кој младите се наоѓаат на патот на животна крстосница каде се соочуваат со бројни промени. Затоа училиштето преку програмата за професионална ориентација треба да создаде услови со што ќе му се овозможи на ученикот да се стекне со искуство преку кое ќе ги детектира личните интереси, способности, желби и афинитети со што ќе донесе најдобра одлука за себе и својот живот и ќе се стекне со компетенции кои ќе му помогнат во остварувањето како на личните потреби, така и на потребите на општеството. Преку програмата за професионална ориентација во основното училиште и богатство од различни активности и содржини треба на учениците да им се овозможи да ги развијат своите лични капацитети, да се запознаат со постоечките занимања и да им даваат поддршка самостојно да донесат одлука за нивниот избор на средно училиште. За да може училиштето да ги реализира бројните воспитно-образовни содржини вклучувајќи ја и програмата за професионална ориентација на учениците потребно е помеѓу училиштето и локалната средина да постои активна и постојана соработка.

Се одлучивме предмет во ова истражување да биде соработката меѓу основното училиште и локалната средина од аспект на подготвување на младата генерација за правилна професионална насоченост во изборот на нивното натамошно образование и нивното занимање.

Во денешните современи општествени промени не може училиштето да се набљудува надвор од општествениот контекст. Тоа значи дека училиштето не може да постои и да функционира изолирано, особено што курикулумот се развива во согласност со општествените потреби. Во таа смисла и остварувањето на професионалната ориентација не може да се замисли без воспоставување на соработка помеѓу училиштето и локалната средина која ќе се одвива низ заеднички партнерски односи.

Целта на ова истражување е да се испита дали меѓу овие два динамични система, училиштето и локалната средина, постои соработка на планот на професионалната ориентација на учениците, како и да се воочат можни решенија за унапредување на истата.

Преку примена на техниките на анкетирање, интервјуирање и анализа на документацијата и добиените резултати дојдовме до заклучок дека соработка меѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација постои, но нејзината реализација е формална и покрај тоа што е вклучена во програмската структура на училиштето.

Анализата на добиените резултати од проучувањето на ставовите и мислењата на наставниците, учениците и стручните работници упатува на оптимистички предвидувања во однос на развојот на училишното подрачје – професионална ориентација на учениците.

Од прегледот на активности кои ги остваруваат училиштата за реализацијата на програмата за професионална ориентација видовме дека не се потребни некои посебни услови за нејзино остварување, односно со добра и смислена организација на содржините и активностите може да се очекува успешна реализација.

Сите испитаници се согласни дека би учествувале во дополнителни обуки за стекнување, проширување и продлабочување на нивните знаења од областа на професионалната ориентација. Исто така, покажуваат позитивен став за потребата од формирање на училиштен тим за професионална ориентација.

Кога е во прашање соработката меѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација, неопходно е да се воспостави контакт помеѓу овие две важни институции, со што ќе се интензивира соработката преку дефинирање на содржините и целите на соработката, прецизно одредување на организационите форми на дејствување, како и подготовка на учениците во остварувањето на реални средби со пазарот на трудот.

Клучни зборови: професионална ориентација, соработка, локална средина.

**COOPERATION OF THE SCHOOL AND THE LOCAL ENVIRONMENT IN THE
FUNCTION OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF STUDENTS IN THE PRIMARY
SCHOOLS**

Abstract

The times we live bring changes that left a permanent mark in all spheres of human life. In that conditions, young people are facing challenges that they need to answer every day, to make decisions about choosing certain things that surround them, in order to direct, build and develop their lives. Adolescence is a period in which young people are on the life crossroads where they face numerous changes. Therefore, school, through the professional orientation program should create conditions that will enable student to gain experience by which he will detect personal interests, abilities, desires and affinities, and make the best decision for himself and his life and will acquire competences that will help him in achieving both his personal needs and the needs of the society. Through the program of professional orientation in the elementary school and a numerous diversity of activities and contents, students should be allowed to develop their personal capacities, get familiar with existing occupations, and support them independently to decide on their choice of high school. In order for the school to realize numerous educational contents, including the program of professional orientation of students, it is necessary to have active and continuous cooperation between the school and the local environment.

We decided main topic of this research to be the cooperation between the primary school and the local environment from the aspect of preparing the young generation for proper professional orientation in the choice of their further education, their occupation.

In today's contemporary social changes, the school can't be observed outside the social context. This means that the school can't exist and function in isolation, especially since the curriculum develops in accordance with the social needs. In that sense, the achievement of professional orientation can'tbe imagined without the establishment of a co-operation between the school and the local environment that will take place through joint partnership relations.

The purpose of this research is to examine whether there is cooperation between these two dynamic systems, the school and the local environment, in the direction of the professional orientation of the students, as well as to find possible solutions for its improvement.

By applying the techniques of interviewing, interviewing and analyzingthe documentation and the results obtained, we came to the conclusion that cooperation between the school and the local environment in the function of professional orientation exists, but its realization is formal even though it is included in the school structure program.

The analysis of the obtained results from the study of attitudes and opinions of teachers, students and experts suggests optimistic predictions regarding the development of the school area - professional orientation of the students.

From the overview of the activities realized by the schools for the realization of the program of professional orientation, we recognize that no special conditions are needed for its realization, with a good and deliberate organization of the contents and activities, a successful realization can be expected.

All respondents agree that they would participate in additional trainings for acquiring, expanding and improving their knowledge in the field of professional orientation. They also show a positive attitude to the need to establish a school professional orientation team.

When it comes to the cooperation between the school and the local environment in the function of professional orientation, it is necessary to establish contact between these two important institutions, which will intensify the cooperation by defining the contents and goals of the cooperation, precisely determining the organizational forms of acting, as well as preparation of students for real facing with the labor market.

Keywords: professional orientation, cooperation, local environment.

Содржина

Вовед

I. Теоретски пристап кон проблемот на истражување.....	13
1. Историски аспекти на развојот на професионалната ориентација.....	15
2. Поимовна дистинкција на терминот професионална ориентација.....	18
3. Теории на професионалната ориентација.....	22
3.1 Структурална теорија	24
3.2 Развојни теории на професионалната ориентација.....	27
3.3 Суперова теорија.....	28
3.4 Теоретски и практични придобивки од теориите на професионалната ориентација.....	31
4. Улогата и значењето на професионалната ориентација.....	34
4.1. Суштина на професионалната ориентација.....	35
5. Фактори во изборот на училиштето(занимањето).....	37
5.1 Влијание на семејството.....	38
5.2 Влијание на училиштето.....	39
5.3 Индивидуални фактори во изборот на професијата	41
5.4 Способности, особини и карактеристики на личноста.....	41
5.5 Здравствена состојба на организмот.....	41
5.6 Професионални интереси.....	42
5.7 Постапки за утврдување на професионалните интереси на учениците во основното училиште.....	43
6. Фази во процесот на професионалната ориентација.....	44
6.1 Информирање.....	44
6.2 Местото и улогата на професионалното информирање во редовната настава.....	46
6.3 Фаза на професионално советување	47
6.3.1 Зошто е важно запознавањето со светот на трудот.....	50
6.4 Фаза на професионално следење.....	51

7.Искуства од земјите во регионот на планот на професионалната ориентација.....	54
8.Преглед на состојбата на професионалната ориентација во Р.Македонија....	56
8.1Педагогот, одделенскиот раководител и наставниците – креатори и реализатори на професионалната ориентација.....	60
8.2 Наставникот	62
8.3 Одделенскиот раководител.....	62
9.Релевантни истражувања.....	64
10. Локална средина.....	67
10.1 Детерминирање на поимот локална средина.....	67
11.Концептот на соработката на училиштето и општествената средина во педагошките идеи.....	72
 II. Методологија на истражувањето	
1.Предмет на истражувањето.....	76
2.Цел и карактер на истражувањето.....	77
3.Хипотези.....	78
4.Варијабли на истражувањето.....	79
5.Методи, техники и инструменти на истражувањето.....	79
6.Популација и примерок.....	80
7.Статистичка обработка на податоците.....	81
8.Организација и тек на истражувањето.....	81
 III. Анализа и интерпретација на резултатите од истражувањето	
1.Анализа и интерпретација на резултатите од прашалникот на учениците....	82
2.Анализа на податоците од анкетното истражување на одделенските раководители на учениците од VI до IX одделение.....	94
3.Анализа и интерпретација на резултатите добиени од интервјуто наменето за стручните соработници-педагог/психолог/социјален работник.....	107

4.Анализа на Годишната програма на основното училиште односно на содржините кои се однесуваат на професионалната ориентација на учениците.....	115
IV. Заклучоци и предлози за унапредување на соработката меѓу училиштето и локалната средина во насока на подигање на квалитетот на професионалната ориентација на учениците.....	117
Предлози	122
Прилози	126
Користена литература	137

Вовед

Со изборот на училиштето и идната професија, младите луѓе го пронаоѓаат своето место и улога во општеството. За нив овој избор претставува големо животно искуство и има суштинско значење во текот на нивниот понатамошен живот. Да се донесе вистинска одлука за продолжување на образованието е навистина тешко и често знае да ги надмине можностите на самиот поединец. Основното училиште влијае на професионалниот развој и изборот на занимањето на ученикот преку програмските содржини на редовната настава, програмата за воннаставните активности и програмата за професионалната ориентација.

Во современите услови на живеење и дејствување, брзите промени во образованието и информатичката технологија, постојаната акумулација на научните сознанија во општествените науки, а, пред сè, во педагогијата и сродните науки, како и темпото на трансформацијата на општеството во насока на негова демократизација, нужно предизвикуваат промени во воспитно-образовниот систем и наметнуваат потреба од континуирано усогласување на учениците со новонастанатата состојба. Ваквата научна, информатичка и технолошка експанзија бара постојана модификација во светот на работа што, пак, од своја страна, директно влијае на училиштето со што се наметнуваат нови задачи на полето на професионалната ориентација на ученикот. Училиштето треба да го оспособи ученикот самостојно и адекватно да донесува одлуки околу изборот на училиштето кое ќе го води кон оспособување за одредено занимање и тоа во различни периоди од својот живот. (Диздаревиќ, И., 1996)

Трудот се состои од теоретски и емпириски дел. Во теоретскиот дел е прикажан концептот на професионалната ориентација низ нејзините историски аспекти на развој. Значајно внимание посветивме на одредување на терминот професионална ориентација и неговата поимовна дистинкција како и на постоечките теории за професионална ориентација важни за објаснување на одделни аспекти на професионалната ориентација, потоа е прикажана улогата и значењето на професионалната ориентација за поединецот и општеството и факторите кои влијаат во изборот на училиштето (занимањето). Во овој дел беа разгледани и фазите во процесот на професионална ориентација, преглед на состојбата на професионалната ориентација во Р. Македонија и кои се нејзини главни креатори и реализатори. На крајот од теоретскиот дел е даден преглед на разновидните пристапи на поимот „локална средина“.

Во вториот дел на трудот, методологија на истражувањето, го дефиниравме предметот на истражувањето, целите, задачите и хиптезите, варијаблите, методите, техниките и инструментите кои се користени за потребите на истражувањето, популација и примерок врз кој е спроведено истражувањето како и начинот на кој се обработени добиените податоци.

Во третиот дел е прикажана детална анализа на добиените податоци во врска со ставовите и мислењата на одделенските раководители, стручните соработници и учениците.

Како заокружена целина на овој дел се донесените заклучоци кои произлегуваат од добиените сознанија како од теоретскиот пристап кон проблемот, така и од резултатите од спроведеното истражување.

I дел

1. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

За ученикот професионалната ориентација претставува многу значајна и општествено одговорна задача од причина што правилната професионална насоченост придонесува за вистинскиот избор на неговото натамошно образование, неговото занимање и задоволството од работата. (преземено на 29.11.2014г. <http://profesionalnaorientacija.org>)

Гледано теоретски, основната структура на професионалната ориентација се темели на разликите кои постојат помеѓу поединецот во однос на способностите, односно специфичните психофизички барања и воспитно - образовните програми на училиштата како и специфичните психофизички барања кои произлегуваат од дадени работни места и нивните задачи (Диздаревич, И., 1996: 10).

Училиштето зазема важна улога во реализирањето на целите на образовниот процес во рамките на современиот концепт, заснован на новите теории за професионалната ориентација, техничко технолошките промени и различните сфаќања на односите кои постојат меѓу образованието, вработувањето и работата.

Во училиштето, преку програмите на наставната и воннаставната дејност, можно е остварување на формите на професионално информирање, корисни начини на индивидуално советување и соодветен систем на следење на користа од информирањето и советувањето. Ученикот преку воспитно-образовниот процес постепено ги осознава сопствените вредности, интереси и аспирации во сообразност со барањата на пазарот на трудот. Сето тоа води кон развивање на способности и вештини кои се значајни за ученикот во донесувањето на зрели професионални одлуки.

Во поголем број земји професионалната ориентација се развивала во рамките на училиштата, агенциите за вработување или посебни служби, конципирани на начин кој најмногу соодвествува со специфичностите на секоја

земја. Во тој процес учеството на агенциите за вработување е, исто така, важно бидејќи преку нив се остварува контактот меѓу училиштето и пазарот на трудот.

Предностите на училиштето во однос на другите носители се бројни бидејќи во еден подолг временски период (девет години во основното и четири години во средно образование) се остваруваат суштинските димензии на професионалниот развој на ученикот.

Почетоците на развојот на професионалната ориентација датираат од минатиот век. Првите форми на оваа ориентација се појавиле во САД и Франција. Како зачетник на оваа хумана и општествено значајна дејност се смета Франк Парсонс кој во 1900 година започнал со советодавна работа за соодветноста во изборот на занимањето. Оттогаш па сè до денес професионалната ориентација се развивала во сообразност со економскиот и општествениот развој на секоја земја одделно.

Проблемот на кој ќе се фокусираме во ова истражување е да се испита дали постои соработка меѓу основното училиште и локалната средина на планот на професионалната ориентација на учениците. Во проучување на овој проблем ќе се обидеме нашиот интерес да го насочиме на актуелната педагошка практика во основните училишта и согледување на реализација на соработката меѓу основните училишта во општина Штип и локалната средина.

Се надеваме дека овој труд ќе побуди интерес, односно ќе создаде основа и за други натамошни научни истражувања поврзани со оваа тема од друг или сличен аспект, со што уште подобро и поквалитетно би се утврдило значењето на еден ваков комплексен и организиран процес како што е професионалната ориентација.

Во ова истражување се опфатени следниве поими: **соработка, училиште, локална средина и професионална ориентација**. За да се утврди проблемот на ова истражување и да се одреди значењето, односно дефинирање на поимите, ќе извршиме анализата на поимите и нивна операционализација.

1. Историски аспекти на развојот на професионалната ориентација

Идејата за професионална ориентација датира одамна. За првпат се среќава пред еден век чиј зародиш започнува на просторот на Соединетите Американски Држави и Франција и се поврзува со името на **Франк Парсонс** (Frank Parsons). Во обид да дадеме сеопфатен приказ на развојот на професионалната ориентација, ќе се задржиме на некои историско значајни моменти за нејзиното појавување. Имено, првите почетоци се поврзуваат со појавата на книгата на Франк Парсонс во 1909 г. во САД. Во соработка со своите привразаници работел на советодавна работа со имигрантите. Нивната основна цел поаѓа од претпоставката дека доколку работата е во согласност со можностите, способностите и афинитетите на поединецот, резултатот би бил позитивен и успешен (Корен, И: 1996). Визијата на Парсонс била да создаде подобар свет посветувајќи се неуморно до реализацијата на истата. За краток временски период од 1906 до 1908 година тој успеал да основа движење за професионална ориентација чие седиште било во рамките на организацијата позната како Vocation Bureau of Boston. (Journal of Career Development, Vol.20 (4), summer 1994). Неговите ставови се темелат на внимателна анализа на фактите, силни морални убедувања и многубројни реални искуства. Своите идеи Франк ќе ги изнесе во 1906 година на едно предавање во клубот на Економисти во Бостон каде ќе ја промовира својата визија на создавање на „идеален град“ град кој ќе има биро за советување каде ќе им се помогне на младите во изборот на нивното занимање, да се подготват за истото и да градат успешна кариера (Journal of Career Development, 1994).

Поставувајќи ги темелите на професионалната ориентација, Парсонс поаѓал од *теоријата на особините и на барањата*. Според него, треба да постои што поголемо совпаѓање меѓу способноста и особините на поединецот, од една страна, и барањата на работното место, од друга страна, т.е. вистински човек на вистинско работно место. За таа цел се применувале психолошки тестови за да се утврдат особините на поединецот, се вршело анализа на постоечките работни места и се применувале методи за утврдување на карактеристиките на конкретното работно место. („Тржиште рада“, 80) Со ваквиот пристап се наметнале многу отворени прашања како што се прашања поврзани со кариерата на поединецот во понатамошниот негов живот, како тој донесува одлуки и слично. Некои одговори на прашањата дала научната мисла на развојната и социјалната психологија, а од нив најсилно влијание има **теоријата на Доналд Супер** за која подоцна во трудот ќе дадеме подетално објаснување. Супер во САД се смета за еден од најзаслужните за примена на терминот кариера чија употреба е широко распространета.

Актуализирајќи го значењето на професионалната ориентација драгоцени се мислите на германскиот психолог **Хуго Мунстерберг** кој укажува на значењето што може да го дадат психолозите во индустријата преку селекцијата на луѓето според особините кои најмногу одговараат за одреден тип на работа и да се утврдат психолошките услови во кои човекот би го дал својот придонес во работата. Има напишано повеќе трудови од ова подрачје меѓу кои позначајно е делото „Основи на психотеника“ во 1914 г. (Томекович, 1980).

Ваквиот пристап предизвикал силна реакција кај некои економисти и социолози според кои професионалната ориентација не може да се сведе само на психолошката димензија, туку треба да се разгледува мултидисциплинарно.

Од општествените науки, вклучително и во економијата и социологијата, присутни се повеќе гледишта за професионалната ориентација и секоја од нив заслужува внимание да биде анализирана со намера да се согледат комплементарно сите димензии на професионалната ориентација како составен дел во образовниот процес во современото општествено живеење и дејствување.

Како реакција на пренагласување на психолошкиот фактор во изборот на занимањето, економистите предупредувале дека поединецот често пати нема можност за избор на занимањата, односно дека неговиот избор е ограничен со можностите кои ги нуди пазарот на работна сила. Овие ограничувања можат да се рефлектираат во донесувањето на одлуката во изборот на професијата, а тоа го става поединецот во ситуација да одлучува за нешто што не го сака („Тржиште рада“, стр.80).

Од аспект на **социолошките истражувања** се зема во предвид големата поврзаност меѓу изборот на правецот на школувањето и професијата со социјалниот статус, степенот на образование на родителите, односно резултатите од истражувањата го потврдуваат силното влијание на социолошките фактори (исто, стр.80).

Втората светска војна е период кога забрзано се развива технологијата која ја наметнала потребата од конструирање на тестови кои ќе помагаат во селекцијата на луѓе за воени и индустриски цели, па така психологијата како наука е исправена пред огромен предизвик. Со завршувањето на војната, нејзината дејност започнува да се проширува во сите подрачја на човековиот живот скоро во сите земји (исто, стр.80). Така психолозите започнале да се занимаваат со истражувања чија цел била селекција на кадрите и професионално советување. Индустриската психологија до 1925 г. ги проширила своите истражувања во областа на теориите на мотивација, комуникација и групното однесување.

Втората половина на 20 век претставува време на големи научно-технолошки промени кои се присутни во сите сфери на човековото живеење. Современиот живот неминовно наметнува нови барања и решенија кои во голема

мера влијаат на промена на квалитетот на животот во сите области. Со сите можности и ризици кои ги носи, општествената транзиција го зафаќа секторот на воспитание и образование, особено училиштето како најпромовирана институција. Во таа смисла многу е значајно училиштето да ги следи општествените промени, подготвено да одговори на адекватен начин и да понуди можни решенија („Педагошка стварност“,2010). Во таа насока образовниот систем има клучна улога.

Нема дилема дека светот на работата доживеа целосна промена. Новите научно-технолошки промени нужно ја наметнаа потребата од развој на нови занимања и промена на старите. Во пракса промените во светот за занимањата ги погодуваат сите сфери во животот, а тоа се рефлектира и врз школските системи кои мора да се прилагодуваат на новонастанатите промени.

Од анализата на предметната литература можеме да видиме дека развојот на професионалната ориентација се одвивал во сообразност со економскиот и општествениот развој на секоја земја, но заедничко за сите нив е што суштината на професионалната ориентација се темели на постојани, неменливи принципи кои најмногу соодвествуваат со карактеристиките на секоја земја. Имено, таа се сфаќа како професионален развој, а не како еднократен избор што значи дека пединецот во текот на својот живот и работниот ангажман не е детерминиран само за една професија, туку има можности за повеќекратен избор на занимање и оспособување за истото. Оттука произлегува дека професионалната ориентација е процес на донесување на одлуки низ целиот животен век започнувајќи од детството, школувањето и работата (Диздаревиќ,1996). Од овие причини професионалната ориентација се сфаќа во една поширока смисла по својата содржина и времетрањето на процесот. Од анализа на литературата можеме да констатираме дека во најголем дел реализацијата на професионалната ориентација се вршела во рамките на училиштата и агенциите за вработување (исто,стр.10). Имено, со активностите на професионалната ориентација се започнува во основното училиште и се следи поединецот во текот на целиот живот. Може да се забележат различни начини за нејзина реализација како што се: училишна, професионална ориентација, ориентација за развој на кариера, ориентација и советување (Borbely-Pecze & Hutchinson, 2013:8). Активностите на професионалната ориентација се клуч за помош на младите во Европа за развој на личните, професионалните и образовни цели охрабрувајќи ги во нивниот образовен и професионален избор.

2.Поимовна дистинкција на терминот професионална ориентација

Различни европски држави поимот професионална ориентација го дефинираат на различен начин. Разликите се воочливи почнувајќи од термилошко значење на самиот поим и концептуалната поставеност кои претставуваат пречки за што поголема синергија и ефикасност.

Професионалната ориентација е една од често употребувани синтагми не само во стручните расправи, туку и во секојдневната комуникација. Барајќи низ стручната литература за значењето на поимот професионална ориентација се среќава една голема разновидност во неговата поимовна и термилошка детерминираност. Како поим започнува да се употребува во дваесеттите години на минатиот век. Кај различни автори можеме да забележиме означување на различни содржини со исти термини или, пак, за исти содржини употребуваат различни термини (Корач,И.,2011:396). Според **Гузина** професионалната ориентација претставува, *комплексна и систематска дејност на давање помош на поединецот во решавањето на проблеми кои се во врска со изборот на занимањето и неговиот понатамошен професионален развој*“. Понатаму авторката истакнува дека за да се оспособи поединецот самостојно и одговорно да одлучува во изборот на занимањето потребно е на еден организиран начин да се запознае со сопствените можности, со важните и значајни аспекти на големиот број на занимања. За таа цел професионалната ориентација, според Гузина, опфаќа три меѓусебно поврзани функции:

- професионално информирање,
- професионално советување и
- следење на успехот на ученикот во училиштето или на работното место.

За **Марушиќ** професионалната ориентација претставува потфункција на професионалниот развој која дејствува континуирано врз поединецот во неговата подготовка за одредено занимање и донесувањето на одлуки. Марушиќ го проширува поимот професионален развој како целоживотен процес, а улогата на училиштето во рамките на професионалната ориентација ја гледа преку откривање на потенцијалот на ученикот и насочување на неговиот развој кон неговите способности и афинитети, особено кога треба да се определи за одредено занимање.Спротивно од Марушиќ, Гузина ја предимензионира улогата на училиштето особено во делот на третата задача на професионалната ориентација. Во рамките на оваа задача, училиштето го следи поединецот во текот на неговата кариера, ги следи неговите потреби за прилагодување, оспособување, стабилизирање или евентуални промени на занимањето. Со намера да укажеме на поимовната и термилошка неусогласеност во стручната литература и различни документи кои се однесуваат на професионалната

ориентација, за илустрација ќе наведеме уште некои од дефинициите кои најчесто се среќаваат во стручната литература (Корач,И.,2011:397):

- помош на поединецот при изборот на занимањето кое одговара на неговата надареност и интересите поради лично задоволство и корист на општеството;

- помош на поединецот при изборот на занимањето во смисла да го насочи на она подрачје кое најмногу одговара на неговите психофизички особини и склоности за кои има најголеми шанси за успех;

- комплексна дејност која е на располагање на поединецот за да му ја олесни креативноста на сопствениот професионален и животен развој, оптимално усогласување на личните и ситуационите детерминанти во текот на неговиот целокупен образовен век.

Според **Супер**, кој се вбројува во основачите на развојната теорија на професионалната ориентација, поимот професионалната ориентација не подразбира само помош во изборот на занимањето, туку процес на стекнување на знаења за себе и за светот на трудот.

Бранка Братаниќ, пак, нагласува дека професионалната ориентација е континуиран процес кој започнува од основното образование и трае до завршувањето на работниот век на секој човек.

Покрај многубројните дефиниции, најчесто можеме да ја сретнеме определбата на самиот поим како дејност кој му овозможува на поединецот избор и остварување на професионалните цели согласно неговите лични карактеристики, барањата и специфичностите на општествениот и економски развој. Професионалната ориентација е тесно поврзана со системот на образование, па оттука нужна е потребата да се објасни овој поим и неговата употреба во меѓународен контекст (Пастуовик,Н.,2008:253).

Во минатото, прашањата кои се однесувале на професионалниот развој, ориентацијата и слично се разгледувале во рамките на училиштата. Во седумдесеттите години од минатиот век и покрај проучувањето на професионалниот развој на возрасните од страна на теоретичарите, службите за професионална ориентација биле организирани само во училиштата. Ваквата состојба денес е променета и тоа од повеќе причини. Една од главните причини е динамиката на развој и несигурноста на пазарот на трудот која од возрасната популација бара постојано прилагодување на знаењата и често менување на работните места или занимањата (Тржиште рада и запошљавање Црне Горе: 78).

Во изминатите петнаесетина години професионалната ориентација доживува одредени промени во републиките на територијата од бивша Југославија, па затоа ќе се обидеме да се осврнеме на некои моменти за нејзината појава и развој. Во Црна Гора терминот професионална ориентација се користи со основањето на Заводот за вработување (1960) со што се опфатени следните форми на активности: професионално информирање, професионално

советување и професионална селекција. До пред една деценија професионално информирање и професионално советување ги опфаќало учениците од училишна возраст (училишната младина), додека професионалната селекција ги опфаќала кандидатите за вработување или за дошколовање.

Во Р. Словенија овој термин своја употреба наоѓа од 1998 г. како замена за поимот професионално насочување, кој дотогаш се користел како врска со насоченото образование чие значење добило негативна конотација.

Во Р. Хрватска професионалната ориентација се појавува уште во 1931 г. како составен дел на т.н. „Единици за советување при избор на занимање“ и тоа по препорака на Меѓународниот конгрес за техничка настава (Liege,1930) и Институт за психологија во Загреб. Во 1948 год., Заводот за психологија и физиологија на работата добива забрана за вршење на професионалната ориентација од политички и идеолошки причини, од причина што теоријата на способностите и примената на тестовите за психолошки испитувања не се научно втемелени (Lipovac,1996). Во 1952 г. доаѓа до повторно воспоставување на служба за професионалната ориентација со формирање на „Советувалиште за избор на занимање“ во Загреб, а од 1958 г. советувалиштето се преименува во „Центар за професионална ориентација Загреб“ добивајќи побогата организација и повисоко стручно ниво. Во 1960 г., врз основа на Законот на службите за вработување Центарот се интегрира во Заводот за вработување (Lipovac,1996).

Трагајќи низ литературата за почетоците и развојот на професионалната ориентација во училиштата, може да забележиме дека прашањата за професионалната ориентација отсекогаш биле присутни во советодавната работа на стручните лица. Кон крајот на 19 и почетокот на 20 век со интензивниот развој на психологијата и педагогијата посебен акцент и внимание се посветува на оспособување на педагогот и психологот со решавање на различни проблеми во врска со организацијата и реализацијата на наставата и прашањата поврзани со професионалната ориентација. Според **Мандиќ** носители на професионалната ориентација се педагогот и психологот кои заеднички ги решаваат проблемите од оваа област. Во своето образложение за создавање на психолошко педагошките служби во училиштата, меѓу бројните причини ја наведува и потребата од насочување на поединецот во подрачјето на работа кое најмногу одговора на неговите психофизички особини, способности и потребите на пазарот на трудот. Меѓу задачите кои се поставени во професионалната ориентација Мандиќ ја истакнува потребата од максимално усогласување на општествените потреби со потребите на поединецот во еден сестран, општ и целосен професионален развој подготвувајќи го поединецот за неговата струка која го очекува во иднината. За да може да се остварат овие задачи Мандиќ вели дека оние кои одлучиле да се занимаваат со професионалната ориентација мораат да поседуваат богато

знаење од областа на општествените, економските односи, знаења од светот на работата и образованието (Мандиќ,1986:36).

Во ова истражување поимот *професионална ориентација на учениците ќе го користиме во смисла на организирана дејност насочена кон давање помош на учениците да направат правилен професионален избор кој ќе соодветствува со нивните способности и лични ресурси во изборот на нивното понатамошно образование и професионални активности* бидејќи сметаме дека вака конципиран поимот професионална ориентација содржински е попрецизен, богат и може да ги задоволи барањата кои ќе произлезат од ова истражување.

3.Теории на професионалната ориентација

Не можеме да зборуваме за професионалната ориентација, а да не се осврнеме на теориите за неа. Во создавањето на теориите на професионалната ориентација доминирале постоечките сознанија од практиката што укажува на едно усогласено единство помеѓу практичните и теоретските сознанија за истата.

Во педагошката и андрагошката литература можеме да сретнеме различни теории на професионалната ориентација кои не се поставени изолирано една од друга, туку се наоѓаат во еден комплементарен однос. Со таков пристап на толкување на теориите се збогатуваат сознанијата кои се важни за објаснување на одделни аспекти на професионалната ориентација, се создават можности за нови истражувања и примена на сознанијата во практиката (Диздаревик И.,1996: 21).

Постоечките теории се разликуваат во зависност од тоа на која особеност се става акцент во изборот на занимањето, дали се нагласуваат способностите, конативните особини, целокупната личност и сл. (Медик, С., 1994).Со брзиот развој на индустријата и технолошкиот процес ќе започне еден нов период во кој посебно место зазема работникот бидејќи се покажало дека технологијата сама не е доволна за да ги задоволи потребите на новонастанатите промени во индустријата. Всушност, за да се постигне што поголем квалитет и квантитет во работата, неопходни се работници кои ќе располагаат со одредени способности, знаења и мотивираност. Од овие прагматични цели ќе се јави и потребата за примена на психологијата во индустријата.

Во тој контекст од значење е теоријата на професионално советување на Џон Крумболтц. Тој, исто така, укажува на надминување на традиционалниот пристап на професионалното советување во кој главен акцент се става на детектирање на индивидуалните способности, интереси и особини на поединецот, а потоа се прави споредба со барањата на пазарот, т.е споредба на работникот со работата (Крумболц, Ј.Д.,1997: 81). Задачата на советувањето како што вели Џон би требало да е насочена кон промена на поединецот и негово надградување. Постоечкиот капацитет на способности, интереси и особини, кои се воочени кај поединецот, треба да бидат темел за ново учење кое нема да се однесува само на учење на училишните предмети, туку ќе се проширува на учење на професионални и лични вештини затоа што тие кај поединецот постојано се менуваат со стекнување на нови искуства. Со воведување на еден поинаков пристап во професионалната ориентација, традиционалниот однос во советувањето во кој, од една страна, го имат поединецот кој треба да пополнува тестови, да одговара на прашања, а, од другата страна, е „стручњакот“ кој знае дека се веќе надминати. Со ваквата поставеност поединецот добива улога на самостоен и одговорен носител на својата кариера, а во тој случај од клучно значење е добрата информираност на поединецот (исто, стр.81).

Поради постоење на повеќе видови на ориентации и советувања се појавиле обиди за надминување на границата на постоењето на тие видови. Имено, службите за советување биле поставени во различни институции: образование, завод за вработување, социјална заштита и др. Во зависност од поставената цел споменатите институции се адаптирале и насочувале кон одреден вид на услуга. Споменатата поделба, освен на теоретско ниво, била рефлектирана и во практиката. Детектирајќи ги ваквите слабости, бројни европски институции прават обиди за надминување на истите така што советодавните служби се определуваат за концептот на комплетна стручна помош на клиентот, а не третирање само на еден изолиран аспект од проблемот (исто, стр.82).

Индустрискиот развој ќе ја услови појавата на првите теории на професионалната ориентација и тоа во Соединетите Американски Држави. Паралелно со забрзаниот индустриски развој, свој развој доживува и професионалната ориентација. Во исто време во Европа научен подем се среќава во применетата психологијата чии сознанија нашле примена во усовршување на методите и техниките за откривање на способностите и особините на личноста.

Од постоечките теории за професионалната ориентација може да забележиме дека покрај психолозите интерес пројавуваат социолозите и економистите, па со право можеме да кажеме дека на овој проблем му се дава мултидисциплинарно значење. За разлика од психолозите, кои на оваа проблематика во центар на вниманието ја имаат личноста, кај економистите и социолозите примарно значење има факторот средина. Овие теории се познати како непсихолошки теории. Според Диздаревиќ, разликата меѓу психолошките и непсихолошките теории е во зависност кои од факторите имаат пресудно влијание врз личноста, односно за првите се факторите кои дејствуваат на самата личност, а за непсихолошките теории тоа е факторот средина. Но, овие фактори не може да влијаат изолирано врз личноста. Имено, во изборот на понатамошното образование и изборот на занимањето факторите на личноста се анализираат во интеракција со факторот средина. На тој начин поединецот се наоѓа во позиција самостојно да одлучи за изборот на училиштето, а со тоа да влијае и на својата иднина (исто, стр.22).

Од појавата на професионалната ориентација 1900 г. па во наредниот период психолошките теории претрпиле промени кои придонеле за класификација на теориите по основа на разни критериуми, па така се диференцирале во две групи и тоа:

- Структурални теории на професионалната ориентација и
- Развојни теории на професионалната ориентација.

За да добиеме јасна претстава за нивното влијание врз личноста во контекст на професионалната определба, ќе се задржиме на главните карактеристики што ги дефинираат овие теории.

3.1. Структурална теорија

Приврзаниците на структуралната теорија (Blaun, Roe, Bordin, Holand) ги земаат во предвид односите меѓу индивидуалните склоности, интересите, личните особини, општествената положба, од една страна, и изборот на занимањето, успехот и задоволството, од друга страна (Корак. И., 2011). Оваа теорија се темели на два фактора: разликите што постојат меѓу луѓето и барањата кои ги поставуваат различните занимања.

Теоријата на **Франк Парсонс** (Frank Parsons) за професионална ориентација е позната како теорија на црти и фактори. Според неа луѓето се разликуваат според способностите и особините на личноста, а занимањето се разликува според барањата кои се поставуваат на работното место. Бидејќи способностите и особините се мерливи особини на поединецот, може да се усогласат бараните компетенции со потребите на занимањето. Вака усогласени создаваат одличен предуслов за успех. Суштината на оваа теорија е „вистински човек на вистинско место“ чија цел е да се избегнат катастрофалните последици од лошиот избор. Овие сознанија Франк Парсонс ги применил на имигрантите советувајќи ги во изборот на занимањето да ги почитуваат своите афинитети. Но, оваа теорија била на удар на критики, а забелешките се однесуваат на нејзината статичност, односно што поединецот во текот на својот професионален развој врши еден професионален избор. Диздаревиќ истакнува дека критичарите на оваа теорија ја оспоруваат нејзината вредност затоа што не може да се постигне целосно усогласување на способностите, интересите и особините на личноста со барањата на занимањата како што велат Парсонс и неговите следбеници. Понатаму, тој истакнува дека во својот професионален развој поединецот донесува повеќе пати одлуки во врска со неговиот избор на професијата и дека секоја нова одлука е производ на претходно донесени одлуки (Диздаревиќ, И., 1996). Покрај мноштвото критики вредноста на теоријата на особини не може да се фрли во сенка. Најостри нејзини критичари се приврзаниците на развојната теорија на професионалната ориентација. Авторот на книгата „Психофизиологија на трудот“ Зоран Бујас дава неколку теоретски основи кои ја поткрепуваат вредноста на оваа теорија на професионалната ориентација (Бујас, З., 1978). Според Бујас, секоја личност има свои особини и способности кои се разликуваат од останатите луѓе. Тие разлики се резултат на различни фактори и затоа не можеме да очекуваме еднаков работен учинок во работниот процес. Како втора теоретска основа за Бујас се барањата кои се поставуваат пред поединецот за одредено занимање, а тоа значи дека луѓето ќе поседуваат различни вештини и знаења. Ако особините и способностите што ги има личноста одговараат за една активност, не значи дека истите тие ќе се пресликаат за потребите на некое друго подрачје на работа. Како последна теориска основа на теоријата на професионалната ориентација е успехот од работата. Ако поединецот не е успешен во некоја работа, не значи дека тој е професионално неуспешен.

Неговата успешност е поврзана со структурата на личноста која ја поседува и затоа во различни работни активности нема да е еднакво успешен.

Од изнесените теориски основи на Бујас кои ја поткрепуваат важноста на теоријата на особини може да се заклучи дека тие се однесуваат на значајноста на неколку факти и тоа: фактот дека меѓу луѓето постојат разлики според нивните психофизички особености, карактеристиките на секое занимање; поседување на соодветни особини, способности и знаења и познавање на индивидуалните особини на поединецот.

Во рамките на структуралната теорија се вбројува и *теоријата на потребите* чиј творец е **Ана Рое** (A.Ro). Основна детерминанта на оваа теорија се потребите. Нивното формирање започнува од најрана возраст во рамките на семејството, а родителите се првите субјекти кои ги задоволуваат потребите на своето дете. Според оваа теорија, изборот на занимањето е условен од структурираноста на потребите и нивниот интензитет кој е присутен кај личноста. Зависноста на потребите и изборот на занимањето авторката Рое, како творец на оваа теорија, ја елаборира врз основа на теоријата на мотивацијата од **Абрахам Маслов** (Abraham Maslov) во која нема подлабоко да навлегуваме, туку ќе се задржиме на она што е референтно во рамките на нашиот проблем. Хиерархиската теорија на мотивација на Маслов, Рое ја втемелува во теоријата на потребите бидејќи изборот на занимањето го доведува во директна врска со задоволување на потребите што за поединецот имаат примарно значење (Диздравевиќ, И., 1996: 31). Со ваква поставеност почитувајќи ги принципите на хиерархиската теорија на мотивација, теоријата на потребите добива хуманистичка димензија во професионалната ориентација. Во оваа теорија има уште еден важен сегмент во правилниот избор на занимањето, а тоа е чувството на задоволство, што значи дека од изборот на занимањето не е важна само економската страна. Рое истакнува дека професионалната ориентација е алатка преку која секој поединец ќе се запознае со природата на своите потреби и во која насока се движат тие потреби. Многу е важно покрај природата на потребите, поединецот да се запознае и со природата на занимањето, односно да се идентификуваат неговите карактеристики со што личноста ќе постигне поголемо задоволство. Во контекст на ова Ана ја потенцира важноста на запознавање со постоечките занимања со што поединецот ќе одбере занимање кое е најкомпатибилно со задоволување на неговите потреби. Таа ги дели занимањата во осум групи и тоа:

- 1.услужни занимања,
- 2.контактни занимања,
- 3.организациски занимања,
- 4.занимања од технолошка природа,

- 5.занимања од областа на природата,
- 6.занимања од научната дејност,
- 7.занимања од областа на културата и
- 8.занимања од областа на уметноста и забавата. (исто, стр.35)

За наведените занимања потребно е различно ниво на образование, различно ниво на одговорност и степен на самостојност. Рое нагласува дека детството и младоста како развојни периоди имаат клучно значење во формирањето на професионалните потреби и интереси под закрила на родителите. Затоа треба да се посвети внимание на примарните задачи на професионалната ориентација во овој период бидејќи имаат влијание во откривањето на личните интереси, ставови и мотивите кај единката со што ќе им се помогне во донесувањето на одлука за правилен избор на занимањето кое најмногу одговара на неговите потреби.

Додека во теоријата на Рое акцентот е ставен на потребите, можеме да забележиме дека **Холанд** својата структурална теорија за професионална ориентација ја темели на усогласување на структурата на личноста со средината како главна задача на професионалната ориентација. На тој начин се остварува примарната цел на професионалната ориентација преку усогласување на ставовите, способностите и аспирациите со вредностите и барањата на средината. Според Холанд, усогласувањето меѓу средината и личноста се врши преку интересите и постојат пет засебни типови на личности и средини:

- реалистични,
- интелектуални,
- социјални,
- конвенционални и
- уметнички.

Тука се наметнува прашањето: Зошто Холанд дава толку големо значење на врската меѓу личноста и средината? Одговорот произлегува од можноста интелектуалните потенцијали, аспирации и потреби на личноста, преку професионалната ориентација да се откријат личните предиспозиции и да се насочи поединецот во средината во која вредностите, барањата и условите се усогласени со способностите и структурата на личноста (исто,стр.36).

3.2. Развојни теории на професионалната ориентација

Како една од позначајните теории која дала особено значаен придонес во теоријата и практиката на професионалната ориентација е развојната теорија. Теоретичарите на оваа теорија, Гинзберг, Ахелард, Хермај, Тидеман, Цритес, Супер (Ginzburg, Ahelard, Hermaj, Tideman, Crites, Super) професионалниот развој го разгледуваат од аспект на животниот век и животниот простор дефинирајќи го како целоживотен процес кој минува низ неколку фази.

Во 1951 г. е објавена **Теријата на развојот во кариерата** од страна на Гинзберг и неговите соработници.

Според приврзаниците на оваа теорија, професионалниот развој претставува развоен процес кој во својата суштина е иверзибилен, односно секоја професионална одлука е поврзана и зависи од онаа која ѝ претходи и е услов за одлуката која ѝ следи. Овој процес на професионален развој започнува од шестата година и трае се до завршувањето на работниот век. Претходно спомнавме дека професионалниот развој поминува низ неколку фази и тоа:

1. период на фантазија,
2. период на проверка и
3. реалистичен период.

Според Гинзберг и соработниците во првиот развоен период кој започнува од 6-та и трае до 11-та година, како што кажува и самото поимање фантастичен период, детето живее во светот на имажинацијата, па така тоа се поистоветува со најразлични ликови и улоги од неговото непосредно опкружување. Овој период детето има изразени желби кои се надвор од реалноста и неговиот професионален избор е под силно влијание на врсниците.

Во вториот период кој се нарекува пробен период со траење од 12. до 17. година според Гинзберг е период кога детето врши преиспитување на своите аспирации кон одредени занимања. Во рамките на овој период Гинзберг зборува за постоење на уште четири фази или потфази. Заедничко за првите три фази е што во сите нив доминираат субјективните фактори: интересите, способностите и вредностите. Под нивно влијание детето се одлучува за одредено занимање поаѓајќи од она што буди во него интерес, прави споредба во однос на своите врсници и тежнее кон поголеми достигнувања. Избраното занимање за детето треба да има одредена вредност. Во преодната фаза или четвртата фаза детето веќе е во период на адолесценција, изборот е пореален и оваа фаза, како што кажува и самото име, е преоден период од претходните фази на развојот кон периодот на реализам од 18-тата година па натаму.

Во периодот на реализам ученикот веќе во сите сфери психолошки, емоционално и социјално е посозреан па како резултат на тоа на својот

професионален избор гледа далеку пореално, има покомплетно сознание за својата личност и за средината во која живее. Тоа му овозможува да има поголема сигурност во себе и во изборот на занимање. Определувањето на занимањето кое уште се среќава под називот (фаза на спецификација) претставува процес кој се надоврзува на претходните две фази: фаза на експлорација и фаза на кристализација. Во фазата на експлорација поединецот врши преиспитување на своите професионални определби соочувајќи се со реалноста, а во фазата на кристализација веќе точно знае што сака за своја идна професија и конечно тоа го доживува како она вистинското за него (исто, стр.38).

3.3. Суперова теорија

Иако секоја од споменатите теории има свое значење и придонес во развојот на професионалната ориентација, сепак теоријата на Доналд Супер зазема централно место меѓу нив. Нејзината вредност е потврдена од страна на УНЕСКО и е вградена во нивните програми за професионална ориентација.

Според Супер, најважен фактор во професионалниот развој и професионалната ориентација е создавањето на адекватна слика за себе. Како ќе се одвива тој развој зависи од ефикасноста и богатството на информации што ги добива индивидуата. Теоријата на супер е градена на база на Гинзберговата теорија и теоретските и практични сознанија на развојната психологија. За Супер суштината на професионалната ориентација е во оспособувањето на индивидуата самостојно да го предвидува својот професионален развој. Во тој контекст Супер го воведува поимот **професионална зрелост** што значи степен на професионален развој постигнат во одреден временски период кој се идентификува со поготвеност на поединецот да врши професионален избор. За Супер изборот на образованието, занимањето не претставува една голема одлука, туку збир од помали одлуки. Во донесувањето на одлуките земат учество повеќе детерминанти. Тие претставуваат синтеза на фактори на професионалниот избор (Медиќ, 1994). Поединецот одлуката настојува да ја донесе сам што е добро во зависност од специфичностите на факторите кои влијаат врз него. Главна инспирација за одлучувањето се наоѓа во животната стварност. Како нејзини детерминанти Супер ги наведува:

- животен век,
- животен простор,
- животен стил,
- животен циклус и
- ситуациски околности.

Обидувајќи се што попрецизно да го одреди професионалниот развој, Супер вели дека секој човек во својот животен век минува низ неколку развојни фази кои мора да ги помине независно од развојните карактеристики на личноста. Според

оваа теорија разлики во професионалниот развој не постојат, тие можат да се јават во однос на брзината на нивото на созревање, некој побргу созрева, а некој побавно. Супер кога зборува за фазите во професионалниот развој, црпи сознанија од Шарлота Билер која многу години пред неговото научно творење пред околу шеесет години востановила дека целиот животен век е поделен на пет развојни фази:

- 1.растење,
- 2.испитување,
- 3.стабилизирање,
- 4.одржување и
- 5.опаѓање. (Супер,1981: 24):

Можеме да кажеме дека современите застапници на развојната теорија во целост не ја прифаќаат биолошката фиксираност во развојните фази, односно тие сметаат дека постојат значајни индивидуални разлики кои се видливи во процесот на созревање кои се евидентни со брзината на созревањето.

Кога зборува за професионалниот развој и ориентација Доналд не го занемарува значењето на детерминантата животен простор чие значење го прикажува преку постоењето на девет улоги и четири принципа. Во животот индивидуата се среќава и соочува со најразлични улоги, но Супер, како најзначајни, ги смета улогите: дете, ученик, безделник, граѓанин, работник, сопруг, домаќин, родител и пензионер. Остварувањето на овоие улоги може да се врши во секвенци или истовремено кога поединецот се соочува со повеќе улоги. Секоја од овие улоги е значајна во одреден период од животот, но ние ќе се задржиме на улогата на ученик бидејќи во ова истражување нашиот интерес е насочен кон учениците. Исправеноста пред предизвикот во различни улоги за ученикот има особено значење за професионалниот развој на ученикот. Имено, ако на ученикот му се овозможи да се постави во некоја улога, таа улога бара од него да се потруди, преку неа ученикот има непресушна потреба да се самоактуелизира користејќи ги сите свои потенцијали. Се претпоставува дека во таква средина ученикот полесно ќе се развива, ќе биде задоволен од постигнатото кое произлегува од процесот на актуелизација на своите потенцијали и тоа ќе се рефлектира во неговиот понатамошен професионален развој. Во контекст на ова може да се запрашаме како училиштето треба да влијае во правец на задоволување на потребите, кои се тие потреби, зошто во дадена ситуација ученикот се однесува така. Одговорот лежи во присутноста на потребите. Според Билиќ (Bilic, 2001), „мотиви, поттикнувачи, причини се нарекува сè што ја придвижува човековата активност насочена кон одредена цел”. Затоа во училиштето од посебна важност се слободните ученички активности кои му даваат простор на ученикот да се ангажира во различни активности преку

различни улоги. На пр., во исто време е ученик и работник. Така ученикот може да создаде перцепција за самиот себе во неговата нова улога создавајќи лично задоволство и визија за животен стил. Ученикот запознавајќи се самиот себе, познавајќи ги своите потреби ќе се поттикне да ги задоволи своите потреби со запишување во средно училиште и во одредено занимање. Кога ја елаборираме Суперовата теорија во која доминантно место зазема значењето на улогите, ќе го спомнеме и неговиот став во врска со промените кои настанауваат во текот на професионалниот развој (Диздаревиќ,1996). Имено, според него траењето на улогите се поставени во зависност од времето и емоциите со кои располага лицето. Деветте животни улоги кои го одредуваат значењето на концептот „Животен простор“ се директно поврзани со временските промени во одделни улоги. Со преземањето на некој нова улога се зголемува и продлабочува нејзиниот интензитет, додека претходната улога постепено се намалува или сосема исчезнува. На пр., кога ќе се вработи лицето, тој се наоѓа во една поинаква животна фаза која го активира лицето во новата улога, а додека улогата на ученик се намалува или исчезнува. Во кој правец ќе се равива поединецот, дали ќе го продолжи школувањето или не, каков животен тек ќе добие неговиот професионален развој зависи и од тоа дали поединецот се занимава со некое хоби или не. За Супер присутноста на хобито е многу значајна активност која може да го следи човекот во сите етапи од професионалниот развој. Семејството е исклучително важна средина за стимулирање и негување на оваа активност која започнува уште од рана возраст и продолжува во текот на школувањето.

Важен момент во развојната теорија на професионалната ориентација за Супер е моментот на донесување на одлука. Во таа насока се и примарните задачи кои се поставени на почетокот на развојот на професионалната ориентација. Нејзина задача е секој поединец со помош на советодавците на занимања да се оспособи сам да донесе одлука за својата професионална определба. Донесената одлука е само потврда за претходните фази низ кои минува единката и создавање на можности за проценување на ефектите од донесената одлука. Доналд, како и неговите приврзаници, се творци на моделите на професионалниот развој и избор. Според нив, врз донесувањето на одлука која се однесува за понатамошно школување или избор на занимање имаат влијание повеќе фактори, персоналните и ситуациони детерминанти, емоциите и проценка на фактите. Тие укажуваат на важноста на методите при одлучување и затоа препорачуваат нивно имплементирање во програмите на воспитно-образовниот процес со што ќе му се помогне на ученикот во донесување на правилна одлука во изборот на училиштето.

За цврстата врска меѓу училишниот успех, успехот во воншколските активности и организираните активности со успехот и задоволството во кариерата на возраст било истражувано од страна на Супер, 1967 и Џордан 1974. (исто стр.36).

Може да резимираме дека поединецот кој ја гради својата кариера станува свесен за постоечките одлуки во изборот на занимањето, поставува прашања, анализира одредени претпоставки, бара податоци, поврзува и споредува стари и нови податоци, претпоставува можни акции и ја проценува нивната вредност, размислува за своите сегашни и идни одлуки. Во тој професионален развој поединецот во секоја возраст има специфичен начин на толкување и соочување со професионалните проблеми па низ тој пат ја достигнува професионалната зрелост.

3.4. Теоретски и практични придобивки од теориите на професионалната ориентација

Сите наведени теории, освен теоријата на особина-барање, имаат синтетички пристап кон личноста и таквите сфаќања треба да се применат, но во практиката често кон поединецот се пристапува аналитички, па добиените податоци при постапката на прибирање податоци во професионалната ориентација се занемаруваат, а наместо нив се земаат во предвид оние податоци кои се највоочливи според мислењето на стручните лица. Бранчиќ Бранка во нејзината студија дава неколку стручни совети во кои можат да најдат практична примена најприфатените теории на професионалната ориентација (Brancic, B., 1986). Поаѓајќи од наведеното, таа укажува на некои можности на конципирање на една комплетна теорија на изборот на занимања кои би можеле да најдат специфична примена во професионалната ориентација како стручна и општествено втемелена активност. Бранка ги издвојува придобивките од теориите на професионалната ориентација, а тоа се :

- На изборот на занимање се гледа како на процес кој трае во текот на целиот живот на поединецот;
- Врз изборот на занимањето влијаат психолошките детерминанти на личноста ;
- Постоење на поврзаност меѓу процесот на професионална ориентација и процесот на созревање;
- Личноста се самоактуелизира со изборот на занимање;
- Во теоријата занимањата се структурирани според релевантните психолошки димензии;
- Изборот на занимањето се идентификува со подоцнежниот избор на животен стил;
- Современите теории на професионалната ориентација ја истакнуваат потребата од специјализирани лица кои ќе се занимаваат со овој проблем и кон него треба да се приоѓа интердисциплинарно со адекватна организација.

Како резултат на темелната анализа на теориите на професионалната ориентација и имајќи ги предвид теоретските и практични придонеси на теориите, Бранчиќ ќе нагласи дека професионалната ориентација е континуиран процес кој започнува од основното образование и трае до завршувањето на работниот век. Инспирирана од можните продобивки на теориите на професионалната ориентација, Бранчиќ ќе преземе дел од идеите укажувајќи на нивното несомнено значење во развојот на професионалната ориентација, а тоа се: развивање на експлоративно однесување и подучување на поединецот за успешно донесување на одлуката и збогатување на професионалното советување со динамични пристапи во изборот на занимањето. Најсоодветно место за остварувањето на првата идеја за експлоративно однесување е во училиштето. Преку едукативниот процес и соодветни педагошко-психолошки услови му се овозможува на ученикот да истражува и да открие каде најмногу се пронаоѓа (исто,158). Училиштето ја има привилегијата преку наставниот процес и воннаставните активности да го оспособи ученикот да научи сам да доаѓа до потребните информации, да се осознае самиот себе и да го запознае светот на работата. Детектирајќи ги слабостите во училишната практика каде акцент се дава на професионалните информации, а не на формите на самостојно доаѓање до истите од страна на ученикот, Бранка дава препораки како да се посвети повеќе внимание на разработка на задачите на експлоративното однесување низ унапредување на постоечките и изнаоѓање на нови методи и техники за работа. Во прилог на кажаното Бранка вели: „Предлагам разработка на моделот на проучување и одлучување кој би послужил како база за групна и индивидуална работа која би ги опфатила стратешките точки во процесот на донесување на одлуката, како и да се вгради во програмите за работа на училиштето и процесот на подучување во одлучувањето и планирање на професионалниот развој“ (исто,158).

Со интенција професионалната ориентација да може да одговори на барањата на современото општество, Бранка укажува на важноста од освежување на содржините на професионалното советување кои ќе посветат поголемо внимание кон поединецот, респектирајќи ја неговата личност со што ќе го подготват на можните предизвици низ сите етапи во образовниот процес, а подоцна и во светот на трудот и работата. Низ тие содржини ученикот ќе треба сам да ги открие своите аспирации кон занимањето преку пребарување на информации, истражување и да му се помогне да научи да идентификува, проценува, да доаѓа до информации, да се пронајде во различните полиња на работата преку своите особини и способности и на крај да ја донесе одлуката.

Преку теориите на професионалната ориентација се обидовме да дадеме краток преглед на различни аспекти на теориите кои делумно претставуваат основа за педагошката и дидактичка имплементација на професионалната ориентација. Бидејќи секоја од овие теории содржи важни пристапи кои го објаснуваат професионалниот развој и процес, ниедна не може да се отфрли или

да се каже дека дава целосно објаснување за донесување на одлуката за школување или занимање и затоа треба да се има комплеметарен пристап.

Анализирајќи ги теориите и парадигмите можеме да констатираме дека во фокусот на вниманието го ставаат поединецот и неговиот професионален избор или прашања кои имаат за цел да му помогнат во донесувањето на одлуките. Кај традиционалните теории постои отсуство на прашања како ќе се одвива развојот на поединецот, во кој правец ќе се движи таа промена и на каков начин. Научно - технолошкиот развој ќе изврши силно влијание на пазарот на трудот, со што доаѓа до промена на односот помеѓу работодавецот и работникот во поглед на неговите особини. Имено, во минатото на професионалното знаење му се препишувало големо значење, но во денешни услови се бараат и други особини и вештини како што се: организациони способности, комуникативни вештини, способност за тимска работа, самоиницијативност, решавање на конфликтни ситуации, подготвеност за учење и адаптација на тековните промени. Несигурноста и неизвесноста кои се составен дел на сегашноста и иднината, имаат рефлексивна врз професионалната ориентација и професионалното советување. На тој начин истите мораат да се прилагодат на новонастанатите промени, со што професионалната ориентација нема да има само задача на давање помош во изборот на училиште или занимањето туку треба да го подготвува и оспособува поединецот за изнаоѓање решенија кои во најголема мерка ќе ги задоволи неговите потреби и потребите на општеството.

4. Улогата и значењето на професионалната ориентација

Изборот на професијата е многу важно прашање во животот на секој човек. Вистинскиот избор на професијата не само што е значајна за самиот поединец, но неговата оправданост се рефлектира и во семејството и во целото општество.

За да се сфати местото и улогата на професионалната ориентација и да добие научно и општествено значење поминало доста време. Имајќи предвид дека човекот своите егзистенцијални потреби ги остварува преку работата благодарение на неговата способност за мислење и користење на поранешното искуство го издвојува како единствено суштество кое е способно да ја врши работата свесно, плански и организирано.

Во одредувањето на односот на работата и професионалната ориентација, тој однос нè интересира од социјален и економски аспект и од аспект на изборот на занимањето (Јаксимовиќ, З. 2007: 64). Во минатото вниманието во истражувањата било насочено во областа на работата за зголемување на продуктивноста на работата, додека улогата на човекот како главен фактор на зголемување на таа продуктивност била маргинализирана. Од работникот се очекувало да ги прилагодува своите способности кон работата на машините и кон новите технолошки достигнувања, а не се земало предвид сознанието дека човекот функционира како интегрална целина од биолошки, психолошки и социјални фактори.

Работата му помага на човекот во неговото социјално-економско осамостојување, создавање на чувство на припадност кон заедницата, општеството, претставува средство за реализирање на своите способности, интереси и да доживее успех и чувство на задоволство. За да може човекот сето ова да го постигне, неопходен е соодветен избор на занимањето. Според **Јоксимовиќ** изборот на занимањето е плански, рационално, смислено, научна усогласеност на интересите, способностите и желбите на поединецот со барањата на работните места и општествениот интерес, наспроти површното, несистематско и непланско донесување на одлуки во изборот на занимањето. Расчекорот на релација поединец-општество резултира со последици кои можат да бидат разновидни од незадоволство на работното место, повреда на работното место, често отсуство од работата, непотребна флукуација на работникот итн.

Вистинскиот професионален избор треба да одговара истовремено како на способностите и интересите на поединецот така и на потребите на пазарот на трудот. За да може да се постигне таа ускладеност, неопходно е, од една страна, поединецот добро да ги запознае сопствените знаења, умеења, личните интереси, желби, а, од друга страна, да биде добро информиран за реалните можности за работа, видови професии, какви квалификации се потребни итн. Децата од

училишната возраст се под силно влијание на многу различни фактори: семејството, другарите, наставниците и непосредното опкружување. Во овој период младите и адолесцентите се наоѓаат на животна крстосница и се соочуваат со најголем број промени. Учат како да донесат одлуки и затоа треба да се создадат неопходни услови за да донесат најдобра одлука за себе и својот живот. За да може да се направи правилниот избор и да се реши оваа одговорна и сложена задача, професионалната ориентација поставена на научна основа од стручен тим има за цел да му помогне на децата и младите да направат правилен професионален избор, да одговорат на своите способности и желби, на барањата на пазарот на труд и перспективата за наоѓање на работа кои ќе влијаат на натамошниот квалитет на животот и работата.

Од изложеното може да се сфати колку е значајна професионалната ориентација и дека таа зазема важно место и улога во училиштето и општеството и тоа од повеќе причини:

- Професионалната ориентација е општествена активност која им дава помош на младите во изборот на училиштето и занимањето;
- Се врши преку сестрано запознавање на здравјето, способностите и другите особини на поединецот кој врши избор на занимањето;
- Професионалната ориентација настојува да го насочи поединецот во она подрачје на работата за кое смета дека најмногу ќе успее и најмногу одговара на потребите на општеството во поглед на стручните кадри;
- Професионалната ориентација може да се организира и оствари единствено ако постои единство меѓу оние кои ја бираат професијата и стручната помош на тие кои ја даваат(исто, 65).

4.1. Суштина на професионалната ориентација

Суштина на професионалната ориентација е опфаќање на различни активности со што младите и возрасните ќе добијат соодветна помош во изборот на нивното понатамошно образование, изборот на занимањето, помош околу вработувањето или прашања кои се поврзани со нивната кариера.

Кој ги спроведува овие активности?

Образовните институции (училиштата), агенцијата за вработување или посебни служби се главни носители на оваа дејност. Од споменатите институции нашиот интерес во ова истражување е насочено кон улогата на основните училишта во професионалната ориентација на учениците.

Професионалната ориентација доживеала трансформации во нејзиното дефинирање, најпрво се дефинирила како дејност која му помага на поединецот во изборот на неговиот професионален пат согласно со неговите можности и реалните социјални услови.

Со забразаниот научно-технолошки развој, професионалната ориентација мора да се прилагоди и да ги следи настанатите промени и да посвети внимание

на оспособување на стручните лица кои се занимаваат со оваа проблематика. Р.Македонија во однос на некои барања и прашања за едуцираноста на стручните лица кои се занимаваат со советодавната професија заостанува. Имено, во повеќето земји од Западна Европа за извршување на советодавната работа, покрај задолжителното студирање (педагогија или психологија), неопходно е и искуство во траење од 2 до 3 години. Некаде бараат и постдипломски студии, а во Италија и САД се бара да имаат завршено докторски студии (Ivanek,1993).

Запишувањето во средно училиште е еден од одлучувачките чекори кои значително му го трасираат патот на поединецот во понатамошниот живот. Во донесувањето на оваа одлука важно е да се знае како ја донеле одлуката, зошто ученикот се одлучил за одредено училиште, дали одлуката ја донел самостојно, под влијание на врсниците или родителите. Во современиот свет на живеење едно од често поставуваните прашања е: „Која е Вашата визија?“. Да имаш визија значи дека имаш сон, имаш цел која ја поставуваш пред тебе, мисла водилка како да дојдеш до целта. Токму тоа е она што треба секој човек да го носи во себе, да знае што сака да постигне во животот и како да го оствари тоа. Но, за жал, има многумина кои се заглавени во сопствениот избор за нивниот животен пат.

Во професионалното определување на учениците воспитно-образовниот процес има значајна улога и треба да биде поставено како сервис во функција на воспитанието и образованието, односно треба да биде чувствителен за разновидните потреби на учениците. **Емил Диркем** смета дека воспитанието му овозможува на поединецот да стекне одредено знаење и да развие одредени вештини кои му се потребни на ученикот за неговото понатамошно занимање (Диркем, 1981: 40). Всушност, воспитанието претставува инструмент со кое општеството го подготвува детето за сопствена егзистенција, односно има за цел да создаде кај детето одредени физички, интелектуални и морални состојби кои од него ќе ги бара потесната и поширока општествена средина. За Парсонс училиштето претставува мост меѓу семејството и општествената средина бидејќи училиштето е првата институција од каде започнуват подготовките на детето за неговата улога на возрасен која го очекува во животот.

5. Фактори во изборот на училиштето (занимањето)

Изборот на училиштето за ученикот е една од најзначајните животни пресвртници во кои настанува квалитативно нова развојна фаза во животот на секое дете. Запишувањето во средно училиште е еден од клучните моменти кои ни го трасираат понатамошниот тек во животот. Од тие причини е значајно зошто ученикот со завршување на основното образование се одлучува за запишување во одредено училиште, односно кои фактори имаат влијание во донесување на нивната одлука. Во текот на растењето и школувањето детето е изложено на многубројни чинители. Нивното влијание кај секое дете е различно, за некое може да биде од пресудно значење, а за друго не. Кој од нив ќе доминира во изборот, зависи од мноштво испреплетени фактори.

Различни автори ставаат различен акцент на поедини фактори. Така според **Супер**, главни детерминанти во изборот на занимањето се:

- семејството,
- училиштето,
- психофизчките особини,
- самоактивноста на личноста и
- општествено-економски околности. (Јоксимовиќ, 2007)

Вака прикажани наведените фактори Супер ги групира во: психолошки и ситуациони детерминанти.

Во психолошките детерминанти ги вбројува следните чинители: биофизичките способности, полот, интелектуалните способности, (општи и посебни), училишниот успех, психосензорните и психомоторните способности, професионалната информираност, професионалното интересирање, ставовите, мотивите, работните навики, цртите на личноста, очекувањата, професионалниот поим за себе и професионалната зрелост.

Меѓу ситуационите фактори Супер ги издвојува: семејството, училишниот систем, претпријатијата, агенциите за вработувања, здравствените установи, средствата за јавно информирање, социјално-економскиот статус на поединецот и перспективата од вработување.

Во ваквата поделба на факторите во изборот на занимање Супер не дава детално објаснување на самоактивноста. Според Јоксимовиќ тоа не го намалува значењето и улогата што ја има самоактивноста и тој вака прикажаните бројни фактори ги прегрупа во две групи:

- средински или ситуациони и
- индивидуални или психофизички фактори.

Во продолжение ќе се обидеме да дадеме објаснување на срединските фактори, семејството и особено на училиштето чие влијание во изборот на училиштето и занимањето е од интерес на овој труд.

5.1. Влијание на семејството

Улогата на семејството е од непроценливо значење во целокупниот развој на детето. Па така, силна моќ и влијание има и во професионалниот развој и изборот на занимањето на детето. Според германскиот педагог **Херман Гизек** семејството во суштина е животна заедница, функционално поле за учење. Семејниот живот ги задоволува основните човекови потреби за:

- сигурност,
- признавање и доверба,
- воведување на детето во социјалните и културни норми,
- темел на социјален и емоционален модел на заедничкиот живот на луѓето,
- отвореност на семејството кон надворешниот свет и
- стекнување на релативно стабилни искуства и континуирана солидарност.

(Петровска, 2009:30):

Во однос на ова прашање многу е важно во какво семејство живее детето и каков стил на родителство доминира (Јоксимовиќ, 2007: 68). За Ане Рој (1967) и Холанд Ј.Л. (1973) постојат три типа на родителство:

- автократски тип,
- демократски тип и
- либерален тип.

Кај **автократскиот тип**, родителот во име на детето ја донесува одлуката за изборот на неговото натамошно школување и занимање сметајќи дека тоа е најдобро за детето и неговиот професионален развој. Родителот се однесува претерано заштитнички во однос на детето, без да се консултира со него или со останатите членови на семејството.

За разлика од автократскиот тип, кај **демократскиот стил** на родител среќаваме родител кој го стимулира професионалниот развој на детето и му покажува релативна смостојност во неговиот избор на училиштето и занимањето.

Препуштање на професионалниот развој и донесување на одлука за избор на училиштето, немешање во неговиот живот, без насочување среќаваме кај **либералниот тип** на родител. Ваквиот начин на однесување може да рефлектира негативни последици по детето како што е апатијата и нарушување во професионалниот и останати аспекти во неговиот развој.

5.2. Влијание на училиштето

Училиштето има извонредна улога во дизајнирањето на воспитно-образовниот процес, констатно водејќи сметка за негово унапредување, почитувајќи ги барањата на современиот образовен концепт заснован на теориите на професионалната ориентација, брзиот напредок во науката и техничко-технолошкиот развој и негување на односите меѓу образованието, вработувањето и работата.

Училиштето, како фактор во изборот на училиштето и занимањето, има силно влијание бидејќи во тој процес според Јанковиќ (1987) се вклучени: предметните наставници, одделенските раководители, тимовите за професионална ориентација и педагошко-психолошката служба. Поаѓајќи од основните начела за развојот и процесот на учење на детето, функцијата на воспитанието и образованието, курикулум кој е насочен кон детето, училиштето претставува средина во која се почитува постоењето на индивидуалноста, автономијата и слободата на секое дете. Детето се доживува како единствено и неповторливо суштество кое се разликува од останатите, а наставниците го почитуваат како такво помагајќи му понатаму да се развива со темпо кое одговара на самото дете. Содржините треба да бидат подредени во функција на развој на способностите и индивидуалноста на детето и училиштето треба да одговара на потребите, интересите и можностите на ученикот (Милјак, 1996).

Во изминатиот период во време на социјалистичкиот систем, за образованието важеше долгогодишната идеологија и концепција кон градење на личности кои ќе бидат сестрано образовани, па како резултат на ваквиот концепт наставната програма во училиштата ќе биде подложена на критики во однос на преобемноста и сложеноста на програмата која е оптоварена со многу историцизам, формализам и вербализам (Несторовска, 1997: 28). Категоријата *сестрана личност* сè повеќе се определува како апстрактна категорија, па оттука и современите педагози сè повеќе истакнуваат дека не е можно една личност подеднакво да ги развива своите компоненти до еднаков степен, односно не е можно да се знае во сè. Акцентот треба да се стави на развој на индивидуалните генерички можности, односно на она што претставува печат и посебност на неговата личност.

Современиот воспитно-образовен систем треба да се стреми кон почитување на индивидуалните особини на личноста, почитување на можностите и афинитетите на поединецот, прилагодување и растоварување на наставните планови и програми со можност за изборни факултативни предмети. Современата образована дејност бара и обезбедување на кадровски и материјални услови, соодветна технологија, солидна наобразба и перманентно усовршување на наставниот кадар кој ќе биде во чекор со времето во кое живееме.

Основното училиште преку многубројни активности влијае врз изборот на занимање на ученикот. Дел од програмските содржини се реализираат преку редовната настава, програмата на воннаставните активности и особено преку програмата на професионалната ориентација. Како корисни и мошне привлечни се саемите за професионална ориентација, екскурзиите, посетата на разни претпријатија и установи и сл. (Јоксимовиќ, 2007: 68). Важни субјекти кои влијаат во давањето помош во изборот на идното училиште се: наставниците, педагошко-психолошката служба, врсниците преку своите активности и интересот кој го пројавуваат.

Јоксимовиќ ги издвојува следните облици на професионалната ориентација во основното училиште:

- индивидуални информации,
- печатен материјал,
- писмени и ликовни творби,
- изложби,
- ученички екскурзии,
- приредби,
- предавања и
- редовна настава.

Според него, вака прикажаните патишта преку кои ќе се реализира професионалната ориентација, можеби, во прв момент остава впечаток на дополнителни оптоварување за ученикот и наставникот. Но, тоа не е така доколку задачите на професионалната ориентација се остваруваат во рамките на редовните училишни активности или можат редовните активности да бидат збогатени со компоненти од професионалната ориентација, а сето тоа е возможно поради неограчените можности кои ги нуди самата постоечка структура во училиштето. Онаму каде постојат услови Јоксимовиќ посочува дека можат да се применат и посебни активности со што би се помогнало во оптималниот професионален развој на ученикот.

Субјективните и објективните фактори во процесот на образованието и работата меѓусебно се преплетуваат на релација човек-образование-работа. Како резултат на таа интеракција, настануваат многубројни противречности кои се манифестираат како непремостиви спротивности како, на пр., несовпаѓањето на професионалните желби на младите со потребите во општеството што, пак, од друга страна, произведува суфицитарни или дефицитарни занимања. Ваквата состојба според Јоксимовиќ создава една погрешна претстава дека постои расчекор меѓу индивидуалните потреби и интереси во однос на потребите и интересите на општеството. Ова тврдење е поткрепено со постоечките прокламирани општествени начела, на пр., индивидуалната потреба за вработување заради обезбедување материјална животна егзистенција или потребата на поединецот за зачувување на телесниот и психичкиот интегритет во

процесот на работата. Од друга страна, општеството го актуелизира интересот за хуманизација на човековата работа или синергија на индивидуалните потреби за лична афирмација со задоволството во работата (исто, 70). Оттука произлегува една од важните задачи на професионалната ориентација - да ги усогласи сите потреби во една единствена целина на индивидуални и општествени потреби. Во контекст на изнесеното можеме да кажеме дека професионалната ориентација е само една нитка од синџирот на општествените влијанија кои се обидуваат да ги ублажат или отстранат насобраните противречности во светот на образованието и работата.

5.3. Индивидуални фактори во изборот на професијата

Еден од пресудните фактори во донесувањето конечна одлука во изборот на професијата, што во извесна мера ќе влијае на неговата иднина, се индивидуалните или психофизички чинители во изборот на професијата:

- специфичните карактеристики, способности и особини на личноста,
- здравствената состојба на организмот и
- професионалните интереси (Јоксимовиќ, 2007: 71).

Во продолжение ќе отстапиме простор во кратки црти да дадеме објаснување за секој од нив бидејќи сметаме дека се од особено значење за професионалниот развој и успех на поединецот.

5.4. Способности, особини и карактеристики на личноста

Луѓето меѓу себе се разликуваат по своите психофизички својства како што се: менталните способности, способноста за сфаќање на механичките односи, вербалната способност, психомоторните способности, сензорните способности и особините на личноста (карактерни црти, темперамент, интереси и ставови). Со кој од овие карактеристики располага една личноста има значење во изборот на занимањето и професионалниот успех кој ќе го постигне. Различни професии поставуваат различни барања на потребни особини во однос на карактеристиките на работното место. Од сложеноста на работата зависи кое ниво на способности е потребно да го поседува поединецот. Благодарение на конструирање на различни методи на психолошки испитувања (тестирање, интервјуа, анкетирање) се овозможува да се утврди степенот на присутност на бараната способност или особина кај поединецот. Врз основа на резултатите од овие испитувања со кои се утврдува застапеноста на овие карактеристики може да се предвиди успехот на поединецот во некоја професија.

5.5. Здравствена состојба на организмот

За да се постигне успех во професијата, од голема важност е здравствената состојба на поединецот. Од медицински аспект погрешно избрано занимање за последица го има не само слабиот постигнат успех, туку може да доведе порано или подоцна до влошување на здравствената состојба, што, пак,

од своја страна, бара од поединецот занимање кое ќе му одговара, а за кое мора стручно да се оспособува.

5.6. Професионални интереси

Професионалните интереси се вбројуваат во едни од клучните фактори во изборот на занимањето. Интересите мораат да се однесуваат на нешто што е познато преку професионално информирање, подобро запознавање на одредени, дејности, појави и сл. Во едно испитување спроведено во Војводина во 1990 г. се покажало дека учениците располагаат со многу мал број на интереси околу 72, а според тогашната номенклатура на занимања регистрирани се околу 10.000 занимања (исто, 72). Овој податок се должи на фактот што учениците немале доволно информации за разновидноста на постоечките занимање, а се определиле за оние кои во моментот им биле веќе познати. Затоа се укажува на важноста од совпаѓање на професионалните интереси со способностите на личноста на кои треба младите посебно да обрнат внимание затоа што да се има интерес, а да нема способности значи слаб успех или неуспех. Од изнесеното можеме да констатираме дека училиштето поседува предности во однос на другите субјекти во поглед на современиот систем на информирање, поседување на аудиовизуелни средства, лаборатории, библиотеки и модерни средства за комуникација.

Во формирањето на интересите, во процесот на запознавање и богатење со мноштвото на постоечки содржини кои се однесуваат на занимањата се одговорни: средината, искуството и учењето. За Јоксимовиќ интересите се променлива категорија на душевниот живот на помлада возраст. Педагошките сознанија и пракса укажуваат дека не може да се очекува успех во воспитно-образовниот процес без добро познавање на склоностите, нивните афинитети и интереси. Во контекст на ова ќе ги спомнеме периодите на појава на професионалните интереси кои ги наведува Гинзбер и соработниците според Херлок:

Првиот период е период од шестата до единаесеттата година. Карактеристично во овој период е што детето поседува професионални аспирации кои се недискриминирани и нереални, односно кај него се јавува интерес кој претставува идеален избор.

Вториот период е помеѓу единаесеттата и седумнаесеттата година кога професионалните интереси се темелат на симпатија или антипатија, а подоцна се надополнуваат со она што е подобност и способност и на крајот од овој период интересите се зајакнуваат со личните вредности и идеали.

Третиот период настапува по седумнаесеттата година кога кај поединецот се пројавува реалистичен избор и се земаат во предвид реалните можности за избор на професијата и останатите можности.

Постојат различни начини на толкување на интересите што може да се види од примерите на повеќето дефиниции. Така Олпорт ги именува како црти на личноста; Никола Рот (1966) професионалните интереси ги определува како интереси за некое занимање кои претставуваат алатка за обезбедување на средства за живот. За Стронг (Џуриќ, 1990) сè што се однесува на професионалниот живот на човекот е збир на мноштво интереси, а за Херлок интересите се „... научени мотиви кои го тераат поединецот да постапува со склад со тие интереси...“ (исто, 72).

5.7. Постапки за утврдување на професионалните интереси на учениците во основното училиште

Во основните училишта се употребуваат следните постапки за утврдување на професионалните интереси:

1. кратки прашалници со кои се испитуваат учениците кое занимање го сакаат или не,
2. ученикот да пополни формулар во кој го наведува занимањето кое сака да го избере,
3. прашалник кој се состои од прашања во врска со слободното време на учениците и
4. спроведување на интервју.

Како тестови кои се применуваат како дијагностичко средство за одредување на интересите се: Тестот на интереси на Стронг (1972), Кудров тест на интереси(1930) и Тест на професионални интереси на Џуриќ (1988).

6.Фази во процесот на професионалната ориентација

Во современиот свет во кој живееме, без разлика за која возраст станува збор, секојдневно се соочуваме со важноста од изборот пред кој се наоѓаме. Нашиот избор се нашите одлуки кои го насочуваат, градат и развиваат нашиот живот. Најголеми предизвици се изборот и одлуките кои се причина за најголемите животни промени. Факт е дека сложеноста во светот на работата рапидно расте и се создаваат поголеми можности за формално и неформално образование. За разлика од години наназад, денешните млади имаат широк спектар на можности за стекнување на образование. Како резултат на брзиот научен и техничко-технолошки развој тие се соочуваат со сè посложени задачи, поголема конкуренција и сè посложени потреби на пазарот на трудот.

За да може ученикот брзо и успешно да се прилагоди на промените кои се случуваат во светот на работата, треба преку процесот на професионална ориентација да му се овозможи да се стекне со компетенции кои би му помогнале во своето лично остварување, да им се помогне на учениците каде да го продолжат своето школување и да се насочат кон занимање кое ќе им овозможи да имаат квалитетен живот и професионално да се остварат. Затоа процесот на професионалната ориентација е така сложен и негови главни фази се:

- професионално информирање,
- професионално советување и
- професионално следење. (Диздаревиќ, 1996: 120)

6.1. Информирање

Професионалното информирање е процес кој има за цел да пружи различни податоци и информации на учениците и родителите во врска со изборот на училиштето и занимањето (Vinski, 1969). Временски гледано, професионалното информирање треба да биде вклучено во целокупниот образовен процес со што учениците би имале можност на правилен начин да го поврзат училиштето со животот и да го оформат својот идентитет како идни професионалци.

Постојат два начина на спроведување на професионалното информирање:

- индивидуално и
- групно.

Од што се состои фазата на информирање

Во оваа фаза ученикот треба да се информира за одделни занимања, кои се условите кои се бараат од ученикот за да може да одговори на потребите на пазарот на трудот, кои физички, ментални и сетилни predispositions треба да ги исполнува итн. Како што и претходно спомнавме со професионалното информирање треба да се започне уште во основното училиште. Таму ученикот добива стручни информации преку непосредно набљудување, разговара со одредени стручни лица од одделни професии или читајќи одредена литература која содржи податоци за карактеристиките за одредени занимања. Искуствата говорат дека информациите кои ги добиваат учениците во врска со постоечките занимања како, на пример: што се работи во рамките на одредена струка; кои практични и теоретски знаења треба да ги поседува поединецот за поедини области; условите во кои се работи; кои се општествените потреби за саканото занимање; какви се можностите за натамошно продолжување на образованието; кои се неопходни способности и особини и сл. можат многу да му помогнат на ученикот да го одбере средното училиште кое најмногу ќе одговара на неговите потреби, желби и амбиции.

Во овој широк дијапазон од информации мора да се внимава на професионалните информации кои се од приоритетно значење, односно да се направи селекција на информациите, а многу е важно како ќе бидат пренесени истите за да се постигне она круцијалното во процесот на информирањето, а тоа е ученикот да се стекне со потребните знаења за одредени занимања, да има реална претстава за себе и да излезе од позицијата на пасивен набљудувач преку активно учество низ целиот овој процес. **Диздаревиќ** посветил посебно внимание за начинот, содржината и категориите на професионалното информирање како една од компонентите на професионалната ориентација (Диздаревиќ, 1996: 121). Од мноштвото подрачја на професионално информирање Диздаревиќ ја издвојува класификацијата на авторот **Филип Јелавиќ** кој зборува за четири категории на професионални информации и тоа:

1. категорија на информации во врска со разновидни барања кои се поставени пред поединецот и особините кои треба да ги поседува во однос на работата;
2. категорија на информации кои се однесуваат на разновидните образовни содржини кои преку своите програмски цели ќе претставува „...влез за одделни занимања и стимулирање на поединецот...“;
3. категорија на информации кои ќе му помогнат на поединецот да се запознае самиот себе, сопствените способности и особини, да оформи слика за себе преку различните работни и образовни можности;
4. категорија на информации кои се однесуваат на општественото значење за одредени занимања и потребата за одредени кадри.

Според Јелавиќ, четирите категории на професионални информации иако поставени одделно, нив поединецот ги поврзува во една целина која ја создава во текот на обработка на информациите.

6.2 Местото и улогата на професионалното информирање во редовната настава

Во делот што следи ќе се осврнеме на значењето на професионалните информации кои доаѓаат до ученикот во училиштето. На прашањето каква треба да биде информацијата **Диздаревиќ**, користејќи ги сознанијата од емпириските истражувања на психолошката димензија на информацијата, со мали измени ќе каже: „*Информацијата треба да биде вистинита, целосна, докажана, информативно и благовремено соопштена*“ (исто, 122). За да се постигне очекуваниот ефект од дадената информација, според **Диздаревиќ**, таа треба да содржи мотивациски, творечки, динамички и прилагодливи елементи. Тие треба да дејствуваат ускладено и како такви придонесуваат во професионалното информирање во училиштето да се постигнат саканите резултати. Затоа е битно на кој начин ќе се пренесат информациите и како ќе бидат прифатени од нејзините конзументи - учениците. Пренесувањето на информацијата треба да биде вистинита и убедлива со што ќе допре до афективните и конативните димензии на личноста, која минувајќи низ сите фази на професионално информирање ќе се запознае самата себе, ќе формира свест за себе која подоцна низ следните периоди од нејзиниот живот ќе може сама побргу, посигурно и попрецизно да донесе вистинска одлука во изборот на занимањето (исто, 123). Во контекст на ова се наметнува прашањето: Низ кои форми на активности може да се остварува процесот на професионално информирање во училиштето? Во различни училишта можат да се сретнат и различни облици на остварување на задачите на професионалното информирање. Некаде тие се остваруваат преку воннаставни активности или во рамките на слободните активности, а многу малку има училиштата каде професионалното информирање е составен дел на наставниот и воннаставниот процес. Стручните мислења по однос на ова прашање се поделени. Имено за **Диздаревиќ** професионалното информирање како една од активностите на спроведување на целите на професионалната ориентација треба да се вклопи во редовната настава и тоа во одделенската и предметната каде се очекува да има најголеми ефекти со оглед на фактот што временски периодот на основното образование е најдолг. Од друга страна, има застапници кои сметаат дека професионалното информирање не може да биде составен и неделив дел од редовната настава. Секако, ваквиот став противречи на современите теории на професионалната ориентација. Со намера да го оправда местото и улогата на професионалното информирање во рамките на училиштата преку содржини кои се вклучени во наставните и воннаставните активности **Фране Јакелиќ** објаснува дека тие не се дополнително оптоварување како за ученикот така и за наставникот, не бараат продолжување на времето или употреба на некои посебни методи и средства, туку со добро осмислена

организација треба да бидат составен дел на наставниот процес кои во дадени ситуации ќе се користат за запознавање на учениците со професиите и нивно подготвување (Јаќелиќ, 1966).

За **Рудолф Бернардик** клучот за успешна професионална ориентација лежи во квалитетната настава(Бернардик,1969).Тоа значи дека учениците треба да се запознаат со научните методи и методологијата врз која се темелат тие сознанија, да имаат попродабочени сознанија од одделни предмети со што ќе се разбудат кај нив интересите за одделни подрачја и ќе се поттикнат на размислување за нивното идно образование и за избор на нивната идна професија.

Искуствата од практиката во училиштата покажува дека професионалното информирање во рамките на слободните ученички активности содржински повеќе е насочено кон интересите на учениците и поблиску до реалниот живот во споредба со активностите кои се поставени во редовната настава. Тоа, пак, од своја страна, има и свои предности затоа што така му се овозможува на ученикот да покаже интерес кон одредени подрачја кои го привлекуваат, а со тоа и подобро се запознава самиот себе што ќе придонесе во зголемување на неговата можност да доенесе правилна одлука за избор на училиштето или занимањето (Диздаревик,1996: 126).

6.3. Фаза на професионално советување

Професионалното советување вклучува активности на професионално информирање, но главната задача се состои во давање на совет од страна на стручно лице за професионална ориентација. Со професионалното советување, покрај давањето помош на поединецот да направи самопроценување, се дава помош и во ориентирање кон постоечките алтернативни решенија (исто, 145).

За да се постигне поголем ефект во фазата на советување покрај генералните важечки цели треба советувањето да се прилагоди во однос на менталната состојба на учениците.

Успехот во изборот на училиштето и идното занимање најмногу може да се постигне кај оние ученици кои пројавуваат интерес за природата на одделни занимања, а потоа советодавецот согласно нивните психофизички способности и други карактеристики кои ќе ги утврди со психолошко тестирање, тест на личноста и лекарски преглед. Учениците кои се подготвени за одредено занимање покажуваат и подготвеност да го прифатат советот од страна на советувачот. Затоа во воспитниот процес и изборот на училиште треба да се познаваат фазите низ кои минува личноста. Претходно ги наведовме периодите за пројавување на професионалните интереси. Во истата таа периодизација ќе наведеме некои од особеностите кои се, исто така, важни и се јавуваат кај личноста во секоја од овие периоди.

- Првата фаза е поврзана за периодот од 6 до 11 години кога детето верува дека може да стане сè што ќе посака, не обрнувајќи внимание на своите способности ниту на препораките од средината;
- Периодот од 11 до 17 години кога доминираат субјективните фактори со присуство на реални моменти во донесувањето на одлуките;
- Период од 17 па натаму доаѓа до воспоставување на баланс меѓу субјективните и објективните фактори.

Во периодот на раното детство во голема мера се развиваат интересите, потребите и вредностите кои, како што веќе истакнавме, се од исклучително значење во изборот на училиштето. Многу е важно да нагласиме дека секој тип на занимање има одредени карактеристики кои се бараат од поединецот, па доколку ученикот не може да одговори на барањата, доаѓа до одредени спротивставувања и незадоволство. Затоа и изборот на училиштето и занимањето со право се нарекува избор на животниот пат. Практиката, често, покажува дека има луѓе кои направиле погрешен избор во својата професија. Вообичаено одлуката за продолжување на своето школување или занимање ја донесуваат под влијание на моментално расположение, амбициите на родителите, средината или врсниците. Во низата активности кои се преземаат во процесот на професионалната ориентација треба да се зема во предвид:

- степенот на интелектуални способности,
- присуството на интереси, желби и можности,
- здравствената состојба на ученикот,
- нивото на социјалната интелигенција,
- кадровските потреби и
- можностите за школување во местото на живеење, како и можноста за напредување и усовршување во струката.

Во прилог на изнесеното важно е да се нагласи дека одлуките за изборот на училиштето и занимањето се лични и треба интересите и желбите да се усогласат со способностите кои личноста ги поседува.

Професионалното советување, како една алка во целиот тој систем на професионалната ориентација, има значајна улога и вистинско место за професионалниот развој на поединецот. Според Диздаревиќ (Диздаревиќ, 1996: 145) неговата корист доаѓа до израз во ситуации кога се работи за ученик кој сè уште нема конечен став за неговото идно образование или занимање, па како резултат на тоа често ги менува одлуките или кога станува збор за ученик кој строго е насочен само кон едно занимање иако според неговите реални афинитети не би бил сосема соодветен за таков образовен профил.

Според Бек (Мандиќ, 1986: 16) задачата на советникот (педагогот и психологот) е да го оспособи ученикот да се анализира самиот, да врши реална проценка на своите можности и ограничувања во процесот на воспитување, изборот на професијата и решавање на социјалните и емоционални проблеми. Процесот на професионалното советување е креативен процес кој треба да го поттикнува развојот кај ученикот и да трага по најдобрите начини за

самоактуелизација на личноста. Според сложеноста на природата на професионалното советување тоа бара тимска работа. Во основните и средните училишта најчесто давањето совети на младите за професионално насочување во образовниот процес ја извршуваат педагозите и психолозите, а каде има услови оваа работа можат да ја вршат и социјалните работници и дефектолозите. Проучувајќи ја проблематиката на советодавната работа **Бек** истакнува дека ако сакаме да очекуваме позитивни резултати тогаш советувањето мора да се врши индивидуално. Со ваквиот став Бек не го негира значењето на групното советување, само ја истакнува предноста што ја има индивидуалното советување бидејќи на тој начин се воспоставува пријатна атмосфера, атмосфера на доверба, искреност, ученикот полесно се отвора, послобеден е во искажувањето со што се постигнува едно ниво во кое ученикот подобро ќе се запознае и прифати (Мандиќ, 1986: 17).

Со намера да дадеме што појасна слика за професионалното советување ќе ги споменеме и фазите во советувањето за кои детално објаснување за истите среќаваме кај Диздаревиќ (Диздаревиќ, 1996: 14). Тоа се следните фази:

- фаза на анализа на личноста,
- фаза на професионално информирање и
- фаза на давање помош во одлучувањето.

За Диздаревиќ овие три фази се меѓусебе позрзани. Во првата фаза треба да се врши мерење и проценување на когнитивните, конативните и афективните црти на личноста. За поголема прегледност авторот ја прикажува шемата на подрачја и методи за проценување на личноста во процесот на советувањето (преземено од Томислав Ѓуриќ, 1990: 205) Прикажани се шеснаесет подрачја на советување меѓу кои и поимот за себе кој во современите концепции на професионалното советување зазема многу важно место, а со тоа се отвораат можности за проширување на психолошката основа на професионалното советување. Вака концепциски поставувајќи го професионалното советување за Диздаревиќ, советодавната работа станува посигурна и животна поблиска за оние кои имаат потреба од совет во изборот на професијата. Исто така, тој ќе забележи дека во дадената шема на подрачја недостасува подрачјето на творечките способности кое се актуелизира и зазема доминантно место со забразаниот научно-технолошки развој, а за надминување на пропустите ќе предложи во рамките на наведените методи да се вклучат и тестовите на творечките способности.

Можеме да резимираме дека од споменатите методи за проценување на личноста во текот на советувањето, психолошките тестови во процесот на избор на занимањето имаат исклучително значење со што се овозможува поголема прогнозирачка вредност и поголема сигурност кои до ден денес имаат широка употреба. Историски гледано дел од тестовите ја имаат сочувано нивната првична верзија, додека дел од нив имаат помали или поголеми модификации. Во завршните одделенија на основното училиште од страна на стручниот тим се спроведува советување по извршеното тестирање во кое спаѓаат: тест на општи способности, тестови на специфични – потенцијални способности (вербален тест,

тест за сфаќање на на механичките односи, административен тест, тест на просторните односи и тест на професионалните интереси). По добиените резултати следува индивидуална работа со ученикот со што му се соопштуваат резултатите и добива информации за програмата на училиштето кое најмногу ќе му одговара(Јоксимовиќ,2007:74).

Од кажаното можеме да заклучиме дека почитувајќи ги основните начела во професионалното советување како фаза во сложениот процес на професионалната ориентација може многу да придонесе ученикот да ги совлада пречките во своите професионални аспирации, преку усогласување на своите можности, способности, интереси со образовните потреби и потребите на пазарот на трудот. Само така можеме да очекуваме дека крајниот резултат би бил професионален совет кој не е наметнат од страна на стучните лица, туку тоа е конечна одлука за избор на личниот професионален пат во кој ученикот ќе се оствари како задоволен и успешен поединец во одредена професија.

6.3.1. Зошто е важно запознавањето со светот на трудот?

Од сè што беше до сега изнесено само по себе се наметнува прашањето: Зошто е важно запознавањето на светот на трудот? Пред да дојдеме до одговорот ќе се повикаме на цитатот на современиот бразилски автор **Фреп** (Freire, P) кој ќе рече: ***Човекот е суштество кое се интегрира со својата стварност, а таа интеграција не е пасивно прилагодување на непроменлива и статична средина, туку дијалектички однос со светот во кој човекот критички се интегрира*** (Радовановиќ,1997: 36).

Имено, човекот како единствено разумно суштество ја запознава својата стварност и се интегрира во неа менувајќи ја креативно. Влегувајќи во образовниот систем треба да им се овозможи на учениците што подобро да ја запознаат стварноста, да се запознаат со видовите на професии, дали тие се во согласност со нивните предзнаења и нивната визија, афинитети и способности кои ќе ги подготват за идниот професионален живот. Оваа одговорна и важна задача треба да се реализира преку процесот на професионалното советување (Диздаревиќ, 1996: 156). Според Диздаревиќ, точноста и целосната информација, која ќе ја добијат учениците за одделни занимања, преставуваат темел за правилна одлука. „Можноста за непосреден увид на дејноста што ја сакаме или ја вршиме, ќе придонесе за отстранување на грешките при изборот на таа дејност“ (Диздаревиќ,1996: 158).

Стручниот тим треба да планира и организира учениците да се запознаат со светот на работата преку посета на средните училишта и претпријатија/организации/установи како и претставници од организациите да ги посетат учениците (Мандиќ, 1986: 38). Во контекст на ова сметаме дека училиштето треба да им обезбеди бројни можности за остварување на посети во различни организации и институции бидејќи само така учениците ќе можат да ги

добијат потребните информации од претставниците кои поседуваат знаење, вештини, пракса, искуство и професионално достигнувања со што ќе им се даде сигурност, верба дека можат да ги остварат своите животни цели. Со ваква поддршка се создаваат можности за соработка и партнерство меѓу училиштето и локалната средина, а на основците можности за активно учење и проверка на сопствените одлуки за избор на училиштето и занимањето, подобра подготовка и мотивација за понатамошно школување.

Затоа училиштето треба преку разни форми да ги збогатува сознанијата на младите за нивните можности за избор на идното училиште и занимање и така може да придонесе за квалитетна и проверена одлука и градење на сигурност во сопствениот избор. Уште од самото создавање на училиштето се сметало дека тоа е место каде ученикот треба да добие комплетна подготовка за животот. Со право можеме да кажеме дека клучот на успехот на младата личност лежи во задоволството на работното место. Но, овде може да поставиме неколку прашања: Како една личност може да го оствари тоа задоволство во работата? Дали постои некоја формула? Дали за таа цел треба да се работи систематски и организирано? На сите овие прашања одговорот лежи во претходна добро организирана подготовка со учениците каде ќе се запознаат со светот на работата пред да ја донесат конечната одлука за изборот на средното училиште и нивното идно занимање. Затоа училиштето треба да се темели на потребите на современото општество ставајќи акцент на подготовка на младите за живот во општествената заедница кои ќе бидат составен дел во наставниот процес.

6.4. Фаза на професионално следење

Како заокружување на целокупниот процес на професионалната ориентација е фазата на **професионално следење** со што се добива повратна информација од исходот на претходните две фази на информирање и советување. До овие информации се доаѓа со следење на кандидатите кое е организирано, научно засновано, систематски спроведено утврдување на карактеристиките на кандидатот во текот на професионалниот развој со цел да се соберат податоци за успешно прилагодување на поединецот во целокупниот професионален развој како и информации за успешноста од активностите на професионалната ориентација (Диздаревик, 1996: 165). Првите две фази во процесот на професионалната ориентација, професионалното информирање и советување се карактеристични за училиштето во однос на следењето. Ова се должи на фактот што е мошне комплексен процес, бара долгорочно и прецизно планирање и проверка на релевантните информации на поединецот. Индивидуата се следи во текот на нејзиното образование (средно, високо) и на работното место и се споредува успехот од советувањето со успехот во работата (исто, 166).

Гледано од аспект на користа што ја имаат учениците од оваа фаза, ќе спомнеме некои од бенефитите кои произлегуваат од професионалното следење, а тоа се: дали советуваниот ученик успеал; ако не успеал преку резултатите од следењето ќе се открие кои се причините што довеле до тој неуспех; информациите за неуспехот во избраниот образовен профил или занимањето може да биде од помош за давање на прецизна и непосредна помош за неуспехот на кандидатот. Оттука произлегува важноста што ја има фазата на следење на резултатите од советодавната работа која, пак, претставува еден вид на проверка на исходот од професионалната ориентација која се применува во училиштето.

За да ја прикажеме оправданоста на оваа фаза ќе наведеме дел од тврдењата на **Фране Јелакиќ** со што го поткрепува влијанието на следењето (Јелакиќ, 1971):

- Со следењето се врши проверка дали советуваното и избраното училиште или занимање одговара на поединецот или советуваниот избор не се покажал како најдобро решение па со време да се исправи погрешно направениот избор;
- Се дава помош на поединецот во прилагодувањето во избраното училиште или занимање, во надминување на евентуалните потешкотии, па и тогаш кога станува збор за направен избор од задоволство;
- Се детектираат добрите страни и направените грешки при советувањето за да може врз основа на тоа да се унапреди процесот на професионалната ориентација.

Од произнесеното можеме да констатираме дека професионалната ориентација е еден комплексен процес кој е под влијание на теоретските сознанија, практичните импликации и научните истражувања. За да може успешно да се извршува тој процес, неопходна е организирана тимска работа. Давањето помош на младите во текот на професионалната ориентација особено во основните и средните училишта најчесто ја извршуваат стручните работници во училиштата за кои ова е само едно од подрачјата на нивната работа (Мандиќ, 1986). Покрај нив со оваа работа онаму каде има услови се вклучени и социјален работник и дефектолог. За ученикот да добие комплетен третман во активностите на професионалната ориентација, се вклучуваат и одделенскиот раководител и наставниците. Секој член од тимот работи со ученикот во својот домен. Заклучокот кој го донесува тимот потпишан од сите негови членови се внесуваат во досието на ученикот. Мислењето на тимот и сите информации се доверливи и не смеат да се користат без негова согласност. Во ученичкото досие се внесуваат забелешките на наставникот и одделенскиот раководител за сите важни аспекти од психофизичкиот развој на ученикот. Од сите носители на професионалната ориентација како главни стожери во целиот тој процес се педагогот и психологот. Објаснувајќи ја нивната доминантна улога во овој процес Диздаревиќ ќе каже дека од нив зависи карактерот и нивото на развој на професионалната ориентација во

училиштето и дека советувањето и следењето е незамисливо без нив. Затоа тие треба добро да бидат теоретски, стручно и методолошки подготвени.

Во прилог на споменатото можеме да резимираме дека солидно организираната структура на професионалната ориентација во училиштето е единствен начин во реализирањето на задачите на професионалното информирање, советување и следење на учениците во основното училиште. Преку нејзиното влијание таа треба да остварува соработка со факторите кои придонесуваат за успешен професионален развој на учениците (претставници од општествената средина, средните училишта, факултети и сл.). Од приоритетно значење и особена важност во ова истражување е токму соработката меѓу училиштето и локалната средина за која подетално ќе говориме во продолжение на трудот.

7. Искуства од земјите во регионот на планот на професионалната ориентација

Со намера да прикажеме како е поставен и како функционира процесот на професионалната ориентација во различни земји ќе дадеме краток преглед за Националниот ресурсен центар за професионална ориентација во Европа.

Во 1998 година по иницијатива на Европската комисија е формиран Национален ресурсен центар за професионална ориентација (НРЦПО) како дел од Центарот за развој на човечките ресурси. Денес постојат над 65 центри во сите земји членки на Европската Унија и во дел од земјите на Централна и Источна Европа, формирајќи мрежа за размена на информации и професионално ориентирање, можности за едукација, обука и работа на европско и национално ниво. (www.euroguidance.net)

Партнерите имаат пристап до националните бази на податоци подготвени да ги поддржуваат иновативните потфати во областа на образованието, можностите за обука и квалификација, да го подобрува квалитетот на процесот на професионална ориентација следејќи ги современите текови на европските земји. Од Балканот во овој проект се вклучени: Бугарија, Романија, Грција, Турција и Кипар.

Во Р. Грција постојат вкупно 81 центар чија задача е да обезбедат образовни консултации во насока на професионалната ориентација и информации на младите на возраст до 25 години. Дополнително овие центри даваат поддршка на советодавците во канцелариите за кариера во училиштата. Располагаат со библиотеки кои се богати со информативни материјали поврзани со професионалното ориентирање. Канцелариите се конституирани во рамките на Министерството за образование и опфаќаат 570 училишта, а во нив работат обучени специјалисти за професионална ориентација.

Во Турција главен носител за реализирање на професионалната ориентација е Министерството за национално образование кое обезбедува услуги во основните и средните училишта со помош на наставници – специјалисти за професионално ориентирање.

На сличен начин организациски е поставена професионалната ориентација во Романија и Кипар.

Во Република Бугарија е воспоставена мобилна платформа помеѓу Samsung Trends Tomorrow и експерти од Националната мрежа за млади. Тие организираат турнеја во месец април и мај која се спроведува од страна на мобилниот тим на Samsung и експертите од националната мрежа за млади. Тимот реализира посети низ гимназиите во Софија, Варна и Пловдив и во стручните училишта за архитектура, геодезија и градежништво во Пловдив. За време на

овие средби претставниците од Samsung elektronika го споделуваат своето искуство давајќи им совети за професиите и занимањата кои се трендовски за иднина, а тимот од педагози и психолози им помага во нивното кариерно ориентирање. Преку оваа соработка Samsung ги стимулира младите да ги пронајдат своите најсилни страни и да работат на развивање на истите. На овој начин тие директно ги запознаваат учениците со разновидноста на професиите и овозможуваат поголема мобилност на пазарот на трудот со што се придонесува учениците да ги откријат своите квалитети чиј резултат би бил поуспешна професионална реализација.

8. Преглед на состојбата на професионалната ориентација во Р.Македонија

За почетоците на професионалната ориентација започнува да се зборува кога основното образование станало задолжително осумгодишно. Дотогаш времетраењето на задолжителното основно образование било мошне кратко, првин со четири па шест и седум години, а по неговото завршување се упатувале во занаетчиските, трговски и други стручни училишта (Илиќ и Јовановиќ, 2006: 246). Интересот за стручните училишта бил поголем во однос на гимназиите. Со донесувањето на законските рамки за осумгодишното задолжително образование кое пред себе имало задача да овозможи широка можност за целокупното идно образование, последователно се јавила и потребата професионалната ориентација да стане составен дел на образовниот и воспитниот процес во основното училиште. Своја кулминација професионалната ориентација доживува во крајот на 70-тите и почетокот на 80-тите години кога во официјалните документи сè повеќе се нагласувало нејзиното значење ставајќи акцент на: професионалното информирање, утврдување на одредени методски постапки, содржини и дефинирање на обврските на педагошко-психолошката служба. Значи, училиштето има за цел преку воспитно-образовните задачи да се грижи за целокупниот развој на ученикот откривајќи, стимулирајќи и развивајќи ги неговите способности кои ќе бидат темел за личниот и професионален развој на ученикот.

Трагајќи низ литературата за почетоците на појавата и развојот на професионалната ориентација во училиштето можеме да заклучиме дека прашањата за професионалната ориентација отсекогаш биле присутни во советодавната работа на стручните работници во училиштето, односно во активностите на педагошко-психолошката служба (Мандиќ, 1986: 33).

Со интензивниот развој на педагогијата и психологијата кон крајот на XIX и почетокот на XX век особено се посветувало внимание на оспособување на педагозите и психолозите кои во рамките на своите работни задачи ќе се занимаваат со различни проблеми почнувајќи од организација и реализација на наставата, прашања поврзани со професионалната ориентација и советодавна работа со учениците кои покажуваат различни проблеми во однесувањето.

Непосредно со појавата на првите педагози и педагошката служба доживувала свој развој и афирмација. За воведување на училишните служби има повеќе причини кои се детерминирани од повеќе фактори: од општествениот, економскиот и научно-технолошкиот развој (исто, 34). Развојот на педагошко-психолошката служба во Р.Македонија се одвивала паралелно со развојот на службите во останатите републики на просторот на некогашната СФРЈ кои биле предизвикани од потребата современото училиште континуирано да се усогласува со новонастанатите потреби на општеството и современите сознанија на науката. Вработувањето на првите училишни педагози и психолози започнало уште во

1958 година во неколку училишта во Белград во **Србија**, потоа во **Хрватска** во 1959 година, во **Босна и Херцеговина** во учебната 1959/60 година, во **Р.Словенија** во 1954/55 е вработен првиот училишен психолог, а во **Р.Црна Гора** првиот педагог е вработен во 1973 година (Стојановска, 2004: 11).

Кај нас идејата за воведување на стручни соработници во основните училиштата во **Р. Македонија** генерално била резултат на согледаната потреба за осовременување и рационализирање на воспитно-образовниот процес, а за првпат законски е регулирано барањето за воведување на работното место – училиштен педагог со Законот за основното училиште од **1965 година**. Всушност, таа е конкретизирана со членот 98 во кој се вели: „За поуспешно остварување на воспитно-образовните задачи на училиштето, за проучување и унапредување на воспитно образовната работа и за помагање на директорот на училиштето во спроведувањето на неговите инструктивно-педагошки задачи, основното училиште може да има училиштен педагог, училиштен психолог и други стручни лица“.

Кога говориме за професионалната ориентација во училиштата нашето внимание ќе го задржиме на стручните служби во училиштата од причина што тие се главни креатори, реализатори на активностите на планот на професионалната ориентација и затоа во продолжение ќе наведеме некои официјални документи во чии рамки е вклучена програмата на професионалната ориентација како задолжителна активност во работата на стручната служба во Република Македонија како што е *Програмата за работа на педагошко-психолошката служба во училиштето и Националната програма за развој на образованието во Р.Македонија 2005-2015 г.*

Во прилог на изнесеното детален преглед на работните задачи на педагошката служба во основното училиште среќаваме во книгата „Дидактички аспекти на соработката меѓу наставниците и училишниот педагог“ (2004) од **Стојановска**. Во, *Програмата за работа на педагошко-психолошката служба во училиштето*, која е содржана во *Општата програмска структура со наставен план за основно воспитание и образование (1982)* меѓу бројните задачи кои треба заеднички да се спроведуваат од страна на училишниот педагог и психолог, е предвидена задачата која гласи: „...педагогот и психологот треба да придонесуваат за професионално информирање и ориентирање на учениците...“ (Стојановска, 2004: 47).

Како резултат на брзите општествени промени кои нужно предизвикуваат менување на позицијата и функцијата воспитно-образовен систем, од страна на Министерството за образование и наука изработена е **Националната програма за развој на образованието** во Република Македонија 2005-2015. Поконкретно, во Програмата како стратешки документ се дадени насоки за развојот на образованието, односно зацртани се целите за *...развивање и унапредување на знаењата настојувајќи да даде полн придонес за остварување на одржлив развој и подобрување на општеството и негова афирмација како рамноправен и респектабилен член во европското и светското опкружување*. (Национална

програма за развој на образованието во Р. Македонија 2005-2015. Програма за обезбедување и контрола на квалитетот на образованието,стр11) Стратешката вредност на овој документ се огледува во создавање на широки можности за секој граѓанин како дел од образовниот процес да ги оствари неговите цели, а последиците ќе бидат долгорочни имајќи влијание врз животот на секој поединец. Кога станува збор за децата и младите во Националната програма се нагласува дека им се нуди образование кое *...ќе ги негува и унапредува нивните капацитети, ќе ги почитува нивните интереси и склоности и ќе им понуди можности да направат избор да се реализираат себеси преку воспитно-образовните процеси....*(исто,15).

Едно од клучните подрачја на интервенции кои ги третираат општествено-реформските процеси на образованието кои се зацртани во Програмата е подрачјето „Зголемување на конкуритивноста на македонското општество“. Во ова подрачје е дадено приоритетно значење на *поврзување на образованието и истражувањата со пазарот на трудот* чија врска ќе биде подобрена преку креирање на механизми за зголемена соработка меѓу образованието, бизнисот и индустријата. Во контекст на ова е дадена предлог мерка за редизајнирање на наставните планови и програми чија основна функција е постоење на единство помеѓу: ученикот, општите знаења, професионално релевантните знаења и специфични знаења, заокружени со стандардот на компетенции за одредена професија или занимање (исто, 53). Се одлучивме да презентираме дел од зацртаните цели и мерки во Програмата зашто од аспект на нашиот проблем на истражување нè интересира поврзаноста на образованието и локалната средина со што се детерминира карактерот и содржината на образовната политика, а актуелните потреби на стопанството не можат да се остварат без образовниот систем. Што се однесува за делот активности кои се однесуваат на стручно-педагошката служба во основното образование дефинирана со законска регулатива од страна на *Министерството за образование и наука* е изготвената *Програма за членовите на стручно-педагошката служба* во која покрај наведените активности за тимска работа, креирање на педагошки амбиент во училиштето; примена на резултати од педагошко-психолошки иновации; дизајнирање на слободни ученички активности во училиштето и слободното време на учениците е предвидена и обврската за реализација на задачата на *професионалната ориентација на учениците* (исто, 129). Во овој стратешки документ со цел да се зајакнат стручните служби во училиштата во Планот и Програмата е зацртана задачата за соработка на **педагогот**¹ со локалните заводи за вработување за изработка на план и програма за професионално

¹Училиштен педагог- основни стручни соработници во училиштата кои се занимават со воспитание и образование. Во европските земји освен името педагог, овој профил се јавува како: директор за настава, образовен кординатор, образовен советник и сл.

информирање додека за училишниот **психолог**² во соработка со педагогот се спроведуваат активностите за професионално информирање и советување (исто,151).

Во Р.Македонија, Агенцијата за вработување организирано веќе долги години наназад го спроведува професионалното советување со учениците во завршните одделенија на основните и средните училишта и на сите оние на кои им е потребна стручна помош во одбирање на образовната програма и занимање (www.Агенција за вработување на Македонија).

Современото училиште треба да го насочи поединецот кон подрачјата на работа кои најмногу му одговараат на неговите психофизички особини, способности и афинитети. Затоа и примарна цел на македонското општество е градење на општествен систем кој би бил во согласност со европскиот, да оспособи граѓани кои ќе одговорат на европските предизвици, а клучот за остварување на тие цели е во образовниот систем (Петровска, 2010: 57).

Професионалната ориентација настојува максимално да ги вклопи општествените потреби со потребите на поединецот. Професионалната ориентација бара солидно познавање на општествено-економските односи, образовните подрачја, развојот на личноста, техниките и постапките на професионалната ориентација и селекција. Како и претходно што наведовме и овде не би можело да се реализира оваа задача која му се поставува на современото училиште без специјализирано стручно лице кое добро ќе ја познава педагогијата, психологијата, социологијата и други дисциплини кои му даваат квалификација за советување на младите во изборот на својата идна професија.

Мандик нагласува дека педагогот и психологот во училиштето треба да го насочуваат поединецот кон подрачјето на работа кое најмногу одговара на неговите психофизички способности и особини со потребата на пазарот на трудот. На тој начин ќе се постигне усогласување на општествените потреби со потребите на поединецот во еден сестран општ и целосен професионален развој подготвувајќи го поединецот за неговото идно занимање. Затоа стручните работници, кои се занимааваат со професионалната ориентација, треба да имаат солидно познавање за општествено-економските односи, познавања од светот на работата, образовниот процес и развојот на личноста.

Од истакнатото може да согледаме дека ова не е така едноставна проблематика. Напротив, претставува комплексен процес за кој е потребно стручно лице кое поседува знаења од областа на педагогијата, психологијата,

²Стручен соработник кој е надлежен за детекција, корекција и унапредување на психолошките аспекти од училишната работа. Како профил во училиште најмногу е присутен во САД, додека во Европа во некои земји се јавува во училиште, во некои воопшто нема, а во некои работи во локалната самоуправа и покрива голем број на училишта.

социологијата и други дисциплини. Затоа со право можеме да кажеме дека централната улога во овој сложен процес ја имаат стручните работници во училиштата.

8.1. Педагогот, одделенскиот раководител и наставниците – креатори и реализатори на професионалната ориентација

Кога зборуваме за **педагошко-психолошката служба** за која претходно рековме дека е главен носител во спроведување на програмата на професионалната ориентација, нужно е да ја спомнеме улогата на педагогот во организирањето и реализирањето на професионалната ориентација во училиштето. Искуствата говорат дека училишниот педагог во поглед на професионалното информирање и ориентирање е најодговорен. Крајната цел од низата активности кои се реализираат во овој процес е да се постигне што поголем степен на усогласеност меѓу личните желби, реалните способности на ученикот и кадрите кои ѝ се потребни на заедницата (Стојановска, 2004: 136). За него се вели дека е главен иницијатор во организирањето на неопходните активности за професионалната ориентација, започнувајќи од изготвувањето на годишниот план за работа на професионалното ориентирање и информирање па сè до неговата реализација. Активностите кои се предвидени во програмата во најголем дел педагогот ги реализира во соработка со одделенскиот раководител бидејќи професионалната ориентација е актуелна во завршните одделенија на основното образование (VIII и IX одд). За учениците кои се соочени со предизвикот што им претстои по завршувањето на основното училиште, педагогот во соработка со наставниците и одделенскиот раководител треба да им помогне во изборот на средното училиште или занимање во кое најмногу се совпаѓаат нивните способности, особините, интересите, афинитетите и во која област најмногу се пронаоѓаат. Затоа во завршните одделенија доаѓа до израз степенот на информираност на учениците за средните училишта и нивните планови, што нудат истите, какви се можностите за вработување и продолжување на образованието. За да се постигнат планираните активности, неопходно е, од една страна, педагогот заедно со наставниците да изнајдат содржини, методи и начини за презентирање на постоечките средни училишта и занимања пред учениците, а, од друга страна, од особена важност е да се запознаат со ставовите и мислењата со кои располагаат учениците во однос на некои професии. На крај, врз основа на сумирање на сите добиени информации и податоци за ученикот се добива една комплетна слика која му дава информации на педагогот каде треба да го насочи ученикот, кон која професија или занимање за која процениле дека најмногу соодветствува со неговите способности (исто, 137).

Според **Лекиќ** основните задачи според кои ќе тече целокупниот процес на професионално информирање и инструирање на учениците како дел од целиот процес треба да се реализираат преку соработка помеѓу педагогот и наставниците, а дел од тие задачи се:

- Да се сфати исклучителната вредност на изборот на занимањето(психолошката,физиолошката,социолошката,економската и политичката) за животот и работата во општеството;
- Да се запознаат сите струки и занимања (карактеристиките,условите за работа,можностите и афинитетите за тој вид на работа);
- Да се проучат сите можности и карактеристики на ученикот(општите способности,интереси,ставови и особини на личноста во целост)поради поадекватно советување за избор на занимањето. (според Лекиќ, 1981 и Стојановска В., 137)

Од низата активности кои се составен дел во неговото работно портфолио, во остварувањето на активностите поврзани со професионалната ориентација педагогот мора да учествува во изработка на:

- годишниот план на активностите на професионалното информирање и ориентирање на учениците;
- изборот на содржини кои треба да се реализираат во текот на учебната година (во рамките на одделенските часови и слободни активности, часови во редовната настава и слободните активности);
- дефинирање на начинот на спроведување на активностите преку предавањата од страна на педагогот, наставниците или од страна на надворешно лице; преку организирани дискусии; давање на соодветен материјал со содржини за професионалната ориентација-брошури, книги, флаери, дијафилм, компакт диск, интернет адреси и сл.(исто,137).

За да можат да се реализираат разновидните содржини на професионалното ориентирање, наставниците и педагогот треба да имаат солидни познавања за целта и значењето на професионалната ориентација, начинот на прибирање на податоците важни за професионалното ориентирање на учениците, како да се средат добиените податоци и како да се внесат во ученичкото досие.

Во врска со работата на педагогот на планот на професионалната ориентација Вера Стојановска дава неколку заклучоци кои се однесуваат на активностите на педагогот насочени кон:

- давање на стручна помош на учениците да формираат реална слика за себе во поглед на своите можности за аспирации;
- да се поттикнат учениците самостојно да преземаат активности во врска со сопствениот професионален развој и да се оспособат да донесат правилна одлука;

- да се помогне на учениците да вршат самопроценување на сопствените интереси и способности, вредности и особини на личноста;
- да ги воочат разликите во однос на другите;
- да се стекнат и да ги продлабочат знаењата од областа на работата, нејзината природа, структурата и барањата за одредени занимања, можноста за стручно образование и вработување;
- да се обезбедат информации за факторите кои треба да имаат приоритетно значење во изборот на занимањето (лични особини, реални потреби, карактер на занимањето) сè со цел самостојно да донесат професионални одлуки;
- запознавање со општите и посебните способности, интереси, ставови и особини на личноста на секој ученик.

Можеме да кажеме дека во спроведувањето на активностите за професионална ориентација во училиштето задачата на педагогот е мошне комплексна за остварување на истата. Но во целиот тој сложен процес на професионалната ориентација педагогот не би можел успешно да ги реализира програмските задачи на професионалната ориентација без учество и соработка со наставниците, одделенските раководители и директорот на училиштето. Секој од нив има удел во остварувањето на програмата за професионалната ориентација, а во продолжение накратко ќе објасниме кои се нивните обврски.

8.2. Наставникот

Улогата на **наставникот** во спроведување на програмските содржини за професионалната ориентација доаѓа до израз низ наставните и други активности кои во рамките на својот предмет треба да го запознаат ученикот со светот на занимањата, да ја разбудат во нив љубопитноста сами да трагаат за разновидни подрачја на работа, да ги применуваат практично стекнатите знаења од одделни теми, да формираат позитивен однос кон работата, да ги насочи учениците кои покажуваат особен интерес и успех во наставниот предмет преку мерки за нивно дополнително поттикнување, да ги мотивира учениците во нивниот личен развој, да се вклучат во воннаставните активности преку кои подобро ќе се запознаат со занимањата, да развиваат љубов кон работата, работни навики, да формираат слика за себе, да ги запознаат одделенските раководители со нивните констатации за учениците кои се од важност за поттикнување и насочување на професионалниот развој на ученикот (Илиќ и Николиќ, 2006: 248).

8.3. Одделенскиот раководител

Одделенскиот раководител треба да има изработено своја програма за професионална ориентација на учениците од своето одделение (исто, 248). Во извршувањето на обврската како одделенски раководител тој има голем број на обврски кон учениците во своето одделение почнувајќи од: следење на развојот на ученикот, интересите, способностите, особините, здравствената состојба и во

соработка со останатите фактори да преземат мерки за негов оптимален развој. Во таа насока одделенскиот раководител потребно е да обезбеди:

- комплетно информирање на учениците за занимањата и пазарот на трудот;
- кои фактори влијаат врз изборот на занимањето;
- да води со учениците индивидуални и групни разговори;
- да им помогне на учениците како сами да доаѓаат до податоците за светот на работата, системот на образование како да вршат самопроценка на сопствените можности во однос на барањата за одделни занимања;
- ги следи интересите на учениците во соработка со предметните наставници и педагошко-психолошката служба;
- ја ангажира одделенската заедница во врска со реализацијата на програмата на професионалната ориентација;
- презема адекватни мерки за следење, поттикнување и насочување на професионалниот развој на надарените ученици и оние кои имаат проблеми со професионалното определување;
- води документација за следење на развојот на ученикот, неговите активности, достигнувања преку своите забелешки.

Вака поставениот голем број на задачи на планот на професионалната ориентација се остварува низ сите форми на воспитно-образовната работа кои се организираат во училиштето и тоа преку: редовната настава, додатната настава, изборните и факултативни програми и активности, слободните активности, одделенските заедници. Тука од посебна важност се и одделните видови на професионално информирање и советување:

- изложби,
- предавања,
- разговори,
- користење на стручна литература и сл.

За остварување на задачите на професионалната ориентација кои се однесуваат на запознавање на самиот себе и светот на работата се користат социјалните облици на учење: учење преку имитација и игра на улоги. Овие форми на учење треба да се практикуваат во разни педагошки ситуации кај учениците во пониските одделенија кои преку игра и имитирање на разни струки на возрасните ќе се запознаат со природата на занимањата, а со тоа и ќе се запознаваат и самите себе.

Според Илиќ и Николиќ, за да може предвидената програма на професионалната ориентација да се спроведе успешно според тој процес треба да се одвива *...континуирано, доследно, плански и организирано низ сите одделнија во основното училиште. Континуираноста и систематичноста на*

работата се обезбедува со редовно планирање и програмирање на работата (годишно, месечно, тематско и оперативно)(исто, 249). Тие ја потенцираат важноста на обезбедување на што поголема корелација помеѓу програмата на професионалната ориентација и програмата на одделни носители во целиот тој процес, почитувајќи ги дидактичко –методичките принципи, како на пример, поврзување на стекнатото знаење со животот и работата, односно со практиката.

Од презентираниов преглед на активностите за остварување и спроведување на задачите на професионалната ориентација се обидовме да објасниме како педагогот во соработка со наставниците и одделенските раководители учествува во целокупната организација и реализација на истата. Видовме дека не се потребни некои посебни услови за нејзино остварување зашто со добро осмислување секоја содржина и активност во училиштето може да биде можност за нејзина реализација. Исто така, можеме да заклучиме дека програмата за професионалната ориентација како посебна програма се реализира низ сите содржини и форми на работа во училиштето, а нејзини реализатори се: педагогот, одделенскиот раководител и наставниците.

9. Релевантни истражувања

Современиот развој на општеството го карактеризираат брза и динамична научна, технолошка и информатичка експанзија која ја наметнува потребата од постојана модификација на работата и занимањата. Професионалната ориентација во изминатите години одиграла значајна улога во економскиот и општествениот развој како во светот така и кај нас (Јоксимовиќ, 2007: 64). Таа се развивала во рамките на повеќе науки како што се: психологијата, педагогијата, социологијата, медицината, а интересот бил во фокусот на вниманието во училиштата, кадровските служби, работните организации, агенциите за вработување и други носители. Додека социолозите и економистите укажуваат на улогата на средината како одлучувачки фактор во професионалната ориентација на поединецот, за психолозите пресудна улога во изборот на занимањето имаат факторите кои влијаат на самата личност и нивната интеракција со средината (Диздаревиќ, И.1996).

Професионалната ориентација на учениците е предмет на проучување на многу научници, па така низ стручната и научна литература среќаваме истражувања спроведени како во светот така и во Р.Македонија.

Во општина Велес е извршено анкетно испитување во осмите одделенија на основното училиште и учениците од четврта година на средното училиште од страна на Тодорка Петковска и Костадин Дамчевски. Тие го истражувале степенот во кој се формираат професионалните желби кај учениците, колку тие желби се резултат на свесните мотиви, изворите од каде се стекнале со информации за

видовите занимања, но и кои се причините кои ги оневозможиле учениците во патот на реализација на нивните професионални желби и намери.

Авторите **Томе Николовски, Мирослава Николовска, Зоран Стојановски, Елисавета Сарџовска и Киро Поповски** ја истражувале врската меѓу интересите на занимањата и професионалното определување на учениците (Диздаревиќ, 1996: 106). Основа за авторите во ова истражување се широко дефинираните категории на интереси, засновани на теоретските разгледувања на проблемот категории на интереси на сознанијата од емпириските наоди. Резултатот од истражувањето докажува дека интересите за занимањата се важен фактор во донесувањето на одлука од страна на ученикот во кое училиште ќе го продолжи средното образование. Тие нагласуваат дека покрај влијанието на успехот постигнат од страна на учениците, во училиштето врз нивниот интерес кон занимањето своја улога имаат и факторите како што се мотивацијата и способностите. Истите автори имаат спроведено уште едно емпириско истражување во кое се истражувал односот меѓу мотивот за постигнување и професионалното определување на учениците во средните училишта.

Проблемот на професионалната ориентација е тема на анализа и истражување и за психологот Вангел Јанкуловски и педагогот Михајло Велевски. Во 1984 година тие се обиделе да ја утврдат преференцијата меѓу занимањата за кои испитаниците сметаат дека имаат поголем или помал углед во социјално општествената средина, занимањата за кои тие се определуваат како и факторите кои го детерминираат угледот на занимањето (Јанкуловски и Видоевски, 1984: 111).

Односот меѓу образовно-културниот статус на родителите и професионалните интереси на нивните деца го проучувале психолозите **Живко Наумовски и Милан Кочановски**. (Наумовски и Кочановски, 1991: 85). Анализите направени во овој труд укажуваат дека образовно-културното ниво на родителите има значајно влијание врз професионалните интереси на нивните деца и тоа од аспект на екстензитетот и карактерот на занимањето.

Во мај 2013 година од страна на Министерството за образование и наука во соработка со Министерството за труд и социјална политика и Агенцијата за вработување е спроведен пилот проект за професионална ориентација во кој е извршено тестирање за испитување на менталната зрелост на кандидатите-ученици за испитување на посебни способности и професионални интереси. Во проектот биле вклучени 7 општини со по едно училиште и една паралелка од осмо одделение, а опфатени биле 184 ученика. Резултатите покажале дека најголем дел од основците биле заинтересирани за општествени науки, односно да го продолжат своето школување во гимназија, додека околу 40 отсто се заинтересирани за средно стручно образование.

Голем број истражувања во врска со професионалната ориентација се правени во соседните земји, а како илустрација ќе спомнеме некои од нив. **Мира Чудина Обрадовиќ** го истражувала влијанието на факторот интелигенција и социообразовниот статус врз донесувањето на професионални одлуки по завршувањето на средното образование (исто, 87).

За важноста на познавањето на психолошките фактори во професионалниот развој на личноста и нивната улога во изборот на занимањето истражување имаат спроведено **Радивое Квашчев и Венцислав Радовановиќ**, а Иван Корен дошол до сознанија кои го потврдуваат влијанието помеѓу развиените интелектуални способности, повисоката општа култура, подобар училиштен успех, поголема професионална информираност, развиени работни навики, поволно економско-образовно семејно дружење и стремежот на поединците кои планираат да се стекнат со највисок степен на квалификации по пат на редовното школско образование наспроти поединците со спротивни лични и ситуациони детерминанти.

Со цел да се воспостави одржлив и функционален систем на професионалната ориентација во сите основни училишта во Р.Србија е спроведен проектот „Професионална ориентација во Србија“ во реализација на Германската организација за меѓународна соработка во партнерство со Министерството за просвета, наука и технички развој и во соработка со Министерството за млади и спорт на Р.Србија. Проектот се спроведува во периодот од 2011 до 2015 година. (преземено на 11.ноември 2014(<http://profesionalnaorijentacija.org/>))

Од извршената анализа на трудовите кои го третираат проблемот на професионалната ориентација можеме да констатираме дека најголем број на истражувања се вршени во рамките на психологијата. Како во светот така и кај нас во психолошката литература се презентираат истражувања во кои истражувачите нејчесто се фокусираат на врска помеѓу одделни персонални детерминанти на професионалниот развој и постигањата во образованието и професионалната работа.

Искуствата од Европа и светот говорат за постоење на силни мрежи на советувањата за професионална ориентација чија целна група се младите кои се во образовниот процес. Ефикасноста од нивното влијание е на многу високо ниво посебно ако советувањата се вклучени во образовниот систем каде младите можат да ги добијат потребните информации и адекватна стручна помош.

10. Локална средина

Една многу важна димензија за која ќе се обидеме да дадеме комплетно објаснување во излагањето кое следува и е директно поврзана со предметот на истражувањето, а тоа е локалната средина и нејзината соработка со училиштето.

Во врска со поставениот проблем ќе се обидеме да дадеме преглед на разновидни пристапи на одредување на поимот „локална средина“. Имено во светската литература не постои негово еднозначно одредување кое само по себе се рефлектира врз сфаќањето на односот меѓу училиштето и локалната средина за што ќе посветиме внимание за некои прашања во рамките на теоретскиот пристап на овој проблем.

Во денешните современи општествени промени не може училиштето да се набљудува надвор од општествениот контекст. Тоа значи дека училиштето не може да постои и да функционира изолирано, особено што курикулумот се развива во согласност со општествените потреби. Дел од времето учениците го поминуваат во училиштето, додека останатиот дел од времето го поминуваат во кругот на своето семејство, пријателите со кои развиваат непосредна интеракција во вид на работа, игра, релаксација и учење (Тополовчан, 2002: 35). Имено, преку соработката меѓу училиштето и локалната средина треба да се намалат и надминат меѓусебните разлики, да се напушти третманот на така нареченото училишно „стаклено звоно“, односно треба содржините во училиштето и воспитно образовниот процес да се поврзат со локалната средина. Тоа бара општествените и културните настани во контекст на педагошките вредности да се поврзат со училиштето и да имаат свое место(исто, 35).

10.1. Детерминирање на поимот локална средина

За да можеме да говориме за локалната средина и нејзиното поимовно детерминирање, мораме да се повикаме на одредување на поимот општествена средина. Имено, за да дадеме поцелосна и појасна слика на овој феномен мораме да го одредиме поимот општествена средина бидејќи локалната средина произлегува од неа и не може да се објаснува изолирано. Трагајќи во литературата можеме да сретнеме различна поимовна определба со што најмногу се занимаават општествените науки исклучително социологијата како наука. За овој поим може да се каже дека е еден од основните поими кој се употребува кога се зборува за односот меѓу човекот и неговиот свет, односно кога се има намера да се истакне влијанието на општеството врз развојот на индивидуата и обратно (Радовановиќ, 2004). Искуствата говорат дека во најголема мера во истражувањата спроведувани од страна на општествените науки во центарот на проучувањето го ставаат односот меѓу поединецот и општествената средина. Според **Радовановиќ** да се одреди поимот *општествена средина* е мошне сложен процес во кој се проткаени многу непрецизности, разновидности и

повеќезначност во неговото одредување, а во теоретскиот пристап на овој поим евидентно е шаренило од значења, концепции па дури и контраверзни одредувања. Од анализата на богатата литература која се занимава со овој феномен имајќи го предвид различниот начин на гледање на односот помеѓу човекот и општеството, нашето внимание ќе го задржиме на оние аспекти во толкувањето на овој однос кој се рефлектира врз воспитно-образовниот процес.

За **Џон Лок** оптималниот развој на личноста зависи од влијанието на општествената средина притоа занемарувајќи ги индивидуалните карактеристики и предимензионирајќи го влијанието на општеството за развојот на поединецот. Според него личноста се раѓа како „табула раса“, а општествената средина е таа која ги испишува страниците на празната табла. Во формирањето на личноста Лок му придава огромно значење на воспитанието. Слично сфаќање за односот помеѓу личноста и општеството среќаваме и кај познатиот социолог **Емил Диркем** според кој во човекот се присутни две суштества едното е општествено, а другото индивидуално, а во тој однос општественото суштество е надредено над индивидуалното, односно се негира личниот творечки потенцијал на поединецот. Заедничко во толкувањата на **Лок и Диркем** е што потполно се занемарува фактот дека средината не постои сама за себе како и фактот дека постои заемно влијание меѓу човекот и средината во однос на активно учество на поединецот и групата во нејзиното менување (исто, 83).

Толкувања за односот меѓу поединецот и општествената средина од сосема друг агол среќаваме кај егзистенцијалистите и хуманистите. Во познатиот манифест со наслов „Егзистенцијализам е хуманизам“ кој е напишан од страна на **Жан Пол Сартр** во 1945 година основните постулати на егзистенцијалната филозофија е дека бог не постои. (Дамјановиќ и Ивковиќ, 2002: 99). Сартр смета дека човекот најпрвин егзистира, се запознава себе и светот, а потоа се дефинира себеси, односно човекот е она што сам од себе ќе направи. Исто така, за Сартр секој човек е празнина која живее во приватен универзум, а индивидуата е изолирана и егзистира во непријателски свет. Средината е препрека која го оневозможува слободниот ангажман на индивидуата. Претставниците на **хуманистичката ориентација** во психологијата ја земаат во предвид билошката основа на личноста и признавајќи го значењето на надворешните општествени фактори кои влијаат во формирањето на личноста. Затоа и му забележуваат на Сартр за пренагласување на биолошките основи, а што ги занемарува индивидуалните вредности. Според хуманистите (Олпорт, Фром, Маслов и др.) човекот е отворено суштество, подготвени да ги самоактуелизира своите капацитети и оттука тие ја негираат и отфрлаат тезата дека човекот е „табула раса“ (Радовановиќ, 2004: 86).

Наведените теоретски пристапи во решавање на прашањата за односот меѓу човекот и општествената средина само ја потврдуваат непрецизноста на одредувањето на поимот на општествената средина па можеме да кажеме дека

има изобилство на одредби на овој поим. На пример: **Бауман** општествената средина ја изедначува со поимот култура, па според него општествената средина е *...историски изграден начин на егзистенција, настаната од меѓусебната потреба на заеднички живот на луѓето кој ќе се одвива во рамките на одредени институции, поставени на одредени правила, норми, вредности и примена на некои предмети и орудија кои се дело на човековиот труд* (Бауман, 1969: 32). Бауман општествената средина ја гледа како составен дел од човековото колективно творештво и ја нарекува уште и вештачка средина. Познатиот психолог **Никола Рот** го истакнува значењето на општествената средина во формирањето на личноста (Рот, 2004: 77). Според него, општествените услови, општествениот систем и култура покрај наследниот фактор се многу важни во развојот на личноста.

Поаѓајќи од аспект на општествената средина **Ковалски** го користи терминот воспитна средина под која се подразбира:

- воншколска средина која влијае на воспитаникот и ги означува неговите развојни процеси независно од училиштето и
- средина во која се наоѓа училиштето и со која соработува.

Овие два аспекта на средината за Ковалски се приближуваат еден кон друг преку освојување на средината од страна на училиштето, но како што ќе забележи авторот, секоја од споменатите средини има свои специфичности кои треба да се земаат во предвид.

Среќаваме автори како **Дејвис** и **Хевигхерст** кои во своите истражувања ја изедначуваат општествената средина со класната припадност додека **Трајен** општествената средина ја идентификува со физичката околина, а **Тенис** во социологијата го воведува поимот заедница (Радовановиќ, 2004: 90). Денес според многу автори (Fletecr, CTomson,N 1980; Kowalski,S,1969 и други) не може да се зборува за еден тип на заедница. Напротив, постојат различни типови и нивоа, но ние нема да навлегуваме подлабоко поради ширината на толкување на овој поим кој е застапен во современата литература, туку ќе се здржиме на одредување на поимот локална средина.

Говорејќи за училиштето како составен дел од општествената средина Радовановиќ истакнува дека училиштето е под влијание на општествено-економските фактори кои на директен или индиректен начин влијаат врз него. Тука се присутни промените кои настануваат во општеството, општествените односи и уште многу други чинители што се случуваат на глобално ниво. Според неа, во најголем број случаи училиштето не е непосредно поврзано со глобалната средина, туку се поврзува со потесен дел од таа средина која често се нарекува „тесна средина“. Под овој термин се подразбира *дел од глобалната општествена средина која е, пред сè, одредена со територијата и сите карактеристики на општествената средина, но која во однос на некои*

карактеристики се разликува во однос на неа и претставува специфична и разновидна. Но, како што истакнува авторката, некои училишта особено основните училишта се поврзани со уште потесна општествена средина која се нарекува **локална општествена средина** (Радовановиќ, 2004: 94).

Првите почетоци за проучување на локалната средина се јавуваат некаде околу четириесетите и педесетите години во минатиот век и тоа во рамките на социологијата како наука, односно во педагошката социологија. Во овој период присутни се и првите истражувања во врска со поврзаноста на училиштето и локалната средина (исто, 96). Целта на овие истражувања била насочена кон успешно решавање на воспитно-образовните задачи и задачите на заедницата. Според литературата која го проучува овој поим може да се забележи дека се прават напори за што попрецизно нејзино одредување при што бројни автори ги одредуваат елементите на општествената средина ставајќи акцент на оние кои се од значење за поврзување и соработка со училиштето. Ќе се обидеме да прикажеме дел од дефинициите кои меѓу себе се разликуваат во зависност од тоа кои сегменти од локалната средина се земаат во предвид во воспоставувањето на врската со основното училиште.

Според **Кук** локалната заедница е конфигурација на земјата, луѓето, структуриран модел на човекови односи во рамките на една географска област (Cook, 1960: 26). За **Милиќ** локалната средина претставува глобален облик на општествениот живот кој ги опфаќа сите видови на општествените активности на одредено географско подрачје (Milic, 1957: 50). **Хевигхерст** ја одредува локалната заедница како место во кое училиштето покрај тоа што е сместено во локалната заедница, во исто време ги подготвува децата за живот во пошироката и меѓународна заедница. Во контекст на ова тој смета дека во социологијата на воспитанието треба да се разликува примарна и секундарна заедница. Првата се однесува на непосредната соработка во општеството „лице во лице“ каде луѓето имаат заеднички интереси додека во секундарната заедница луѓето се поврзуваат на индиректен начин преку трговски и работни врски или преку припаѓање на иста професионална, економска или регионална група. Анализирајќи го односот меѓу овие две заедници, Хевигхерст ќе нагласи дека училиштето треба да биде поврзано со двете заедници, а во реализирањето на своите активности тежиштето мора да биде ставено на локалната општествена средина. Има автори како **Мак Ивиер и Пеиц** кои укажуваат на постоењена три нивоа на средини и тоа :

- географска средина,
- културна средина и
- општествена средина.

Тие сметаат дека меѓу наведените средини постои хиерархиски однос кој е мошне сложен и врз истите имаат влијание географските услови на средината и општествено културното наследство (Радовановиќ, 2004: 98).

Во однос на прашањето за поврзување на училиштето и локалната средина **Радовановиќ** ќе истакне дека основното училиште е важна карика во воспоставувањето на контакти со локалната средина, а преку неа и со другите општествени средини како и обратно, останатите средини преку локалната се поврзуваат со основното училиште. Проучувајќи ја локалната средина и соработката со основното училиште како главни чинители во воспоставувањето на врските меѓу училиштето и локалната средина Радовановиќ ги издвојува (исто, 104):

- 1.семејството,
- 2.општествените институции(организации,општествени совети и сл.),
- 3.организациите на материјалното производство,
- 4.здравствено-социјалните институции (училишни диспанзери,поликлиники,амбуланти, домови, интернати и сл.),
- 5.културно-забавни институции и организации (кино, театар, библиотека, дом на култура, клубови, културно-уметнички друштва),
- 6.спортско-рекреативни друштва, центри и објекти (клубови, базени, игралишта и сл.),
- 7.ученички организации (извидници, подмладок на Црвен крст, Народна техника и др.) и
- 8.останати училишта во локалната средина.

11. Концептот на соработката на училиштето и општествената средина во педагошките идеи

Потребата за поврзување и соработка помеѓу училиштето и локалната средина ја потенцирале голем број на водечки педагози, психолози и социолози. За зачетник на овие идеи се смета американскиот психолог и филозоф **Џон Дјуи**. Во неговото дело „Училиштето и општество“ Дјуи се обидува да го објасни училиштето и животот на детето при што ја нагласува потребата од измени и реорганизација во работата на училиштето прилагодувајќи се на тогашните општествени потреби. Наспроти постоечките идеи за развој на внатрешните латентни сили и нивно надворешно формирање, идеалот за развој според него води кон воспитанието кое е реорганизација и реконструкција на искуствата. Нагласувајќи ја важноста на општествената средина, Дјуи вели дека поединецот не може да постои надвор од општеството, човекот се раѓа и живее во општеството и во текот на својот живот ги восприема туѓите искуства кои му помагаат во формирањето на неговата личност. Во процесот на формирање на единката воспитанието го подготвува поединецот за живот па гледано од социјален и филозофски аспект од ставовите на Дјуи произлегува дека воспитанието е постојано проширување и продлабочување на искуството на детето, а развојот на детето е прилагодување на постоечката средина. Како противник на вербалното и книшко знаење и учење Дјуи смета дека основниот извор на знаење лежи во работата од причина што преку процесот на работата детето може да стекне најсигурни и најефикасни знаења, вештини и навики. Според неговото мислење учениците најдобро ќе се стекнат со знаења од областа на физиката во работилница и во погон, со биологија преку работа во градина, овоштарник и сл., со историја и географија ќе го збогатат знаењето преку патувања.

За Дјуи средината претставува збир на елементи кои го стимулираат или попречуваат детскиот развој, а општествената средина ја има воспитната компонента тогаш кога поединецот дејствува, односно активно зема учество во реализацијата на заедничките работи (Петровска, 2010: 29).

Можеме да заклучиме дека Дјуи е поборник за воспитание кое не може да се темели само на вербално подучување од страна на возрасните. Напротив, детето треба непосредно да се вклучува во животот, неговите потенцијали да се препознаат, интересите да се остварат, а способностите да се вежбаат преку истражување во училиштето кое е составен дел од средината и животот.

Со педагошките идеи на Дјуи ќе се отворат широко вратите на многу теоретичари кои проучувајќи го воспитанието своите интереси ги насочуваат кон односот на училиштето и локалната средина. Во контекст на ова во продолжение ќе издвоиме педагошки идеи и мисли кои оставиле белег во концептуализацијата на соработката на училиштето и локалната средина.

Критикувајќи ја одвоеноста на училиштето од животот и локалната средина, полскиот филозоф и социолог **Флоријан Знанијечки** (Florian Znaniecki) причината ја гледа во односот кој го имаат педагозите и воспитувачите кон ова прашање, а производ на нивната подвоеност е настаната криза на училиштата во индустриското општество. Ваквата подвоеност за Знанијечки е вештачка бидејќи не кореспондира со вистинските животни услови за училиштето и локалната средина, а како аргументи ги наведува следните тврдења (Радовановиќ, 2004: 118):

1. училиштето е институција во која наставниците (и др. стручњаци) и учениците донесуваат искуство од средината од која доаѓаат;

2. заедно ја сочинуваат училишната средина и

3. општествената средина во помала или поголема мера секогаш е заинтересирана за дејноста на училиштето.

Имајќи ја предвид потребата која произлегува од современото општество преку училиштето да ги подготви младите за живот и да им овозможи учество во животот на возрасните, Знанијечки нагласува дека неопходно е општеството да покаже интерес за училиштето и да се прилагодува кон него, а не само како што дотогаш практика било училиштето да се прилагодува кон општеството. Од тие причини за Знанијечки одвоеноста на училиштето и општествената средина влијае врз нанесувањето на штета како на едната така и на другата страна.

Разгледувајќи го прашањето на соработка меѓу училиштето и локалната средина **Кук** опширно ги наведува врските кои можат да се воспостават меѓу нив, потенцирајќи дека тие врски се заемни, а особено важна е улогата на наставниците кои во текот на својата професионална подготовка треба посебно да се обучат за активности за координирање на училиштето и локалната средина. Како неопходни елементи кои локалната средина треба да ги донесе во училиштето Кук ги наведува следните:

1. искуството од ученичкиот живот

(користење не прашалник, библиографски опис, социодрама како средство на реконструкција и репродукција на минатото искуство);

2. личности од локалната заедница, посета на разни стручни лица од локалната средина во училиштата (да држат предавања, водење дискусии за одделни теми, информирање на учениците за некои прашања);

3. разни групи на возрасни кои ќе даваат совети и комисии кои имаат улога на консултанти во реализирањето на програмата на училиштето;

4. разни служби за возрасни на локалната заедница (организирање на состаноци, курсеви и предавања за возрасни). (исто, 121)

Посебно треба да се обрне внимание на планот на соработката и тоа на прашања кои се однесуваат на:

- дали подготовката на програмата е заеднички планирана и дали оние кои учествуваат дооброволно се имаат согласено?
- дали се очекува да бидеат искористени сите предвидени локални извори?
- дали стекнатите искуства на терен ќе бидат составен дел на учењето?

- можноста на учениците да вршат анализа на стекнатите искуства;
- квалитетот на програмата во однос на материјалните трошоци, помошта од разни установи и граѓани;
- опфатеноста на организациите од средината и
- дали материјалните средства се правилно распоредени и дали ќе бидат реализирани со сигурност?

Можеме да видиме дека Кук многу исцрпно ги наведува врските кои може да се воспостават меѓу училиштето и локалната средина и колку е значајно планирањето на сите активности наведувајќи ги сите поединости кои ги зема во предвид.

Студиозно проучување на вака сложен педагошки проблем како што е соработката на училиштето и општествената средина среќаваме во трудот на Снежана Радовановиќ со наслов: **Школа и друштвена средина**, во која дава целосна анализа на сфаќањата на голем број на автори за односот на училиштето и општествената средина притоа констатирајќи извесна неусогласеност како во однос на целите и содржината на оваа соработка, така и во врска со сфаќањето на функцијата на училиштето и средината (исто, 30). Расправајќи за почетоците на соработката на училиштето и општествената средина, Радовановиќ посветува особено внимание на теоретските и практични решенија со кои се занимавале полските хуманисти, педагози, филозофи и социолози. **Знанијецки и Радијинска** се сметаат за втемелувачи на теоретските и емпириски сознанија кои по завршувањето на Втората светска војна во полската педагогија и социологија ќе развијат движење од голем број на автори кои се занимаваат со ова прашање и изнаоѓање на решенија за истите. Во педесеттите години со оваа проблематика се занимавал **Богдан Суходолски**, полски филозоф и педагог, според кој врска меѓу училиштето со општествената средина повеќе наликувала на декоративна отколку суштинска. Имено Суходолски настојувал да укаже дека педагогијата како наука мора да претрпи промени во однос на нејзината задача, а тоа е дека училиштето мора да оствари непосредна врска со нејзиното опкружување со што ќе се изгуби декоративната улога.

Интерсни за нас се мислењата на авторите **Волчик и Винјарски** (Volcik I Vinjarski) според кои во отворениот модел на училиште наставниците мораат да поаѓаат од искуствата кои ги имаат стекнато децата во одредена локална средина, добро да ги запознаат интересите и способностите на своите ученици и да им се даде можност да ги искажат во рамките на училиштето и надвор од него, односно во институциите со кои соработуваат. Приврзаниците на отвореното училиште, исто така, посебно значење му придаваат на воспитанието кое ќе ги подготвува младите за живот во заедницата, ќе ги вклучува во разновидни училишни и воннаставни активности и ќе работи на сестран развој на личноста.

За да може да се оствари поврзување на училиштето и локалната средина Волчик и Винјарски ги наведуваат следните предуслови:

- ставот на училиштето (освистување на дидактичко-воспитни и стратешки задачи) и

➤ интересот на средината.

Поаѓајќи од наведеното, за авторите функцијата на училиштето насочена кон средината претставува активност за подигање на нивото на општата и педагошка култура во локалната средина; да се мотивира локалната средина во реализирање на различни педагошки барања; да се стимулираат разни форми на соработка меѓу сите институции во средината и да се координираат со воспитните и културни активности во локалната средина. Од изнесеното можеме да констатираме дека идејата на Волчиќ и Винјарски е училиштето да се поврзе со потесното и пошироко опкружување, воспоставувањето на врските да биде двонасочно, учеството во низата активности да биде заемно, а акцентот да биде ставен на мотивираност на училиштето да соработува со општествената средина.

Низ овој краток преглед се обидовме да ги прикажеме сфаќањата и педагошките идеи за соработката на училиштето и локалната средина проткаени во современети општествени науки и да ја потенцираме важноста од нивната соработка како еден од индикаторите за квалитетно образование. Имено, соработката мора да се одвива низ заеднички, партнерски односи, да се конкретизираат нивните активности и задачи, да зајакнат меѓусебните односи преку размена на активности, искуства, информации меѓу училиштето со институциите, организациите и установите од локалната средина. Затоа во овој труд под *соработка ќе подразбиреме воспоставување на заемни, партнерски односи меѓу училиштето и локалната средина, соработка која е заеднички планирана од двете инволвирани страни кои имаат заедничка цел во овој значаен процес.*

II.Методологија на истражувањето

1.Предмет на истражувањето

Имајќи го во предвид современиот концепт кој е втемелен во новите теории на професионалната ориентација, брзиот научно технолошки развој, различните сфаќања на односот меѓу образованието, вработувањето и работата, училиштето како носител кој се грижи за комплетниот развој на ученикот треба да ги открива, поттикнува и развива неговите способности стимулирајќи го неговиот личен и професионален развој. Затоа од училиштето се очекува да ги обедини сите воспитно-образовни чинители, да им обезбеди на учениците да ги запознаат сопствените способности, интереси и наклонетости преку запознавање на светот на работата, различните занимања, патиштата на професионалната подготовка за одделни занимања.

Професионалната ориентација на учениците како една од задачите на училиштето се остварува низ сите форми на воспитно-образовната дејност, а посебно преку наставата, воннаставните активности, изборните програми и одделенската заедница (Илиќ и Николиќ, 2006). И практиката и науката потврдуваат дека успешна професионална ориентација има само доколку се одвива во еден континуиран процес, плански, организирано и доследно низ сите одделенија на основното училиште. Наведените услови се обезбедуваат преку редовно планирање и програмирање на работата, односно преку годишно, месечно, тематско и непосредно-оперативно планирање. Од особена важност е да се овозможи што поголема корелација помеѓу програмата на професионалната ориентација и програмата на одделните носители на оваа активност.

Како основни носители на програмските задачи на професионалната ориентација во основното училиште се: **предметните наставници, одделенскиот раководител, педагошко-психолошката служба, директорот на училиштето** и др. Програмската реализација се одвива низ сите содржини, активности и форми на работа во училиштето, а како координатори на целокупната дејност на професионалната ориентација се педагогот и психологот (Илиќ и Николиќ, 2006: 248).

Оттука од широкото подрачје на дејствување во кое училиштето има круцијална улога во реализацијата на воспитно-образовната дејност, се одлучивме **предмет** на ова истражување да биде *соработката меѓу основното училиште и локалната средина од аспект на подготвување на младата генерација за правилна професионална насоченост во изборот на нивното натамошно образование и нивното занимање.*

Предметот на истражување ќе се проучи низ :

- анализа на годишната програма за работа на основното училиште, планот на работа на одделенските раководители и програмата на педагошко психолошката служба на училиштето;

- ставовите и мислењата на одделенските раководители, стручните работници во училиштата и учениците во врска со постојните карактеристики на соработката меѓу училиштето и локалната средина од аспект на подготвување на младата генерација за правилна професионална насоченост во изборот на нивното натамошно образование, нивното занимање.

2.Цел и карактер на истражувањето

Основна цел на ова истражување е да се испита *дали постои соработка меѓу училиштето и локалната средина на планот на професионалната ориентација на учениците.*

Поаѓајќи од поставениот проблем и поставената цел на истражувањето како задачи на истражувањето се поставуваат:

- Да се направи анализа на годишната програма за работа на училиштето, годишната програма за работа на стручните работници и плановите за работа на одделенските раководители;

- Да се провери дали постои корелација помеѓу програмата на стручните работници и програмата на одделенските раководители;

- Да се провери дали постои потреба од дополнителна обука од областа на професионалната ориентација за одделенските раководители и стручните работници;

- Да се провери какво мислење имаат одделенските раководители, стручните работници во однос на потребата да се формира училиштен тим за професионална ориентација во состав на стручните соработници;

- Да се провери со кои институции соработува училиштето и колку таа соработка дава поддршка и помош во прибирањето на релевантни информации за самите ученици;

- Да се провери кој ја иницира соработката помеѓу училиштето и локалната средина; кој е носителот на активностите во однос на професионалната ориентација на учениците;

- Да се проверат ставовите и мислењата на одделенските раководители, стручните работници во однос на потребата и содржината на активностите кои се преземаат на полето на професионалната ориентација;

-Да се проверат ставовите и мислењата на учениците во однос на нивната информираност и едуцираност за професионалните и образовните можности по нивното завршување на основното училиште.

3.Хипотези

Поаѓајќи од целта и предметот на проучување ги поставуваме следниве хипотези:

Општа хипотеза:

Се претпоставува дека соработката меѓу училиштето и локалната средина на планот на професионалната ориентација постои само декларативно, а во пракса нејзината улога е маргинализирана.

Посебни хипотези:

- Училиштето, стручните работници и одделенските раководители недоволно посветуваат внимание на изработка на програми за професионална ориентација на учениците;

- Помеѓу програмата на работа на педагошко психолошката служба и програмата на одделенските раководители постои корелација;

- Стручните работници и одделенските раководители сметаат дека постои потреба од дополнителна обука од областа на професионалната ориентација;

- Во однос на потребата за формирање на училиштен тим за професионална ориентација во состав на стручните служби претпоставуваме дека постојат разлики во мислењата на одделенските раководители, педагозите и психолозите во училиштето;

- Претпоставуваме дека поврзаноста и соработката на училиштето и институциите од локалната средина е слабо организирана и незадоволителна, за да им обезбеди на учениците адекватни информации кои ќе им помогнат активно да се вклучат во животот на своето непосредно опкружување;

- Доколку постои кооперативност на училиштето и институциите се претпоставува дека главниот иницијатор на истата е училиштето;

- Одделенските раководители, стручните работници во однос на потребата и содржината на активностите кои се преземаат на полето на професионалната ориентација имаат различни ставови и мислења;

- Се претпоставува дека постојат разлики во ставовите и мислењата на учениците во однос на нивната информираност за образовните можности во нивното понатамошно школување.

4. Варијабли на истражувањето

Зависна варијабла

- Нивото на соработка на основното училиште и локалната средина

Независна варијабла

- Ставовите и мислењата на педагозите, психолозите, одделенските раководители и учениците, Годишната програма на основното училиште, планот на работа на одделенските раководители и програмата на педагошко психолошката служба на училиштето.

5. Методи, техники и инструменти на истражувањето

Во проучувањето на проблемот на истражувањето ќе се примени дескриптивен метод во облик на опис, анализа на постоечката состојба, компарирање и генерализација.

5.1. Инструменти и техники

Согласно поставените задачи во истражувањето ќе се применат следните истражувачки техники: анализа на педагошката документација, анкетање, скалирање и интервјуирање.

Од инструментите се користеа: прашалник скалер за одделенските раководители и учениците, протокол на полуструктурирано интервју за стручните работници и анкетни листови-прашалници наменети за учениците.

Анкетата се спроведе анонимно заради обезбедување поголема објективност на одговорите.

Анкетните прашалници содржат 15 прашања од отворен и затворен тип наменети за учениците, притоа водено е сметка прашањата да бидат јасно и прецизно формулирани.

Анализа на педагошката документација се однесува на анализа на годишната програма на основното училиште, анализа на планот на работа на одделенските раководители и програмата на педагошко психолошката служба на училиштето со примена на инструментот – евидентен лист.

6. Популација и примерок

Популацијата во истражувањето е конечна и ја сочинуваат учениците од деветто одделение, одделенските раководители од шесто, седмо, осмо и деветто одделение и стручните работници на основните училишта во Штип.

Примерокот во истражувањето е намерен и стратификуван, односно предвидените единици во примерокот се поделени на слоеви-стратуми и тоа: ученици, одделенски раководители и стручни работници.

Примерок:

Училишта:

ООУ „Ванчо Прке“-Штип,

ООУ „Тошо Арсов“-Штип,

ООУ „Гоце Делчев“-Штип и

ООУ „Димитар Влахов“ - Штип

Примерок на ученици:

ООУ „Ванчо Прке“- Штип, 38 ученика

ООУ „Тошо Арсов“- Штип, 40 ученика

ООУ „Гоце Делчев“- Штип 39 ученика

ООУ „Димитар Влахов - Штип 40 ученика

Примерок на одделенски раководители:

ООУ „Ванчо Прке“ - Штип, 11 одделенски раководители

ООУ „Тошо Арсов“ - Штип, 11 одделенски раководители

ООУ „Гоце Делчев“ - Штип, 13 одделенски раководители

ООУ „Димитар Влахов“ - Штип, 13 одделенски раководители

Примерок на стручни работници:

Педагози - 4

Психолози -4

Социјален работник-1

7. Статистичка обработка на податоците

Податоците што ги добивме со примената на истражувачките техники подлежат на статистичка обработка. Најпрво податоците беа класифицирани за секое училиште поединечно, потоа се групираа, табелираа, а потоа се изврши квалитативна и квантитативна обработка на истите.

Податоците добиени од анкетниот лист се обработени квантитативно и квалитативно. За прашањата од отворен тип наменети за стручните соработници и учениците се користеше квалитативна обработка. За прашањата од затворен тип се примени квантитативна обработка, односно се пресметуваше фреквенција и процент.

Податоците добиени преку анализа на педагошката документација и преку интервју со стручните работници се квалитативно обработени.

8. Организација и тек на истражувањето

Почитувајќи ги општите методолошки постапки во научно истражувачката работа, истражувањето е спроведено од април до мај 2016 година.

Пред да започнеме со истражувањето остваривме средба со директорите на училиштата со што им беше објаснета целта на истражувањето и ни се овозможи спроведување на истражувањето.

III. Анализа и интерпретација на резултатите од истражувањето

1. Анализа и интерпретација на резултатите од прашалникот на учениците

Изборот на професијата е многу важно прашање во животот на секој човек. Вистинскиот избор на професијата не само што е значајна за самиот поединец, туку неговата оправданост се рефлектира и во семејството и во целото општество. Да се донесе вистинска одлука за продолжување на образованието не е воопшто едноставна работа. Запишувањето во средно училиште е еден од клучните чекори кои го трасираат понатамошниот животен пат на секој поединец, особено денес кога средното образование стана задолжително. Изборот на училиште и занимање е процес кој започнува од предучилишна возраст па сè до запишување на универзитет, процес кога ученикот професионално созрева и го трансформира патот од фантазија во реалност постепено формирајќи се во личност која самостојно ќе донесува одлуки за својот образовен профил. Интенцијата на професионалната ориентација е одлуката на ученикот да биде плод на неговите внатрешни потреби, синтеза од низа знаења, информации и искуства кои ги имаат младите за себе преточени во цврста одлука дека се на вистинскиот пат. Оттука произлегуваат прашањата, а се однесуваат на тоа дали со завршувањето на деветто одделение ученикот има донесено одлука за запишување во средно училиште и на што се должи донесената одлука.

Одговорите на овие и други прашања ги добивме од спроведното анкетирање во кое беа вклучени учениците од завршните деветти одделенија во основните училишта во општина Штип. Преку прашалникот сакавме да дојдеме до податоци за ставовите и мислењата на учениците поврзани со нивната информираност и едуцираност за професионалните и образовни можности, нивните желби, професионални интереси и способности.

Во истражувањето беа вклучени вкупно 157 ученика од завршните деветти одделенија на четири основни училишта во општина Штип и тоа:

- 1.ООУ „Ванчо Прке“ - Штип, 38 ученика
- 2.ООУ „Тошо Арсов“ - Штип, 39 ученика
- 3.ООУ „Гоце Делчев“ - Штип, 40 ученика и
- 4.ООУ „Димитар Влахов“ - Штип, 40 ученика

На почетокот на прашалникот од учениците се бараше да одговорат дали имаат донесено одлука каде ќе го продолжат средното образование и во најголем

број од нив (96,63%) одговориле потврдно, а само (6,37%) сè уште не знаат што ќе се запишат. Ова упатува на фактот дека учениците во најголем процент пред крајот на завршување на еден образовен циклус, основното образование, имаат донесено професионална одлука за која можеме да кажеме дека ученикот ги има осознаено сопствените вредности, интереси и аспирации кои се израз на неговите длабоки убедувања и потреби.

Табела 1.

1. Дали се одлучивте каде ќе го продолжите средното образование?

Прашање 1.	Да		Не		Вкупно
	f	%	f	%	
Вкупно	147	93,63	10	6,37%	157

Во продолжение на ова прашање сакавме да дознаеме од учениците како ја имаат донесено одлуката за нивната професионална определба, односно за потребите на ова истражување прашањето се состоеше од пет понудени одговори од кои учениците можеа да одберат еден одговор и тоа: со помош на родителите, со помош на советите од педагогот, психологот и социјалниот работник, од врсниците, самостојно донесена одлука и со помош на советите на одделенските раководители. (Табела 2)

Табела.2

1.1 Одлуката за избор на училиште ја донесовте ја донесовте со помош на:

Прашање 1.1	Со помош на родителите		Со помош на советите од педагогот, психологот и социјалниот работник		Врсниците		Самостојно ја донесов одлуката		Со помош на одделенскиот раководител		Вкупно
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	

Вкупно	63	40,12	1	0,64	5	3,18	83	52,87	5	3,18	157
--------	----	-------	---	------	---	------	----	-------	---	------	-----

Анализирајќи ги податоците во најголем број од испитаниците (52,87%) се изјасниле дека самостојно ја имаат донесено одлуката, нешто во помал процент (40,12%) одлуката ја донеле со помош на родителите. Ист број на испитаници (3,18%) одговориле дека во изборот на училиштето им помогнале советите од одделенскиот раководител и врсниците, а во најмал процент (0,64%) одлуката ја донеле со помош на стручните соработници. (Табела2) Од презентираниите податоци радува фактот што во најголем дел учениците покажуваат зрелост самостојно да се определат каде ќе го продолжат натамошното образование. Спротивно на ова имаме ученици кои одлуката ја донеле со помош на родителите. Во овој процес на избор на училиштето некои од учениците се изложени на поголемо или помало влијание од своите родители. Многу е важно родителите да имаат реални согледувања за можностите на нивното дете, односно советот на родителот да не се претвори во проектирање на неговите аспирации и неостварени желби. Нашата намера не е да ја демистифицираме улогата на родителите. Секако дека тие имаат огромно значење во целиот овој процес бидејќи најдобро го познаваат сопственото дете, само сакаме да укажеме дека треба да се ослободат од некои крути убедувања од типот на *популарни занимања* и да се насочат кон реалните афинитети и потреби на сопственото дете со цел тоа самостојно да ја донесе сопствената одлука.

Училиштето има привилигирана улога и предност во процесот на професионалното информирање, следење и професионално советување на учениците. Но, од податоците можеме да констатираме дека во донесувањето на конечниот избор за училиште многу малку стручните соработници и одделенските раководители имаат учество во давањето на стручна помош и совет на учениците во донесувањето на одлуката.

Табела 3.

2. Колку сте информирани за карактеристиките на професијата и училиштето во кое сакате да го продолжите средното образование ?

Прашање. 2	Во голема мера сум информиран/а		Имам доволно информации		Немам информации		Вкупно
	f	%	f	%	f	%	
Вкупно	67	42,68	87	55,41	3	1,91	157

Во врска со прашањето колку учениците располагаат со информации за саканата професија во најголем процент учениците се изјасниле (55,41%) дека имаат доволно информации, а (1,91 %) дека немаат информации. Податоците изнесени во табела 3 нè упатуваат на заклучок дека учениците имаат доволно стекнато сознанија за карактеристиките на професијата и училиштето каде ќе го продолжат средното образование.

Табела 4.

За која од наведените професии најмногу пројавувате интерес и би сакале да добиете соодветни информации и во кое средно училиште се одлучивте да се запишете?

Прашање 3	Бизнис и економија		Култура, уметност и медиуми		Техника		Технологија		Одбрана, безбедност и заштита		Занаети		Медицина		Право		Вкупно
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f
гимназиско образование	12	26,09							19	41,30					15	32,61	46
стручно медицинско образование	8	9,20					9	10,34					70	80,46			87
уметничко образование			14	100													14
стручно техничко технолошко образование					5	50	3	30			2	20					10
Вкупно	20	12,73	14	8,91	5	3,18	12	7,64	19	12,10	2	1,27	70	44,59	15	9,55	157

Легенда:

1. Бизнис и економија
2. Култура, уметност и медиуми
3. Техника

4.Технологија

5. Одбрана, безбедност и заштита

6.Занаети (уметнички, современи, стари занаети)

7.Медицина

8.Право

Од следните прашања сакавме да дознаеме за која професија многу пројавуваат интерес и што сакаат да се запишат по завршувањето на основното училиште. Процентуалните податоци во табела 4 откриваат дека во најголем дел (44.59%) од учениците покажуваат интерес кон медицина, а во најмал процент (1,27%) кон занаетите. Потоа следува интересот кон бизнис и економија (12.73%), приближно ист процент пројавиле учениците и за одбрана, безбедност и заштита (12,10%), за право (9.55%), култура, уметност и медиуми(8,91%), технологија(7,64%) и за техника(3.18%).

После ова прашање следеа одговорите и на прашањето: Во кое средно училиште се одлучиле да го продолжат образованието? Од распоредот на фреквенциите и нивниот процентуален израз евидентно е дека доминираат одговорите во кои учениците се одлучиле да се запишат во Стручно медицинско образование (87ученика), а најмалку (10 ученика) за стручно техничко технолошко образование. За уметничко образование се изјасниле 14 ученика. Може да констатираме дека најголем интерес покажуваат за медицинска струка и стручно медицинско образование чиј тренд особено е зголемен во изминатите неколку години. (Табела 4)

Табела 5.

4.Информации за можностите за изборот на средно училиште добивате од:

Прашање 4	Едукативни работилници за учениците организирани од педагогот и психологот во училиштето		Одделенски-от раководител на часовите на одделенската заедница		Родителите		Врсниците		Интернет		Медиумите		Друго		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Вкупно	35	22,29	5	3.18	44	28.03	24	15,29	18	11,46	10	6,37	21	13,38	157	100

Позитивните влијанија од добрата информираност може да се постигнат во рамките на училиштата и во слободното време на ученикот преку различни извори на информации. За да дознаеме од каде учениците ги добиваат саканите информации им беа понудени седум одговори од кои требаше да се одлучат за еден. Од анализата на одговорите може да забележиме дека во најголем процент (28,03%) потребните содржини за професионално информирање ги добиваат од родителите, а најмалку од одделенските раководители на часовите на одделенската заедница. Од едукативните работилници кои се организираат од страна на стручните работници се изјасниле (22,29%) дека добиваат информации, од врсниците (15,29%), од интернет (11,46%), од медиумите (6,37%) и како други извори од кои се доаѓа до информации се изјасниле (13,38%) (Табела 5)

Професионалното информирање во редовната настава е од особено значење каде целите на професионалната ориентација најмногу би требало да се реализираат. Но, од добиените податоци очигледно е дека местото и улогата на одделенските раководители на часовите на одделенската заедница во овој сегмент на професионална информираност заостанува. Можеби е потребно внесување на содржини од професионално информирање на часовите на одделенската заедница со што би се збогатиле учениците со создавањето на слика за својата идна професија. Според фреквенцијата и процентуалната застапеност евидентно е дека учениците се здобиваат со информации во врска со изборот на средно училиште најмногу од своите родители.

Табела 6.

5. Дали одделенскиот раководител има влијание на Вашиот избор на средно училиште?

Прашање.5	Има големо влијание		Има мало влијание		Нема влијание		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%
вкупно	10	6,37	29	18,47	118	75,16	157	100

Од многуте фактори на влијанија врз донесувањето на одлука за избор на средно училиште посебно нè интересираше какво е влијанието на одделенскиот раководител врз учениците. На ова прашање на учениците им беа понудени три одговора, а од анализата на процентуалната застапеност можеме да видиме дека во најголем процент (75,16%) од учениците се изјасниле дека нема влијание одделенскиот раководител во изборот на нивното училиште, додека (6,37%) одговориле дека има влијание. Евидентно е дека според учениците улогата на

одделенскиот раководител во овој процес на донесување на важна одлука има многу мало влијание. (Табела 6)

Табела 7.

6. Во текот на основното образование дали имате посетено некои од институциите во Вашето непосредно опкружување (фабрики, конфекции, Агенција за вработување, здравствен дом, судови и сл.) за да се здобиете со потребните информации за карактеристиките на одредени занимања/професии?

7. Дали во Вашето училиште се остварени средби со претставници на некои институции со цел да Ве запознаат со одредни професии (лекар, полицаец, инженер и др).

Прашање.6 и 7.	Да		Не		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%
1.	80	50,96	77	49,04	157	100
2.	81	51,59	76	48,41	157	100

Добиените резултати ни даваат право да констатираме дека половина од учениците (50,96%) потврдиле дека имаат посетено некои институции додека приближно исто толку ученика (49,04%) се изјасниле негативно. (Табела 7)

Во продолжение на шестото прашање на испитаниците им беше дадена можност доколку имаат остварено посета во некои од институциите во локалната средина да наведат кои се тие. Многу малку од испитаниците дале одговор на ова прашање и тоа учениците од ООУ „Гоце Делчев“. Како институции кои ги имаат посетено ги навеле: здравствен дом, суд и неколку фабрики. Слични се и одговорите на учениците од ООУ „Ванчо Прке“. Шест ученика дале одговор на ова прашање, а како институции кои ги имаат посетено ги навеле: полицијата, здравствен дом, суд и фабрики.

Во врска со можноста да остварат реални средби со институциите од локалната средина сакавме да дознаеме дали претставници на институциите имаат реализирано посета во училиштата со цел да ги запознаат учениците со постоењето на одреден тип на занимање. Слично како и во претходното прашање половина од учениците (51,59%) потврдиле дека нивното училиште го имаат постено претставници од институциите, додека (48,41%) се изјасниле негативно. (Табела 7)

Во продолжение на ова прашање испитаниците требаше да наведат со кои институции од локалната средина имаат остварено средби во нивното училиште со цел да се запознаат со одредени професии. Од одговорите можеме да видиме дека во најголем дел учениците од сите четири основни училишта како институции

со кои оствариле средба ги имаат наведено средните училишта од општина Штип, а од стручните профили од кои дознале за специфичностите на одредена професија е профилот на лекарот и полицаецот.

Табела 8.

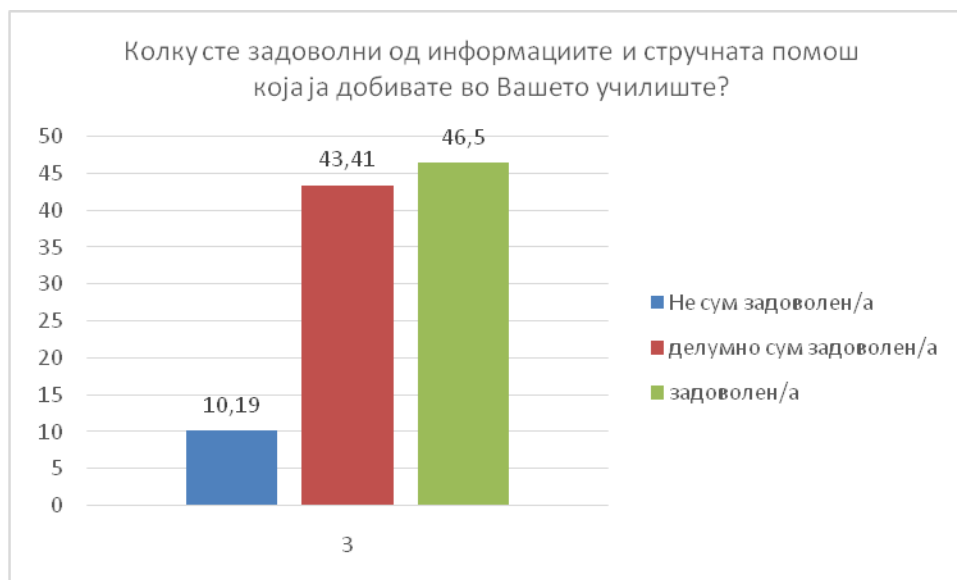
9.Одлуката за избор на средно училиште и идна професија ја донесовте поради:

Прашање . 9	Интересот кон образовните содржини и општествената корист од истата		Нуди квалитетно образование		Најмногу одговара на моите психофизички особини и способности и можностите за успех		Реалните потреби на пазарот на трудот		Сеедно ми е каде ќе се запишам		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Вкупно	51	25,25	65	32,18	74	36,63	7	3,47	5	2,47	202	100

Од анализата на добиените податоци во најголем дел (36,63%) од учениците одлуката за избор на средно училиште ја донеле бидејќи најмногу им одговара на нивните психофизички можности, потоа 32,18% поради тоа што нуди квалитетно образование, 25,25% поради интересот кон образовните содржини и општествената корист, 3.47% поради реалните потреби на пазарот на трудот и 2,47% се изјасниле дека им е сеедно каде ќе се запишат. На ова прашање учениците имаа можност да заокружат повеќе од еден одговор.(Табела 8)

График 1.

10.За да ги создадете сопствените интереси, афинитети и способности кои се важни во донесувањето на одлуката за избор на училиштето, колку сте задоволни од информациите и стручната помош која ја добивате во Вашето училиште?

Веќе споменавме дека од организационата структура на професионалната ориентација во училиштето зависи реализацијата на задачите на професионалното информирање, советување и следење на учениците во основното училиште. Поаѓајќи од фактот што училиштето треба преку разни форми да ги збогатува сознанијата на младите за нивните можности за избор на идното училиште и занимање со што би ги откриле сопствените интереси, афинитети и способности ги запрашавме учениците колку се задоволни од информациите и стручната помош која ја добиваат во училиштето. Можеме да констатираме дека во најголем дел (46,50%) се задоволни, делумно се задоволни (43,31%) додека (10,19%) од учениците не се задоволни од информациите и стручната помош која ја добиваат во училиштето. **(График 1)**

На последното прашање од прашалникот наменет за учениците сакавме да дознаеме што училиштето треба да преземе во однос на зголемување на нивната професионална информираност. Анализата на одговорите на поставеното прашање покажува дека само мал дел од учениците дале свои предлози во врска со поставеното прашање чии предлози во продолжение ги издвојуваме:

- Училиштето да организира повеќе работилници преку кои ќе се зголеми информираноста за одредени професии;
- Поголема посетеност на средните училишта со што учениците би се запознале со работата на самото училиште и ќе стекнат повеќе информации кои би им помогнале во донесувањето на нивната одлука за избор на училиштето;
- Промовирање на средните училишта преку рекламен материјал, плакати, флаери и слично;
- Поголема посета на разни институции од непосредното опкружување.

Од добиените податоци на ова прашање можеме да констатираме дека во најголем дел кај учениците од основните училишта опфатени во ова истражување недостасува иницијатива и недовална информираност за можностите каде училиштето би можело да влијае на планот на соработка меѓу училиштето и институциите од локалната средина.

Преку анализата на добиените одговори на прашањата наменети за учениците ги испитавме ставовите и мислењата на учениците поврзани со нивната информираност и едуцираност за професионалните и образовни можности, нивните желби, професионални интереси и способности. Можеме слободно да констатираме дека во најголем дел учениците на крајот на завршувањето на основното образование имаат донесено одлука за избор на средно училиште. Професионалната ориентација, како збир на образовни и воспитни содржини и активност чиј краен резултат би бил комплетни и одговорни поединци кои ќе се способни самостојно да донесат одлука за понатамошното образование и идно занимање, треба да им овозможи на младите да се стекнат со занења и вештини кои ќе им помогнат во процесот на препознавањето на сопствените капацитети, да можат да направат идентификација на адекватни извори на информации за одредени занимања кои ќе бидат темел за донесување на одлуката за избор на училиштето. Во прилог на изнесеното очекувавме дека училиштето, како клучен институционален столб во реализацијата на програмата на професионална ориентација, ќе има големо влијание како фактор во изборот на училиштето. Но од добиените одговори очигледно е дека на конечниот избор за училиште многу малку стручните работници и одделенските раководители имаат влијание во давањето на стручна помош и совет на учениците во донесувањето на одлуката.

Кога станува збор за информираноста на учениците за одделни занимања за да се стекнат со потребните знаења кои најмногу одговараат на нивните потреби, желби и амбиции, добиените податоци покажуваат делумна информираност кај учениците. Затоа училиштето треба да ги запознае учениците со расположливите извори на информации, да ги оспособи самостојно да пребаруваат и прибираат податоци, како да вршат анализа и како да ги вреднуваат добиените информации со што ќе направат правилна селекција на информациите.

Во теоретскиот дел на истражувањето го нагласивме значењето на негувањето на соработката со локалната средина и воспоставување на меѓусебен партнерски однос со што ќе се обезбеди размена на информации преку заедничко дејствување и квалитетна соработка. Затоа во реализирањето на задачите на професионалната ориентација, училиштето треба да им овозможи на учениците да се запознаат со што поголем број на занимања, да се информираат за образовните програми и постоечките училишта за да донесат одлука и да се определат за омилено подрачје на работа. Истражувачките резултати покажуваат дека според учениците многу малку е застапена соработката помеѓу училиштето и институциите од локалната средина од аспект на професионалната ориентација.

Тоа упатува на фактот дека училиштата имаат ограничени контакти со институциите од локалната средина, а истото може да се потврди и за претставниците од одделни институции чие учество во училиштето е малку застапено. Имајќи ги предвид добиените податоци, неопходно е да се воспостави контакт помеѓу овие две важни институции, со што ќе се интензивира соработката преку дефинирање на содржините и целите на посетата, прецизно одредување на организационите форми на дејствување, како и подготовка на учениците. Посетата може да биде организирана во училиштето од страна на претставниците на институциите, фирмите и стручни лица за одредени занимања кои во директна комуникација со учениците ќе ги дадат потребните информации за одредени подрачја на работа. По прибирањето на потребните информации, стручните работници, наставниците и одделенскиот раководител треба да им помогнат на учениците да направат квалитетна анализа по што ќе следи подготвеност на ученикот самостојно да донесе одлука за избор на училиштето.

Радува фактот што учениците во најголем дел се изјасниле дека изборот на средно училиште го донеле поради личните психофизички способности и можностите за успех, што покажува дека размислуваат реално, водени од сопствените капацитети, а не поради атрактивноста на одделни занимања и материјалната корист.

Веруваме дека основното училиште може со добар план и организација да воспостави бројни контакти со средните училишта, фирмите, институциите, организациите од непосредното опкружување, со што ќе им се помогне на учениците да ги развијат личните компетенции, ќе се запознаат со видовите на средни училишта и разновидноста на занимања, ќе се подготват за професионалниот живот донесувајќи одлука за училиштето кое е најкомпатибилно со сопствените капацитети, желби и искуства. Оттука слободно можеме да кажеме дека одлуката подразбира партнерска соработка со наставниците, одделенските раководители, стручните работници, родителите, локалната средина и нивна меѓусебна поддршка на патот кон професионалната ориентација.

Од сè што досега беше елаборирано можеме да заклучиме дека кај учениците постои општ позитивен став во однос на нивната образовна и професионална информираност.

Имајќи ги предвид добиените резултати по одделни прашања, сè уште не можеме да бидеме задоволни во поглед на теоретските сознанија кои ја истакнуваат неопходноста од професионалната ориентација. Со истражувачкиот труд се детектира потребата за поголемо ангажирање на одделенските раководители и стручните работници кои учениците не ги препознаваат како личности на кои треба да им помогнат во изборот на училиштето. Истото можеме да го констатираме и за инволвираноста на институциите од локалната средина во остварувањето на задачите на професионалната ориентација. Во прилог на изнесеното, потребно е да се влијае на препознавање на важноста што ја има

професионалната ориентација како за ученикот така и за стручните работници, одделенските раководители и локалната средина во правец на долготрајна и сложена соработка, елиминирајќи ги препреките кои стојат на патот на успешната соработка како и изнаоѓање на можности за квалитетна и плодотворна соработка.

2. Анализа на податоците од анкетното истражување на одделенските раководители на учениците од VI до IX одделение

Ставови и мислења на одделенските раководители

Во уводниот теоретски дел истакнавме колку училиштето зазема важна улога во дизајнирањето и реализирањето на целите на воспитно-образовниот процес констатно водејќи сметка за негово унапредување, почитувајќи ги барањата на современиот образовен концепт заснован на теориите на професионалната ориентација, брзиот напредок во науката и техничко-технолошкиот развој и негување на односите меѓу образованието, вработувањето и работата. Како еден од главните носители во овој сложен процес на професионалната ориентација се вбројува одделенскиот раководител кој има привилегија преку бројните активности со учениците во своето одделение да добие податоци поврзани со интересите, способностите, особините, здравствената состојба на ученикот и преку следење на неговиот развој во соработка со останатите фактори да придонесе за негово професионално насочување.

За таа цел во истражувањето беа вклучени и одделенските раководители. Преку спроведеното анкетаирање сакавме да дознаеме за нивните ставови и мислења во врска со професионалната ориентација на учениците и соработката меѓу училиштето и локалната средина.

Во истражувањето беа вклучени вкупно 48 одделенски раководители од четири основни училишта во општина Штип и тоа:

- 1.ООУ „Ванчо Прке“ - Штип, 11 одделенски раководителя
- 2.ООУ „Тошо Арсов“ - Штип, 11 одделенски раководителя
- 3.ООУ „Гоце Делчев“ - Штип, 13 одделенски раководителя
- 4.ООУ „Димитар Влахов“, 13 одделенски раководителя

Од вкупно 48 одделенски раководители со работен стаж се:

- а) 0-5 г. – 7 одделенски раководителя
- б) 6-15 г.-13 одделенски раководителя
- в) 16-25 - 18 одделенски раководителя
- г) над 25 - 10 одделенски раководителя

Во овој дел ќе бидат анализирани и интерпретирани податоците кои се однесуваат на годишниот план за работа на училиштето, програмата за професионална ориентација за одделенскиот раководител и водењето на ученичкото досие од страна на одделенскиот раководител.

Табела 9.

1. Дали во Годишниот план и програма за работа во Вашето училиште се имплементирани содржини од програмата на професионална ориентација на учениците?

2. Како одделенски раководител дали имате подготвено своја програма за професионална ориентација за учениците во Вашето училиште?

3. Дали имате документација (ученичко досие), за секој ученик во Вашето училиште?

Прашање	Да		Не		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%
1.	35	72,91	13	27,08	48	100
2.	15	31,25	33	68,75	48	100
3.	37	77,08	11	22,92	48	100

За потребите на ова истражување сакавме да ги проучиме ставовите и мислењата на одделенските раководители во врска со постоечката училишна документација, односно дали во стратешките документи на училиштето е имплементирана програмата за професионалната ориентација. Според добиените процентуални податоци во најголем дел (72,19%) одговориле дека во Годишниот план и програма на училиштето е вклучена програмата на професионална ориентација додека (27,08%) одговориле со не.

За да ги надополниме нашите сознанија од аспект на програмата за професионална ориентација за учениците, од одделенските раководители побаравме да одговорат дали имаат изработено своја програма. Во најголем дел (68,75%) одговориле дека немаат, а (31,25%) се изјасниле дека имаат. Процентуалната разлика е воочлива, што упатува на констатација дека во најголем дел одделенските раководители немаат изготвено програма за професионална ориентација на учениците.

Ученичкото досие или како уште се нарекува ученички картон содржи податоци од кои може многу да се дознае за самиот ученик. Во него се нотираат забелешките на одделенскиот раководител и наставниците, се наоѓаат податоци за психолошкиот развој на ученикот и се евидентирани евентуалните проблеми доколку постојат. Примената на ученичкото досие е многострана, а особено значење и место наоѓа во професионалното ориентирање кај учениците. Од овие причини поаѓајќи од вредноста која ја има досието благодарение на податоците кои треба да ги содржи, сакавме да дознаеме дали во нашата училишна практика, одделенските раководители водат ученичко досие. Анализата на одговорите покажува дека во најголем дел (77.08%) водат ученичко досие, додека (22,92%) се изјасниле негативно. (Табела 9.)

Табела10.

4.Дали од ученичкото досие можете да ги откриете афинитетите на учениците кон некоја област или професија?

5.Дали од ученичкото досие можете да ги процените способностите на учениците соодветни за некоја професија?

Прашања.4 и 5	Да		Не		понекогаш		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	18	37,5	10	20.83	20	41,67	48	100
	10	20,83	8	16,67	30	62.5	48	100

Претходно спомнавме дека учениците меѓу себе се разликуваат по своите психофизички својства како што се: менталните способности, способноста за сфаќање на механичките односи, вербалната способност, психомоторните способности, сензорните способности и особините на личноста (карактерни црти, темперамент, интереси и ставови).Различни професии поставуваат различни барања на потребни особини во однос на карактеристиките на работното место. Од сложеноста на работата зависи кое ниво на способности е потребно да го поседува поединецот. Во прилог на ова сакавме да дознаеме што мислат одделенските раководители во врска со можноста за откривањето на афинитетите и способностите на учениците кон одредена професија. Во прашалникот им беа понудени три одговора и требаше да се одлучат за еден од нив. Од добиените податоци увидовме дека одделенските раководители имаат различни мислења во однос на овие прашања. Имено, во најголем дел (41,67%) од испитаниците се изјасниле дека само понекогаш би можеле да откријат некои од афинитетите и (62,5%) од способностите преку ученичкото досие, додека позитивно се изјасниле (20.83%) од раководителите во врска со афинитетите и (37,5 %) за способностите

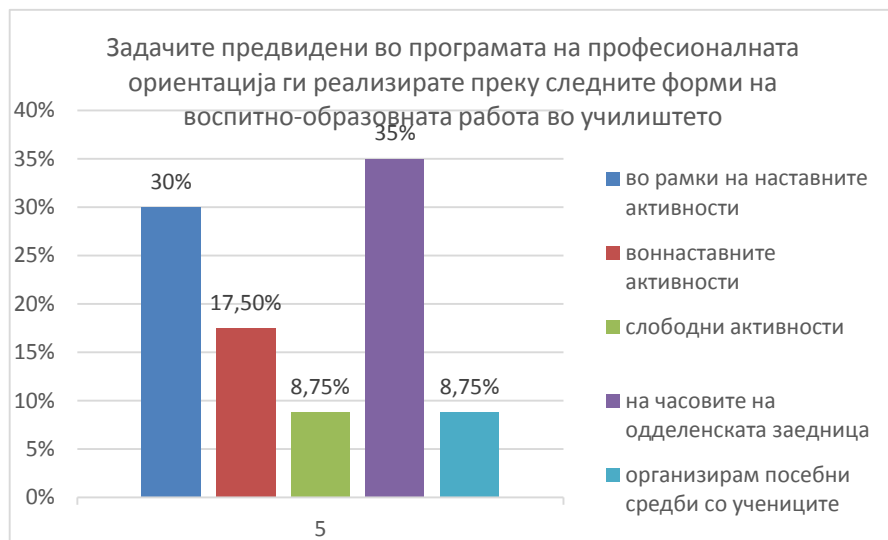
Негативно мислење дале (20,83%) дека не можат да ги проценат афинитетите и (16,67%) способностите на учениците. (Табела 10)

Овие податоци можеби упатуваат на фактот дека одделенските раководители имаат потреба од поголема педагошко-психолошка подготовка, понатаму да поседуваат солидни познавања за целта и значењето на професионалната ориентација и за начинот на прибирање на податоците важни за откривање на постоечките афинитети, способности или, пак, скриени потенцијали, како да се средат добиените податоци и како истите да се внесат во ученичкото досие.

Исправени пред големиот број на задачи кои се предвидени во програмата за професионална ориентација, за нивна реализација се применуваат различни форми на воспитно-образовната работа во училиштето и тоа: редовната настава, додатната настава, изборните и факултативни програми и активности, слободните активности и одделенските заедници. Водени од овие сознанија сакавме да провериме кои форми на воспитно-образовна работа ги користат одделенските раководители за спроведување на целите и задачите на професионалната ориентација.

Графикон.2

6. Задачите предвидени во програмата на професионалната ориентација ги реализирате преку следните форми на воспитно-образовна работа во училиштето.

Во графикон бр.2 се претставени резултатите од одговорите на одделенските раководители. На прашањето тие требаа да се одлучат за еден од понудените пет одговора. Од направената анализа на добиените податоци констатиравме дека во најголем дел (35%) од одделенските раководители ги реализираат задачите на

програмата на професионалната ориентација на часовите на одделенската заедница, потоа (30%) во рамките на наставните активности, (17,5%) во воннаставните активности, а за примената на слободните активности и посебните средби со учениците се изјасниле идентично (8,75%).

Слободно можеме да констатираме дека, сепак, часовите на одделенската заедница за одделенските раководители е најпрактикувана форма за остварување на задачите на професионалната ориентација.

Табела 11.

16. Со цел да се зајакне соработката во функција на професионално насочување на учениците помеѓу училиштето и локалната средина потребно е професионално усовршување и на училишниот кадар и на вработените во институциите од локалната средина.

17. Доколку на претходното прашање одговорите со да, изјаснете се дали сте подготвени да учествувате во некаков облик на заеднички обуки.

Прашање 16.и 17	Да		Не		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%
	34	70,83	14	29,17	48	100
	30	62,5	18	37,5	48	100

Разгледувајќи го прашањето на соработка меѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација на учениците и потребата за воспоставување на врски меѓу нив кои треба да се заемни, особено е важна улогата на наставниците, одделенските раководители и целиот училиштен кадар да бидат професионално подготвени за спроведување на активности за координирање на училиштето и локалната средина.

Ставовите на одделенските раководители за потребата од професионално усовршување на училишниот кадар со што би придонеле за зајкнување на соработката меѓу локалната средина и училиштето во функција на професионално насочување на учениците се прикажани во табела 11. Врз основа на прикажаните резултати се воочуваат разлики во нивните ставови. Најголем дел од нив (70,82%) одговориле дека е потребна професионална едукација, а (29,17%) одговориле дека немаат потреба од професионално усовршување.

Сакавме да го продлабочиме сознанието во врска со претходното прашање доколку испитаниците одговориле потврдно, дали се подготвени да учествуваат во некои обуки кои би биле организирани за таа цел. Добиените резултати

покажуваат дека (62,5%) од одделенските раководители имаат позитивен став по однос на ова прашање, а (37,5%) се изјасниле негативно. (Табела 11)

Овие податоци укажуваат дека и покрај негативните ставови на испитаниците, во најголем дел одделенските раководители се свесни за важноста од вклучувањето во разни обуки со што би придонеле за зајакнување и унапредување на соработката меѓу два витални сегмента како што се училиштето и локалната средина.

Табела 12.

18. Дали сметате дека постапките на професионално информирање се прилагодуваат на промените на пазарот на трудот

Прашање бр. 18	Да		Не		Делумно		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Вкупно	14	29,17	12	25	22	45,83	48	100

Имајќи ги предвид техничко-технолошките промени, брзите научни промени во производството и нивната импликација врз системот на работа и пазарот на трудот се потврдува фактот дека професионалната ориентација мора да го следи развојот на најновите трендови во современата техника и технологија и да се прилагодува на истите. Затоа сакавме да го испитаме мислењето на одделенските раководители, дали следејќи ги овие промени се прилагодуваат и информациите кои се составен дел на професионалната ориентација. Добиените податоци во најголем дел (45,83%) покажуваат дека само делумно се прилагодуват новонастанатите промени на пазарот на трудот, (25%) имаат негативно мислење и (29,17%) се изјасниле позитивно. (Табела 12.)

Табела 13.

19. Дали е потребно да се формира посебен училиштен тим за професионална ориентација?

20. Сметате ли дека стекнатите компетенции во иницијалното образование Ви се доволни за да ја извршувате работната задача-професионална ориентација на учениците?

Прашање бр.19 и 20	Да		Не		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%
	30	62,5	18	37,5	48	100
	19	39,58	29	60,42	48	100

За да може успешно да се реализираат концептуалните задачи на професионалната ориентација, потребно е постоење на училиштен тим чија добра структура плански и организирано ќе создава можности за соработка и партнерство меѓу училиштето и локалната средина, а за основците ќе се создаваат можности за активно учење и проверка на сопствените одлуки за избор на училиштето и занимањето, подобра подготовка и мотивација за понатамошно школување. На тој начин би се очекувала и поголема ефикасност од нивното дејствување каде учениците можат да ги добијат потребните информации и адекватна стручна помош.

Што мислат одделенските раководители за потребата од формирање на посебен училиштен тим дознаваме од презентираниите податоци во табела 13.

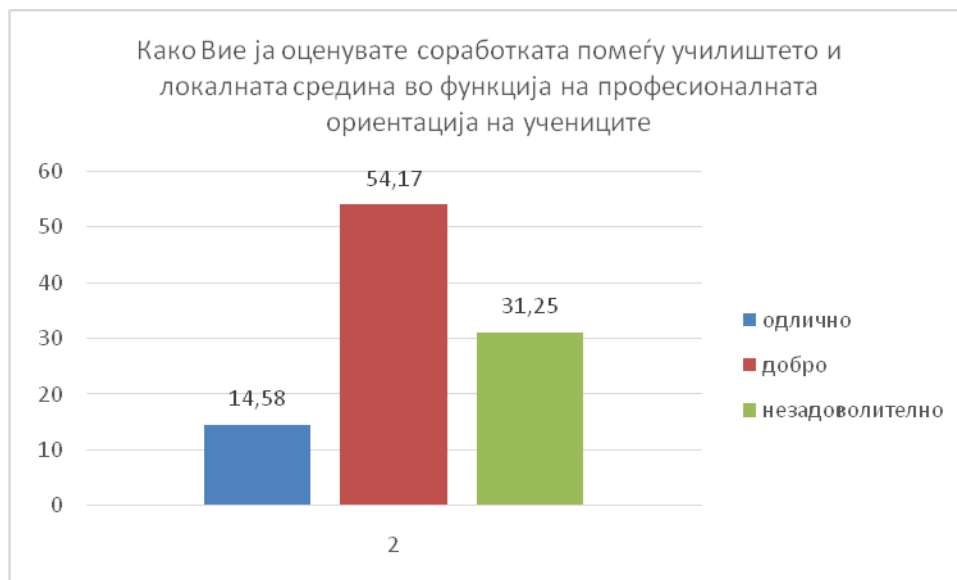
Воочливи се разликите во мислењето на испитаниците, поголемиот дел (62,5%) се изјасниле позитивно и (37,5%) сметаат дека нема потреба од создавање на посебне училиштен тим.

Воедно сакавме да дознаеме и што мислат одделенските раководители за компетенциите кои ги имаат стекнато за време на иницијалното образование. Од податоците можеме да воочиме дека поголем дел од испитаниците (60,42%) одговориле дека не поседуваат доволно знаења, а (39,58%) се изјасниле дека се доволно едуцирани кога станува збор за извршување на задачите на професионалната ориентација.

Можеме да констатираме дека постои совпаѓање во одговорите на одделенските раководители кои се изјасниле дека имаат потреба од формирање на училиштен тим за професионална ориентација и во приближно ист процент

потврдиле дека знаењата со кои располагаат во врска со професионалната ориентација не се доволни за успешна реализација на истата и затоа им се потребни дополнителни обуки.

Графикон 3.

Поаѓајќи од целите и задачите на ова истражување од значење беше да утврдиме како одделенските раководители ја оценуваат соработката помеѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација на учениците. За испитување на мислењето на одделенските раководители беше применета скала на проценка во која беа понудени три одговора, а требаше да се одлучат за еден. Според фреквенцијата и процентуалната застапеност постојат разлики во мислењата меѓу одделенските раководители и тоа, во најголем дел ја оцениле соработката како добра-(54,17%), незадоволителна(31,25%) и одлична (14,58%). **(Графикон 3)**

Од добиената анализа на податоците можеме да констатираме дека повеќе од половината одделенски раководители ја оценуваат соработката како добра. Не е за потценување и процентот на испитаници кои соработката ја оцениле како незадоволителна. Можеби тоа укажува на недоволно искористување на содржините меѓу овие две институции кои би биле од значење за зајакнување на потребата за интензивирање и збогатување на соработката, со што би се создале хоризонти за нови перспективи на кооперативност.

Табела 14.

22.Што по Ваше мислење може да биде потенцијална причина која го попречува остварувањето на соработката меѓу училиштето и институциите од непосредното локално опкружување?

Прашање бр.22	Училиштето не му придава значење на ова подрачје на работа		Институциите од локалната средина не му придаваат значење на ова подрачје на работа		И двете		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%
вкупно	5	10,42	19	39.58	24	50	48	100

Во табела 14. се добиените податоци од мислењето на одделенските раководители за тоа што би можело да биде потенцијална причина која го попречува остварувањето на соработката меѓу училиштето и институциите од непосредното локално опкружување? Анализата на добиените податоци покажува дека половина (50%) од одделенските раководители сметаат дека и двете институции, училиштето и локалната средина се причина во попречувањето на соработката, (39,58%) причината ја гледаат само во институциите на локалната средина и во најмал дел само (10,42%) одговориле дека училиштето не посветува доволно внимание на ова подрачје за работа.

Добиените податоци покажуваат дека половина од испитаниците причината за попречување на соработката ја гледаат во недоволно залагање кај двете институции. Ваквиот став веројатно произлегува од фактот дека заради потполна соработка и поголема корист, важно е сите актери заеднички да учествуваат во различните содржини и форми кои се во интерес за учениците на планот на професионалната ориентација. Токму затоа можеме со право да кажеме дека основното училиште претставува важна карика во воспоставувањето на контактите со локалната средина.

Табела 15.

23.Како ја оценувате соработката со стручните соработници во врска со професионалната ориентација?

Прашање бр.23	Одлично		Добро		Незадоволи телно		Вкупно	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Вкупно	18	37,5	27	56,25	3	6,25	48	100

Професионалната ориентација е континуиран процес кој бара вклучување и координирано дејствување на сите нејзини чинители во остварувањето на нејзините цели и задачи. Како ја оценуваат одделенските раководители, соработката со стручните работници на планот на професионалната ориентација, ќе дознаеме од добиените податоци во табела 15. Беше применета скала на проценка на која беа понудени три одговора, а испитаниците требаше да се одлучат за еден. Во најголем дел (56,25%) ја оценуваат соработката како добра, (37.5%) како одлична и (6,25 %) сметаат дека соработката е незадоволителна. (Табела 15)

Во рамки на истражувањето сакавме да испитаме кој учествува во креирањето на годишната програма за професионалната ориентација на учениците во училиштето. Од вкупно анкетирани 48 одделенски раководители од четирите основни училишта: **Димитар Влахов, Гоце Делчев, Ванчо Прке и Тошо Арсов**, во најголем дел (56,25%) како учесници во креирањето на годишната програма на професионалната ориентација ги навеле: психологот, потоа педагогот, наставниците и директорот, додека (43,75%) од испитаниците не дале одговор.

Од анализата на ова прашање можеме да констатираме дека (43,75 %) од одделенските раководители немаат свој исказ. Овој процент, можеби, се должи на недоволно познавање на оваа проблематика или недоволно придавање на значење на годишната програма на професионалната ориентација. Креирањето на годишна програма треба да се сфати како работна задача во која треба активно да земат учество сите кои се инволвирани во воспитно-образовниот процес на училиштето: педагози, психолози, социјални работници (онаму каде што има вработено), наставници и директори.

За да се реализираат бројните задачи на планот на професионалната ориентација потребно е континуирано, доследно, плански и организирано низ сите одделенија да се спроведуваат најразновидни содржини низ сите форми на воспитно-образовната работа кои се организираат во училиштето како што се: редовната настава, додатаната настава, изборните, факултативни програми и

активности, слободните активности и одделенските заедници. Тука од посебна важност се и организирањето на изложби, предавања, разговори и сл.

Сакавме да дознаеме од одделенските раководители колку пати во текот на учебната година ги реализираат содржините предвидени во нивната програма за професионална ориентација на учениците. Според добиените податоци можеме да заклучиме дека во најголем дел (70,83 %) од одделенските раководители не спроведуваат активности за реализација на некои содржини, а (29,17%) од испитаниците се произнеле дека еднаш до двапати се придржуваат на примена на предвидените содржини.

Во врска со прашањето дали одделенските раководители остваруваат посебни средби со родителите во врска со професионалната ориентација на нивните деца во најголем дел (56,25%) се изјасниле дека не остваруваат средби, (22,92%) понекогаш, а (20.83%) одговориле потврдно.

На прашањето од кое одделение одделенските раководители започнуваат да соработуваат со родителите, во најголем дел (54,17%) одговориле во деветто одделение, (27,08%) во седмо, (12,50%) во осмо и (6,25%) во шесто одделение.. Од добиените одговори можеме да констатираме дека соработката помеѓу родителите и одделенските раководители е многу малку застапена на планот на професионалната ориентација.

Доколку во завршните одделенија од основното образование се реализира задолжително професионална пракса (во различни институции) ќе се постигне успешно професионално насочување на учениците, одделенските раководители имаат можност да се одлучат за еден од три понудени одговора на ова прашање. Во најголем дел (64,58%) се согласуваат, (18,75%) не се согласни и (16,67%) сметаат дека професионалната пракса би имала само делумно влијание врз професионалното насочување на учениците како една од важните компоненти во процесот на професионалното определување.

Имајќи ја предвид потребата која произлегува од современото општество преку училиштето да ги подготви младите за живот и да им овозможи учество во животот на возрасните, неопходна е соработката меѓу училиштето и институциите во локалната средина. За таа цел мора да се воспостават врски при што ќе се земат во предвид искуствата кои ги имаат стекнато децата во одредена локална средина, добро да ги запознаат интересите и способностите на своите ученици и да им се овозможи да ги искажат своите потенцијали во рамките на училиштето и надвор од него, односно во институциите со кои соработуваат.

Според направената анализа на одговорите кои се однесуваат на тоа со кој релевантни институции од локалната заедница училиштето остварува соработка, забележително е дека во најголем дел (64,58%) од испитаниците немаат дадено одговор, додека (35,42%) како институции со кои најчесто ја остваруваат соработката ги навеле средните училишта, Медицински центар, MBP, Црвениот

крст, Библиотеката и некои фирми од општината. Можеме да резимираме, според добиените податоци, дека најмногу основните училишта остваруваат соработка со средните училишта од локалната средина.

Кога зборуваме за училиштето и локалната средина како динамични системи кои се во постојана промена и во кои постојано се преплетуваат минатото, сегашноста и иднината, нивната соработка мора да се одвива преку заеднички, партнерски односи, да се конкретизираат нивните активности и задачи со што би се зајакнале меѓусебните врски преку размена на активности, искуства, информации меѓу училиштето со институциите, организациите и установите.

Во прилог на изнесеното побаравме од одделенските раководители да дадат свој предлог за тоа што училиштето треба да преземе за зајакнување на соработката со локалната средина, во процесот на давање професионални информации на учениците за сите релевантни димензии на неговиот професионален развој во изборот на училиштето и неговата идна професија. Со ова прашање им беше дадена можност за креативно и слободно размислување на одделенските раководители чии предлози би биле алтернативни решенија за надминување на постоечката состојба за која претпоставуваме дека постои слаба соработка меѓу училиштето и локалната средина. Но добиените податоци покажуваат отсуство на предлози, идеи и индиферентен однос на испитаниците кон професионалната ориентација на учениците. Иако од наша страна беше очекувано дека ќе добиеме бројни и разновидни предлози кои би помогнале и би дале придонос за унапредување и продлабочување на соработката, во најголем дел (72,92%) од испитаниците немаат дадено никаков предлог, додека (27,08%) се произнеле со кратки предлози кои во прилог ги издвојуваме:

- Да се организира практична настава по избор на учениците;
- Повеќе презентации за одделни професии;
- Стручни предавања;
- Заеднички проекти меѓу основните и средните училиштата;
- Почести средби меѓу училиштето и институциите од локалната средина;
- Програма за професионална ориентација.

Од извршената анализа на добиените податоци од спроведеното анкетање, можеме да заклучиме дека одделенските раководители во основните училишта на општина Штип имаат општ позитивен став во врска со професионалната ориентација на учениците и соработката меѓу училиштето и локалната средина. Можеме да забележиме од нивните одговори дека во годишната програма на работа на училиштето е имплементирана програмата за професионалната ориентација, додека како одделенски раководители кои директно се вклучени во остварувањето на програмските задачи на професионалната ориентација во голем број се произнесоа дека немаат изработено сопствена програма за професионална ориентација. За одделенските

раководители часовите на одделенската заедница се најпрактикувана форма за остварување на задачите на професионалната ориентација.

Имајќи ја во предвид потребата за организирано и континуирано подготвување и усовршување на воспитно-образовниот кадар и потенцирајќи ја важноста на професионалната ориентација, воочливо е дека одделенските раководители во голем дел се подготвени да земат учество во професионални обуки со што ќе придонесат за зајакнување на соработката меѓу локалната средина и училиштето во функција на професионално насочување на учениците, а во многу мал процент од испитаниците (одделенските раководители) се среќава мислење дека немаат потреба од професионално усовршување. Ваквото мислење претпоставуваме дека се должи на фактот што ова мислење е присутно кај испитаниците кои се со поголем работен стаж и даваат отпор на влијанија кон дополнителните обврски и иновации кои го следат воспитно-образовниот процес.

Од понатамошната анализа на податоците по однос на имплементирање на најсовремените сознанија од областа на професионалната ориентација во работата со учениците заклучивме дека најголем број од одделенските раководители имаат позитивно мислење за формирање на посебен училиштен тим за професионална ориентација. Со постоењето на вакви тимови во училиштата би се обезбедиле услови за креирање на програма за професионална ориентација, со што ќе се следи ученикот во еден континуитет, ќе се развиваат неговите клучни компетенции, знаења, вештини, ставови и вредности чиј краен резултат би бил да го оспособат ученикот, а компетенциите кои ги стекнал ученикот низ програмата да ги примени во различни ситуации и во решавање на различни проблеми.

Кога станува збор за компетенциите кои ги имаат стекнато за време на иницијалното образование, кај одделенските раководители преовладува мислењето дека не се доволни знаењата кои ги поседуваат за оваа проблематика. Во таа насока е и нивната подготвеност да земат учество во дополнителни обуки организирани од страна на училиштето.

Податоците покажуваат дека одделенските раководители ја оценуваат како добра соработката меѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација, а како можна причина за попречување на истата ја гледаат во недоволната посветеност од страна на училиштето и на институциите од локалната средина. Но, на прашањето на кое се бараше испитаниците да дадат мислење за тоа како училиштето би придонело за зајакнување на соработката, заклучивме дека во најголем дел кај нив потоа отсуство на идеи, предлози и можни решенија за надминување и подобрување на постоечката состојба. Како директни учесници во процесот на професионалната ориентација нашите очекувања беа дека ќе добиеме децидни предлози кои би ја помогнале ваквата состојба, но резултатите покажуваат затајување на иницијативи во училишната средина.

Можеме да констатираме дека реализацијата на задачите на професионалната ориентација за одделенските раководители е отежната од повеќе причини и тоа поради недоволно познавање на суштината, значењето, целите и задачите на професионалната ориентација, немаат доволна педгошко-психолошка подготовка за извршување на истата, остварување на задачите на професионалната ориентација ја ограничуваат само на часовите на одделенската заедница, а треба да се реализира низ сите форми на воспитно-образовна работа како што се редовната настава, додатната настава, изборните, факултативните и слободните активности. За да може да се очекува успешна реализација, професионалната ориентација треба да се сфати како работна задача во која активно ќе учествуваат сите кои се инволвирани во воспитно-образовниот процес на училиштето: педагози, психолози, социјални работници (онаму каде што има вработено), наставници и директори.

3. Анализа и интерпретација на резултатите добиени од интервјуто наменето за стручните работници-педагог/психолог/социјален работник

Со цел анализата на соработката меѓу училиштето и локалната средина да ја комплетираме сметавме дека покрај ставовите и мислењата на учениците и одделенските раководители од значење се и видувањата на стручните работници. Затоа во истражувањето беа вклучени стручните работници од четири основни училишта на општина Штип, со што сакавме да дознаеме кои се нивните ставови и мислења во врска со професионалната ориентација на учениците и соработката меѓу училиштето и локалната средина. За да дојдеме до бараните податоци за потребите на ова истражување спроведовме техника на полуструктурирано интервју според претходно конципирани прашања што им беа понудени преку инструментот протокол за интервју.

Во истражувањето беа вклучени 9 стручни работника од кои: 4 педагога, 4 психолога и еден социјален работник.

Стручните работници кои беа вклучени во интервјуто се со работен стаж и тоа:

- ✓ од 0 до 5 години -двајца испитаника;
- ✓ од 16 до 26 години- тројца испитаника и
- ✓ над 25 години –четири стручни работника

Интервјуто се спроведе во просториите на училиштата во времетраење од 20 до 30-тина минути. Прашањата се од отворен и полуотворен тип, така што се остава простор испитаниците да дадат свое лично видување и мислење по одредени прашања. Почетокот на интервјуто започнува со општи податоци за испитаниците вклучувајќи го нивниот пол и работното искуство. За да постигнеме што поголема објективност во добиените одговори интервјуто беше спроведено анонимно чии одговори ќе послужат исклучиво за научни цели.

И практиката и науката потврдуваат дека успешна професионална ориентација има само доколку се одвива во еден континуиран процес, плански, организирано и доследно низ сите одделенија на основното училиште. Наведените услови се обезбедуваат преку редовно планирање и програмирање на работата, односно преку годишно, месечно, тематско и непосредно – оперативно планирање. Од особена важност е да се овозможи што поголема корелација помеѓу програмата на професионалната ориентација и програмата на одделните носители на оваа активност.

Во контекст на изнесеното сакавме да дознаеме од стручните работници дали во годишниот план и програма за работа на училиштето се имплементирани

содржини од програмата за професионална ориентација Од анализата на добиените податоци на стручните соработници може да се заклучи дека во сите училиште се имплементирани содржините од програмата за професионална ориентација на учениците.

Постојните сознанија сакавме да ги прошириме со дополнително прашање кое произлегува од претходното, а се однесува на тоа дали стручните работници имаат подготвено своја програма за професионална ориентација за учениците од нивното училиште. Наведените податоци потврдија дека за потребите на спроведување на професионалната ориентација во училиштето стручните соработници имаат изработено програма за професионална ориентација.

Имајќи го предвид значењето на ученичкото досие како дел од училишната документација, гледано од аспект на професионалната ориентација на ученикот, стручните работници беа запрашани дали имаат ученичко досие за секој ученик од нивното училиште. Од добиените одговори очигледно е дека во најголем дел стручните работници не водат ученичко досие за учениците иако е од особена важност во следењето на професионалниот развој на ученикот. Имено, вкупно 6 од стручните соработници (3 педагога и 3 психолога) се изјасниле дека не водат ученичко досие, а само еден педагог, психолог и социјален работник потврдиле дека поседуваат уредна документација.

Како надополнување на податоците од претходното прашање сакавме да прашаме што мислат стручните работници за можноста која им се нуди преку водењето на ученичкото досие да ги откријат афинитетите на учениците за одредена област или професија и дали преку добиените информации за ученикот можат да направат проценка на неговите способности кои би биле соодветни за конкретна професија.

Од добиените одговори може да видиме различни мислења кај испитаниците и тоа: тројца педагози и двајца психолози сметаат дека преку ученичкото досие можат да дојдат до информации кои понекогаш би им помогнале во откривањето на афинитетите и во проценувањето на способностите на учениците; еден психолог и еден социјален работник одговориле дека само понекогаш можат да ги откријат афинитетите и способностите на учениците кон некоја професија, додека по еден педагог и еден психолог се изјасниле негативно.

Од разновидноста на изнесените мислења според стручните работници можеме да констатираме дека водењето на ученичко досие не е доволно застапено во сите училишта. Имено, тоа упатува на констатација дека стручните работници придаваат различно значење на овој документ и во целост не ја сфаќаат користа од неговото водење за секој ученик, преку што ќе добијат низа податоци за самиот ученик кои би претставувале непресушен извор на информации за откривање на афинитетите и способностите на самите ученици.

Со цел да дознаеме кој учествува во изработката на Годишната програма на професионалната ориентација на учениците ги запрашавме стручните работници според нивните сознанија: *Кој учествува во нејзиното креирање?*

Од добиените одговори можеме да видиме дека во најголем дел стручните работници се изјасниле дека во изготвувањето на Годишната програма за професионалната ориентација учествуваат педагогот и психологот, а во оние училиште каде има социјален работник учествува и тој; потоа во креирањето на програмата како работници се вклучени и наставниците, само во едно училиште во изработката на Годишната програма е вклучен директорот и одделенските раководители.

Од направеното интервју сакавме да дознаеме колку пати во текот на учебната година ги реализираат предвидените содржини од Програмата за професионална ориентација. Дел од стручните работници се искажаа дека работат на одредени теми кои се предвидени во нивната Програма во временскиот период од февруари до мај и тоа според однапред утврдена динамика. Само четворица одговорија дека реализацијата се одвива на месечно ниво.

Во врска со формите на воспитно-образовната работа на училиштето сакавме да дознаеме за кои од формите стручните работници сметаат дека најмногу се применуваат во реализацијата на задачите на професионалната ориентација на учениците. За таа цел на испитаниците им беа понудени пет одговора и тоа: а) во рамки на наставните активности; б) воннаставните активности в) слободните активности; г) на часовите на одделенската заедница и д) организирам посебни средби со учениците. Испитаниците имаа можност да одберат повеќе одговори.

Добиените одговори покажуваат дека во најголем дел стручните работници како најчесто користени форми кои ги применуваат за реализација на задачите во програмата за професионалната ориентација се посебните средби кои ги организираат со учениците и на часовите на одделенската заедница, а најмалку се вклучуваат во рамки на наставните, воннаставните и слободните активности. Ова значи дека за реализација на предвидените задачи стручните работници најмногу ги практикуваат посебните средби со учениците можеби поради предноста што ја има личниот контакт со ученикот пред другите форми на работа. Меѓутоа, погодно е да се практикуваат и другите форми на воспитно-образовна работа со што тие меѓусебно би се преплетувале и надоврзувале една на друга, а со тоа би добивале и поразновидни и помногубројни информации за учениците.

Во одговорите на прашањето кои се однесуваше на тоа со кого најчесто соработуваат стручните работници во реализацијата на Програмата за професионалната ориентација очигледно е дека не постои разлика во добиените одговори. Како соработници ги имаат наведено: наставниците, директорот,

родителите, учениците, други училишта, а само еден педагог одговорил дека во соработката е вклучен невладиниот сектор и советници за професионална ориентација.

Одговорите на следното прашање укажуваат на постоење на корелација помеѓу Програмата за професионалната ориентација на одделенскиот раководител и педагошко –психолошката служба. Имено 8 од стручните работници одговориле потврдно, а само еден педагог корелацијата ја оценува како делумна.

Во истражувањето сакавме да го дознаеме мислењето на стручните работници во врска со нивната соработка со родителите, а се однесува за потребите на професионалната ориентација. За таа цел ги прашавме дали остваруваат средби со родителите за професионално информирање и следење на нивните деца и од кога започнала таа соработка доколку постои. Им беа понудени три одговора и требаа да се одлучат за еден. Ги добивме следните одговори: тројца педагога и тројца психолога одговориле дека на планот на професионалната ориентација не остваруваат посебни средби со родителите; еден педагог одговорил дека остварува посебни средби, додека еден психолог и социјален работник се изјасниле дека само понекогаш стапуваат во контакт со родителите. Стручните работници, кои се изјаснија дека за потребите на правилно професионално насочување на учениците остваруваат средби со родителите, контактите ги започнуваат во седмо, осмо и деветто одделение. Од добиените одговори можеме да констатираме дека соработката помеѓу родителите и стручните работници е многу малку застапена.

За да добиеме поцелосен увид за соработката која се однесува меѓу училиштето и локалната средина сакавме да дознаеме од стручните работници во досегашното нивно искуство со кои институции соработува училиштето. Од големиот број на институции кои постојат во локалната средина сите стручни работници одговорија дека соработуваат со средните училишта и со Агенцијата за вработување. Ова упатува на фактот дека училиштата исклучиво соработуваат со образовните институции, односно со средните училишта додека институции кои се во рамки на стопанските и нестопански дејности воопшто и не постои.

Од одговорот во врска со прашањето за тоа кој ја иницира соработката помеѓу училиштето и институциите од локалната средина во остварувањето на целите и компонентите на професионалниот развој на учениците можеме да забележиме дека постојат разлики во мислењата на стручните работници. На испитаниците им беа понудени три договора и тоа: а)училиштето, б)институциите од локалната средина и в) родителите. Од понудените одговори требаа да се одлучат за еден. Имено, според двајца педагога, тројца психолога и еден социјален работник главен иницијатор во остварување на соработката е училиштето, додека за двајца педагога и еден психолог институциите од локалната средина најчесто ја иницираат соработката. Анализирани во целина

можеме да заклучиме дека во најголем дел стручните работници сметаат дека училиштето е главниот иницијатор во соработката меѓу училиштето и локалната средина.

На прашањето кое се однесува на тоа доколку во завршните одделенија од основното образование се реализира задолжително професионална пракса (во различни институции) ќе се постигне успешно професионално насочување на учениците, стручните соработници имаат можност да се одлучат за еден од три понудени одговора. Идентичен е ставот на сите испитаници дека доколку се спроведува професионална пракса, истата би имала само *делумно* влијание врз професионалното насочување на учениците како една од важните компоненти во процесот на професионалното определување.

Во врска со прашањето кое се однесува на зајакнување на соработката во функција на професионално насочување на учениците помеѓу училиштето и локалната средина ги запрашавме стручните работници дали сметаат дека е потребно професионално усовршување на училишниот кадар и на вработените во институциите од локалната средина. Од одговорите очигледно е дека сите испитаници ја сфаќаат потребата за усовршување на кадарот како во училиштето така и од локалната средина, само еден психолог и социјален работник не гледаат на професионалното усовршување како на нешто значајно и важно со што би се подобрила соработката меѓу овие два витални сегмента.

Како резултат на одговорите на ова прашања очекувани беа ставовите на стручните работници и во однос на прашањето преку кое сакавме да дознаеме што мислат за нивната подготвеност да земат учество во некои од обуките кои би се организирале за сите учесници во овој комплексен процес. Исто како и во претходното прашање сите испитаници ја покажаа својата подготвеност да се приклучат во некаков облик на заедничките обуки, а само еден психолог и еден социјален работник не гледаат причина зошто би учествувале во истата.

Бидејќи во светот на трудот и занимањата постојано се случуваат промени сакавме да дознаеме дали стручните работници сметаат дека постапките на професионално информирање се прилагодуваат на промените на пазарот на трудот. Од одговорите на ова прашање можеме да констатираме дека во најголем дел испитаниците сметаат дека новонастанатите промени во светот на работата само *делумно* се прифатливи за имплементирање во постапките на професионалното информирање, додека еден педагог и еден психолог сметаат дека не постои прилагодливост во процесот на професионалното информирање кон настанатите промени. Од направената анализа на добиените одговори можеме да заклучиме дека кај испитаниците постои отсуство на позитивен став во врска со прилагодливоста на постапките на професионалното информирање на брзите промени на пазарот на трудот и занимањата.

Ова укажува на фактот дека на професионалното информирање не му се посветува доволно внимание во образовниот систем кој треба да ги следи новонастанатите промени и да биде во чекор со нив, а со тоа ќе им се овозможи на учениците да се здобијат со податоци за одделни занимања, со барањата на пазарот на трудот, постоечките образовни институции, активностите кои се организираат на локално ниво како што се: саеми, пракса и сл.

Сакавме да испитаме што мислат стручните работници во врска со тоа дали сметаат дека за успешно професионално насочување на учениците е потребно да се формира посебен училиштен тим за професионална ориентација и дали стекнатите компетенции во иницијалното образование им се доволни за да ја извршуваат работната задача-професионална ориентација на учениците. Во најголем дел стручните работници имаат позитивно мислење образложувајќи дека е значајно и потребно да се формира посебен тим за професионална ориентација со што би се мотивирале и би им давале поддршка на сите актери во реализацијата на програмските активности за професионалната ориентација; би се промовирале примерите на добра пракса и достигнувањата на други училишта; градење на мрежа на партнерство со локалната заедница. Само двајца од испитаниците сметаат дека нема потреба од формирање на посебен тим.

Што се однесува до мислењето на стручните соработници во однос на стекнатите компетенции во нивното иницијално образование, во најголем дел сметаат дека стекнатото знаење е доволно за да може да одговора на задачите на спроведување на професионалната ориентација, додека за еден педагог и психолог стекнатите знаења од нивното образование не се доволни, напротив потребни им се дополнителни обуки.

Со истражувањето сакавме да дознаеме како стручните работници ја оценуваат соработката помеѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација. На испитаниците им беа понудени три одговора и тоа: а)одлично б)добро и в) незадоволително. Сите дадоа идентичен одговор, односно соработката ја оценуваат како добра.

За да дознаеме што би можело да биде пречка во воспоставувањето на контакти со локалната средина, го поставивме прашањето *Што по Ваше мислење може да биде потенцијална причина која го попречува остварувањето на соработката меѓу училиштето и институциите од непосредното локално опкружување?* Мислењата беа поделени, дел ја гледаат причината во училиштето кое не му придава доволно значење на ова подрачје на работа, а дел одговорија дека институциите од локалната средина не се доволно заинтересирани.

Во интервјуто сакавме да дознаеме што мислат стручните работници за тоа дека училиштето треба да преземе нешто за зајакнување на соработката на училиштето и локалната средина, од аспект на давање професионални информации на учениците за сите релевантни димензии на неговиот

професионален развој во изборот на училиштето и неговата идна професија. Прашањето беше од отворен тип со што испитаниците требаа да дадат свој предлог. За жал, сите испитаници не се произнесоа со конкретно видување по однос на оваа проблематика, што укажува на фактот дека стручните работници немаат доволно теоретско познавање за соработката на училиштето и локалната средина како важен дел од процесот на професионалната ориентација. Само еден педагог се произнесе дека училиштата треба да бидат поотворени кон бизнис секторот.

И на прашањето кое се однесува на тоа како ја оценуваат соработката со одделенските раководители, во врска со професионалната ориентација им беа понудени три типа на одговори и тоа: а)одлично б)добро и в) незадоволително. Во голем, дел шест од испитаниците, ја оценуват соработката како добра, а четворица како одлична.

Анализата на податоците добиена од стручните работници на четири основни училишта во општина Штип нè упатуваат до следните сознанија.

Имено, од одговорите на стручните работници може да се заклучи дека во сите училишта во Годишниот план и програма се имплементирани содржините од програмата за професионална ориентација на учениците. Исто така, стручните работници имаат изработено своја програма за професионална ориентација, а што се однесува до водењето на ученичкото портфолио очигледно е дека во најголем дел стручните работници не водат досие за учениците, иако е од особена важност во следењето на професионалниот развој на ученикот. Ова покажува дека тие не го користат досието како документ во кој треба да бидат содржани низа податоци за самиот ученик од каде би црпеле информации кои би им помогнале за откривање на афинитетите и способностите на самите ученици.

Како форми кои ги применуваат во реализацијата на задачите на програмата за професионална ориентација констатиравме дека најзачестени се посебните средби кои ги организират со учениците и часовите на одделенската заедница, а најмалку се вклучуваат во рамки на наставните, воннаставните и слободните активности. Стручните работници потврдија дека постои корелација помеѓу програмата на педагошко-психолошката служба и програмата на одделенските раководители. Важноста од усогласување на програмите произлегува од потребата на кординирано дејствување меѓу стручните работници и одделенските раководители како субјекти кои се одговорни во нејзината реализација. Кога станува збор за соработката со родителите за прашања поврзани со професионалната определба на нивното дете, заклучивме дека родителите не се активно вклучени и дека многу малку е застапена соработката со стручните работници.

Во прилог на испитување на соработката на училиштето со институциите од локалната средина евидентно е дека соработката се реализира исклучиво со

образовните институции. Во најголем дел стручните работници сметаат дека училиштето е главниот иницијатор за соработката со локалната средина.

Имајќи ја во предвид важноста од стручно усовршување, кај испитаниците постои позитивно мислење во однос на потребата за стручно усовршување како и учество во дополнителни одбуки со што би ги збогатило и проширило сознанијата кои се однесуваат на процесот на професионалната ориентација.

Од направената анализа на добиените одговори можеме да заклучиме дека кај испитаниците постои отсуство на позитивен став во врска со прилагодливоста на постапките за професионалното информирање на брзите промени на пазарот на трудот и занимањата што покажува отсуство и немање желба на следење на домашните и светски трендови во светот на трудот.

Иако ја оценуваат соработката со локалната средина како добра во функција на професионалната ориентација на учениците, можеме да заклучиме дека дел од стручните работници потенцијалната причина која ја попречува истата ја припишуваат на недоволно посветеност на училиштето кон ова подрачје на работа, а според други локалната средина е таа која не пројавува интерес во насока на воспоставување на кооперативен однос.

Можноста која им беше дадена на стручните работници да дадат свои предлози за изнаоѓање на можни решенија за подобрување на постоечката состојба упатува на констатација дека стручните работници не поседуваат доволно теоретско познавање за соработката на училиштето и локалната средина како важен дел од процесот на професионалната ориентација.

Посебен впечаток остава одговорот што го дадоа стручните работници во врска со Програмата за професионална ориентација на стручните служби. Иако одговорија потврдно дека имаат изготвено своја Програма за професионална ориентација, при анализа на истата се утврди дека таа Програма е составен дел на Годишната програма за работа на училиштето во чија изработка учествуваат педагогот, психологот и социјалниот работник кои се главни носители во спроведувањето на Програмата на професионалната ориентација.

4. Анализа на Годишната програма на основното училиште, односно на содржините кои се однесуваат на професионалната ориентација на учениците

За потребите на ова истражување беа анализирани Годишните програми за работа на основните училишта во Штип, поточно Програмата за професионална ориентација. Во делот што следува ќе се обидеме да направиме анализа и интерпретација на податоците кои ги добивме врз основа на направената анализа.

Во истражувањето беа вклучени четири основни училишта ОУ **Гоце Делчев**, ООУ **Ванчо Прке**, ООУ **Димитар Влахов** и ООУ **Тошо Арсов**. Од направениот увид на годишните програми за работа на училиштата и од разговорите со директорите дознавме дека во годишната програма за работа на училиштето немаат содржини кои се однесуваат на професионална ориентација на учениците. Имено, посебната програма за професионална ориентација на учениците, која е изготвена од страна на стручните работници е интегративен дел на Годишниот план и програма за работа на училиштето. Од училиштата кои беа опфатени во истражувањето само во ОУ „Тошо Арсов“ ниту во Годишната програма, ниту во Програмата на стручните работници немаат програма која се однесува на професионална ориентација на учениците.

Ако направиме анализа во однос на структурата на програмите за професионална ориентација ќе воочиме дека во секое училиште постои различна концепциска поставеност на програмата. Воведот како структурна компонента е содржан во анализираниите програми за професионална ориентација во две училишта. Во овој дел од текстот, воглавно, се опишува што претставува професионалната ориентација, како се остварува, која е улогата на училиштето во овој процес, од кои одделенија се опфатени учениците (VIII I IX одд.), дека реализацијата ќе се спроведува од страна на стручните работници во соработка со родителите и локалната средина.

Во една од програмите се наведени следните структурни компоненти поставени во графи со краток опис и тоа: 1.Активности; 2.Цел; 3.Стратегија; 4.Носители и соработници; 5.Време на реализација и 6.Очекувани ефекти, додека во друга како составен дел на Програмата се дадени активностите што ќе бидат опфатени, времето на нивната реализација започнувајќи од месец декември до месец април и кој ќе учествува во нејзината реализација (одд.раководители, наставници, директори, претставници од други средни училишта, родители).

Од направената анализа можеме да констатираме дека програмите за професионална ориентација се конципирани многу глобално, без карактер на

оперативност и непостоење на акционен план. Забележително е дека постои отсуство на содржини кои би требало стручните соработници да ги вградат во своите програми, по кои би се раководеле, за истите да ги реализираат во текот на учебната година. Исто така, евидентно е дека не постои некаков унифициран модел кој ќе биде појдовна рамка по кој ќе се структурира програмата, со што би се задоволиле одделни барања и критериуми при самата изработка.

Што се однесува до посебната програма за професионална ориентација за учениците изготвена од страна на одделенските раководители во ниедно училиште не успеавме да дојдеме до ваков документ.

IV. Заклучоци и предлози за унапредување на соработката меѓу училиштето и локалната средина во насока на подигање на квалитетот на професионалната ориентација на учениците

Истражувањето беше спроведено со цел да се испита дали постои соработка меѓу училиштето и локалната средина на планот на професионалната ориентација на учениците.

Во истражувањето беа вклучени:

Ученици од IX одделение и тоа: ООУ „Ванчо Прке“ - Штип, 38 ученика, ООУ „Тошо Арсов“ - Штип, 40 ученика, ООУ „Гоце Делчев“ - Штип 39 ученика и ООУ „Димитар Влахов“ - 40 ученика.

Одделенски раководители:

ООУ „Ванчо Прке“- Штип, 11 одделенски раководителя

ООУ „Тошо Арсов“- Штип, 11 одделенски раководителя

ООУ „Гоце Делчев“- Штип, 13 одделенски раководителя

ООУ „Димитар Влахов“ - Штип, 13 одделенски раководителя

Стручни работници:

педагози - 4

психолози -4

социјален работник-1

Од извршената анализа на теретското видување на проблемот и од емпириското истражување добивме податоци кои одгатнаа голем број на прашања во врска со проблемот на истражувањето и ни овозможи да донесеме повеќе важни констатации кои во продолжение ги прикажуваме.

Имено се констатира дека општата хипотеза на истражувањето *соработката меѓу училиштето и локалната средина на планот на професионалната ориентација постои само декларативно, а во пракса нејзината улога е маргинализирана* се потврдува.

1. Во Годишната програма на работа на училиштето е застапена Програмата за професионалната ориентација иако е недоволно операционализирана, додека од анализата на Програмата на педагошко психолошката служба утврдивме дека како стручни работници немаат посебна програма, туку таа е составен дел на Годишната програма за работа на училиштето. Исто така, констатиравме дека во планот за работа, одделенските

раководители немаат изработено посебна програма. Оттука можеме да констатираме дека првата помошна хипотеза *-училиштето, стручните работници и одделенските раководители недоволно посветуваат внимание на изработка на програми за професионална ориентација на учениците*, се потврдува.

2. Иако стручните работници и одделенските раководители потврдија дека постои корелација помеѓу Програмата на педагошко-психолошката служба и Програмата на одделенските раководители, при анализа на истата се утврди дека таа Програма е составен дел на Годишната програма за работа на училиштето во чија изработка учествуваат педагогот, психологот и социјалниот работник кои се главни носители во спроведувањето на програмата за професионалната ориентација, помошната хипотеза два не се потврдува.

3. Имајќи ја предвид потребата за организирано и континуирано подготвување и усовршување на воспитно-образовниот кадар и потенцирајќи ја важноста на професионалната ориентација воочливо е дека одделенските раководители во голем дел се подготвени да земат учество во професионални обуки со што ќе придонесат за зајкнување на соработката меѓу локалната средина и училиштето во функција на професионално насочување на учениците, а во многу мал процент од испитаниците (одделенските раководители) се среќава мислење дека немаат потреба од професионално усовршување. Ваквото мислење претпоставуваме дека се должи на фактот што ова мислење е присутно кај испитаниците кои се со поголем работен стаж и даваат отпор на влијанија кон дополнителните обврски и иновации кои го следат воспитно-образовниот процес. За разлика од одделенските раководители, стручните работници се изјаснија дека немаат потреба од дополнителни обуки, односно стекнатите компетенции со кои располагаат се доволни. Оттука заклучивме дека *одделенските раководители и стручни работници имаат различен став и мислење во однос на потребата од дополнителна обука од областа на професионалната ориентација* со што помошната хипотеза три се потврдува.

4. Одделенските раководители и стручните работници имаат позитивно мислење за формирање на посебен училиштен тим за професионална ориентација. Со постоењето на вакви тимови во училиштата би се обезбедиле услови за креирање на програма за професионална ориентација, со што ќе се следи ученикот во еден континуитет, ќе се развиваат неговите клучни компетенции, знаења, вештини, ставови и вредности чиј краен резултат би бил да го оспособат ученикот, а компетенциите кои ги стекнал ученикот низ програмата да ги примени во различни ситуации и во решавање на различни проблеми. Да се формира посебен тим за професионална ориентација за испитаниците би значело мотивација и поддршка на сите актери во реализацијата на програмските активности на професионалната ориентација; би се промовирале примерите на

добра пракса и достигнувањата на други училишта; градење на мрежа на партнерство со локалната заедница. Од анализата на податоците можеме да констатираме дека *одделенските раководители и стручните работници имаат позитивно мислење за формирање на посебен училиштен тим за професионална ориентација во состав на стручните служби.*

5. Кога зборуваме за училиштето и локалната средина како динамични системи кои се во постојана промена и во кои постојано се преплетуваат минатото, сегашноста и иднината, нивната соработка мора да се одвива преку заеднички, партнерски односи, да се конкретизираат нивните активности и задачи со што би се зајакнале меѓусебните врски преку размена на активности, искуства, информации на училиштето со институциите, организациите и установите.

Одделенските раководители и стручните работници соработката меѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација ја оценуваат како добра, а како можна причина за попречување на истата ја гледаат во недоволната посветеност од страна на училиштето и на институциите од локалната средина. Во најголем дел кај едните и кај другите постои отсуство на идеи, предлози и можни решенија за надминување и подобрување на постоечката состојба. Како директни учесници во процесот на професионалната ориентација нашите очекувања беа дека ќе добиеме децидни предлози кои би ја помогнале ваквата состојба, но резултатите покажуваат затајување на иницијативи во училишната средина. Од добиените резултати заклучивме дека помошната хипотеза пет - *поврзаноста и соработката на училиштето и институциите од локалната средина е слабо организирана и незадоволителна, за да им обезбеди на учениците адекватни информации кои ќе им помогнат активно да се вклучат во животот на своето непосредно опкружување*, се потврдува.

6. Од податоците што се добиени во ова истражување се потврди и шестата хипотеза дека *главен иницијатор за остварување на соработката меѓу училиштето и локалната средина во остварувањето на целите и компонентите на професионалната ориентација е училиштето.*

7. Во однос на потребата и содржината на активности кои се преземаат на полето на професионалната ориентација се констатира дека одделенските раководители во текот на учебната година во најголем дел (70,83 %) не спроведуваат активности за реализација на некои содржини, а (29,17%) од испитаниците се произнеле дека еднаш до двапати се придржуваат на примена на предвидените содржини. Слична е состојбата и кај стручните работници. Тие се изјасниле дека содржините од професионалната ориентација ги применуваат во временскиот период од февруари до мај и тоа според однапред утврдена динамика.

Во најголем дел стручните работници како најчесто користени форми кои ги применуваат за реализација на задачите во Програмата на професионалната ориентација се посебните средби кои ги организират со учениците и на часовите на одделенската заедница, а најмалку се вклучуваат во рамки на наставните,

воннаставните и слободните активности. Ова значи дека за реализација на предвидените задачи стручните работници најмногу ги практикуваат посебните средби со учениците можеби поради предноста што ја има личниот контакт со ученикот пред другите форми на работа. Меѓутоа погодно е да се практикуваат и другите форми на воспитно-образовна работа со што тие меѓусебно би се преплетувале и надоврзувале една на друга, а со тоа би добивале и што поразновидни и помногубројни информации за учениците. За одделенските раководители часовите на одделенската заедница се најпрактикувана форма за остварување на задачите на професионалната ориентација. Исто така, застапени се содржини од професионалната ориентација и во рамките на наставните активности.

8. Кај учениците постои општ позитивен став во однос на нивната образовна и професионална информираност. Податоците покажуваат дека тие се делумно информирани, затоа училиштето треба да ги запознае со расположливите извори на информации, да ги оспособи самостојно да пребаруваат и прибираат податоци, како да вршат анализа и како да ги вреднуваат добиените информации со што ќе направат правилна селекција на информациите.

Имајќи ги во предвид техничко-технолошките промени, брзите научни промени во производството и нивната импликација врз системот на работа и пазарот на трудот се потврдува фактот дека професионалната ориентација мора да го следи развојот на најновите трендови во современата техника и технологија и да се прилагодува на истите. Но искуствата од практиката за одделенските раководители и стручните работници покажуваат дека новонастанатите промени во светот на работата само делумно се прифатливи за имплементирање во постапките на професионалното информирање и не постои прилагодливост во процесот на професионалното информирање кон настанатите промени. Ова упатува на фактот дека на професионалното информирање не му се посветува доволно внимание во образовниот систем кој треба да ги следи новонастанатите промени и да биде во чекор со нив, а со тоа ќе им се овозможи на учениците да се здобијат со податоци за одделни занимања, со барањата на пазарот на трудот, постоечките образовни институции, активностите кои се организираат на локално ниво како што се саеми, пракса и сл.

Во најголем дел учениците на крајот на завршувањето на основното образование имаат донесено одлука за избор на средно училиште. Во нивниот конечен избор многу мало влијание имаат стручните работници и одделенските раководители во давањето на стручна помош и совет на учениците во донесувањето на одлуката.

Од добиените податоци во истражувањето можеме слободно да констатираме дека според учениците многу малку е застапена соработката помеѓу училиштето и институциите од локалната средина од аспект на професионалната ориентација. Тоа упатува на фактот дека училиштата имаат ограничени контакти со институциите од локалната средина, а истото може да се потврди и за претставниците од одделни институции чие учество во училиштето е многу малку застапено. Имајќи ги предвид добиените податоци, неопходно е да се воспостави контакт помеѓу овие две важни институции, со што ќе се интензивира соработката преку дефинирање на содржините и целите на посетата, прецизно одредување на организационите форми на дејствување, како и подготовка на учениците. Посетата може да биде организирана во училиштето од страна на претставниците на институциите, фирмите и стручни лица за одредени занимања кои во директна комуникација со учениците ќе ги дадат потребните информации за одредени подрачја на работа. По прибирањето на потребните информации, стручните работници, наставниците и одделенскиот раководител треба да им помогнат на учениците да направат квалитетна анализа по што ќе следува подготвеност на ученикот самостојно да донесе одлука за избор на училиштето.

Предлози

По исцрпната и детална анализа на истражувачките резултати може да се дадат повеќе предлози и совети во функција на подобрување и унапредување на квалитетот на соработката меѓу училиштето и локалната средина.

- ❖ За да се надминат одредени слабости, потребно е прецизно дефинирање на содржините, целите и задачите на соработката меѓу училиштето и локалната средина на планот на професионалната ориентација и одредување на организационите форми на дејствување втемелени на принципот на партнерство кој ќе подразбира активен дијалог, почитување и остварување на заедничката цел.
- ❖ Успешната соработка примарно зависи од иницијативата и ентузијазмот на училиштето и локалната средина. Значаен чекор во тој правец би бил формирањето на училиштен тим кој ќе биде задолжен за спроведување на услугите на професионалната ориентација и координирање преку адекватни механизми на дејствување со институциите од локалната средина.
- ❖ Да се интензивира соработката со разни институции: библиотека, музеј, центар за култура, центар за социјална работа, организации од стопанските и нестопанските дејности, здравствените домови, полицијата, агенцијата за вработување;
- ❖ Да се подигне свеста кај учениците, наставниците, одделенските раководители, стручните работници, директорите, претставниците на институциите за местото, улогата и значењето на професионалната ориентација преку организирање на работилници, семинари, обуки, преку соодветен материјал со содржини за професионална ориентација, брошури, флаери, прирачници, интернет адреси итн;
- ❖ Да се практикуваат одделните видови на професионално информирање и советување кои се од посебна важност:
 - изложби,
 - предавања,
 - разговори,
 - излети и екскурзии и
 - користење на стручна литература.
- ❖ Од посебно значење е континуирано да се усовршуваат стручните работници, наставниците и останатите активни субјекти со што би добивале солидни познавања за целта и значењето на професионалната ориентација, а ќе се влијае и на зголемување на нивната мотивираност;
- ❖ Да се воспостави и развие мрежа на центри за професионално информирање и советување со што ќе им се овозможи на учениците да

се стекнат и да ги продлабочат знаењата од областа на работата, нејзината природа, структурата и барањата за одделни занимања, можностите кои ги нуди стручното образование и можностите за вработување;

- ❖ Да се организира практична работа за учениците уште во основното образование со што би имале од рана возраст реални средби со занимањата и би добиле конкретна понуда на содржини, активности од областа на професионалната ориентација со цел да се постигнат позитивни промени кај нив во однос на изборот на училиште или занимање.

Свесни сме дека во овој труд не се исцрпени сите содржини на соработка меѓу училиштето и локалната средина од аспект на подготвување на младите за правилна професионална насоченост во изборот на нивното натамошно образование и нивното занимање. Останува простор да се истражуваат реалните можности и препреки за реализација на соработничкиот потенцијал на училиштето со низа други учесници кои во ова истражување не беа вклучени: родителите, претставници на локалната средина, пазарот на трудот и многу други кои имаат заеднички интерес за зајакнување на квалитетот на соработката меѓу училиштето и локалната средина.

Прилози

Прилог бр.1

Прашалник за одделенските раководители на учениците од VI до IX одделение

Истражувачкиот проект чија реализација е во тек има за цел да ги испита Вашите ставови и мислења во врска со професионалната ориентација на учениците и соработката меѓу училиштето и локалната средина. Прашалникот содржи повеќе прашања на кои се понудени одговори од различен тип. Од Вас се бара да ја заокружите буквата пред одговорот кој се совпаѓа со Вашето мислење.

❖ Прашалникот е анонимен. Вашите искрени одговори ќе придонесат во објективноста на истражувањето и добиените податоци исклучиво ќе послужат во научна насока.

Ви благодарам на соработката .

Општи податоци

Училиште _____

Пол:(заокружи)

а) машки

б) женски

Работно искуство: а) 0-5; б) 6-15; в) 16-25; г) над 25 години

Одделенски раководител на: VI, VII, VIII, IX одделение

1. Дали во годишниот план и програма за работа во Вашето училиште се имплементирани содржини од програмата на професионална ориентација на учениците?

а) да

б) не

2. Како одделенски раководител дали имате подготвено своја програма за професионална ориентација за учениците во Вашето училиште?

а) да

б) не

3. Дали имате документација(ученичко досие), за секој ученик во Вашето училиште ?

а) да

б) не

4. Дали од ученичкото досие можете да ги откриете афинитетите на учениците кон некоја област или професија?

а) да

б) не

в) понекогаш

5. Дали од ученичкото досие можете да ги процените способностите на учениците соодветни за некоја професија.

а) да б) не в) понекогаш

6. Кој учествува во креирањето на годишната програма за професионалната ориентација на учениците во Вашето училиште?(Наведете ги сите Ваши соработници. Пример: педагог.....)

7. Колку пати, во текот на учебната година реализирате содржини предвидени во Вашата програма за професионална ориентација на учениците .(Доколку тоа не го правите подвлечете,, нереализирам “)

8. Задачите предвидени во програмата на професионалната ориентација ги реализирате преку следните форми на воспитно образовна работа во училиштето:

а) во рамки на наставните активности

б) воннаставните активности

в) слободните активности

г) на часовите на одделенската заедница

д) организирам посебни средби со учениците(можете да изберете повеќе одговори)

9. Реализацијата ја остварувате во соработка (Пример:соработка со родител.....)

10. Оценете дали постои корелација помеѓу програмата на професионалната ориентација на одделенскиот раководител и педагошко психолошката служба.

а) да б) не в)делумно

11. Дали остварувате посебни средби со родителите во врска со професионалната ориентација на нивните деца?

а) да б) не в) понекогаш

12. Во кое одделение започнувате да соработувате со родителите заради професионално насочување на нивните деца?

а) VI одд. б) VII одд. в) VIII одд. г) IX одд.

13. Имајќи ја предвид важноста од соработката меѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација на учениците со кои релевантни институции од локалната заедница Вашето училиштето остварува соработка? (наведете барем три институции)

14. Кој најчесто ја иницира соработката помеѓу училиштето и институциите од локалната средина во остварувањето на целите и компоненти на професионалниот развој, професионалната ориентација на учениците ?

а) училиштето б) институциите од локалната средина в) родителите

15. Доколку во завршните одделенија од Основното образование се реализира задолжително професионална пракса(во различни институции) ќе се постигне поуспешно професионално насочување на учениците?

а) се согласувам б) не се согласувам в) делумно се согласувам

16. Со цел да се зајакне соработката во функција на професионално насочување на учениците помеѓу училиштето и локалната средина потребно е професионално усовршување и на училишниот кадар и на вработените во институциите од локалната средина.

а) да б) не

17. Доколку на претходното прашање одговоривте со да, изјаснете се дали сте подготвени да учествувате во некаков облик на заеднички обуки.

а) да б) не

18. Во светот на трудот и занимањата постојано се случуваат промени. Дали сметате дека постапките на професионално информирање се прилагодуваат на промените на пазарот на трудот?

а) да б) не в) делумно

19. Дали сметате дека за успешно професионално насочување на учениците е потребно да се формира посебен училишен тим за професионална ориентација?

а) да б) не

20. Сметате ли дека стекнатите компетенции во иницијалното образование Ви се доволни за да ја извршувате работната задача-професионална ориентација на учениците?

а) да б) не

21. Како Вие ја оценувате соработката помеѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација на учениците?

а) одлично

б) добро

в) незадоволително

22. Што по Ваше мислење може да биде потенцијална причина која го попречува остварувањето на соработката меѓу училиштето и институциите од непосредното локално опкружување?

а) Училиштето не му придава значење на ова подрачје на работа

б) Институциите од локалната средина не му придаваат значење на ова подрачје на работа

в) и двете

23. Што по Ваше мислење , треба да превземе училиштето за зајакнување на соработката со училиштето и локалната средина, во процесот на давање професионални информации на учениците за сите релевантни димензии на неговиот професионален развој во изборот на училиштето и неговата идна професија. (краток предлог)

24. Како ја оценувате соработката со стручните соработници, во врска со професионалната ориентација?

а) одлично

б) добро

в) незадоволително

Прилог бр.2

Протокол на полуструктурирано интервју

Целта на ова интервју е да се испитат Вашите мислења и ставови во врска со професионалната ориентација на учениците и соработката меѓу училиштето и локалната средина.

Интервјуист : _____

Интервјуиран: _____

Училиште: _____

Место на интервјуирање: _____

Време на интервјуирање: _____

Прашања

Одговори

1. Дали во годишниот план и програма за работа во Вашето училиште се имплементирани содржини од програмата на професионална ориентација на учениците?	
2. Како стручен соработник дали имате подготвено своја програма за професионална ориентација за учениците во Вашето училиште?	
3. Дали имате документација (ученичко досие), за секој ученик во Вашето училиште ?	

4. Дали од ученичкото досие можете да ги откриете афинитетите на учениците кон некоја област или професија?	
5. Дали од ученичкото досие можете да ги процените способностите на учениците соодветни за некоја професија.	
6. Кој учествува во креирањето на годишната програма за професионалната ориентација на учениците во Вашето училиште?	
7. Колку пати, во текот на учебната година реализирате содржини предвидени во Вашата програма за професионална ориентација на учениците ?	
8. Кои форми на воспитно образовна работа ги користите за реализација на задачите предвидени во програмата на професионалната ориентација на учениците ?	
9. Реализацијата ја остварувате во соработка со ?	
10. Оценете дали постои корелација помеѓу програмата на професионалната ориентација на класниот раководител и Вашата служба.	
11. Дали остварувате посебни средби со родителите во врска со професионалната ориентација на нивните деца?	
12. Во кое одделение започнувате да соработувате со родителите заради професионално насочување на нивните деца ?	
13. Имајќи ја предвид важноста од соработката меѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација на учениците со кој релевантни институции од	

локалната заедница Вашето училиштето остварува соработка?	
14. Кој најчесто ја иницира соработката помеѓу училиштето и институциите од локалната средина во остварувањето на целите и компоненти на професионалниот развој, професионалната ориентација на учениците ?	
15. Доколку во завршните одделенија од Основното образование се реализира задолжително професионална пракса(во различни институции) ќе се постигне успешно професионално насочување на учениците?	
16. Со цел да се зајакне соработката во функција на професионално насочување на учениците помеѓу училиштето и локалната средина потребно е професионално усовршување и на училишниот кадар и на вработените во институциите од локалната средина?	
17. Дали сте подготвени да учествувате во некаков облик на заеднички обуки?	
18. Во светот на трудот и занимањата постојано се случуваат промени. Дали сметате дека постапките на професионално информирање се прилагодуваат на промените на пазарот на трудот?	
19. Дали сметате дека за успешно професионално насочување на учениците е потребно да се формира посебен училишен тим за професионална ориентација?	
20. Сметате ли дека стекнатите компетенции во иницијалното образование Ви се доволни за да ја извршувате работната задача- професионална ориентација на учениците?	
21. Како Вие ја оценувате соработката помеѓу училиштето и локалната средина во функција на професионалната ориентација на	

учениците?	
22. Што по Ваше мислење може да биде потенцијална причина која го попречува остварувањето на соработката меѓу училиштето и институциите од непосредното локално опкружување?	
23. Што по Ваше мислење , треба да превземе училиштето за зајакнување на соработката со училиштето и локалната средина, во процесот на давање професионални информации на учениците за сите релевантни димензии на неговиот професионален развој во изборот на училиштето и неговата идна професија. (краток предлог)	
24. Како ја оценувате соработката со одделенските раководители, во врска со професионалната ориентација?	

Прилог бр.3

Прашалник –Анкетен лист за учениците од IX одделение

Драг ученику, се наоѓате во период кога треба да донесете вистинска одлука за продолжување на Вашето образование и изборот на вашата идна професија според Вашите желби, професионални интереси и способности. Истражувачкиот проект чија реализација е во тек има за цел да ги испита Вашите ставови и мислења поврзани со Вашата информираност и едуцираност за професионалните и образовните можности по Вашето завршување на основното училиште.

- ❖ Прашалникот содржи повеќе прашања на кои се понудени одговори од различен тип. Од Вас се бара да ја заокружите буквата пред одговорот кој се совпаѓа со Вашето мислење.

❖ Прашалникот е анонимен. Вашите искрени одговори ќе придонесат во објективноста на истражувањето и добиените податоци исклучиво ќе послужат во научна насока.

Ви благодарам на соработката .

Општи податоци

Училиште _____

Пол:

а) машки

б) женски

Одделение : IX

1. Дали се одлучивте каде ќе го продолжите средното образование?

а)да б) не

Ако Вашиот одговор е „да“ одлуката за избор на училиште ја донесовте:

а) со помош на родителите

б) со помош на советите од педагогот, психологот и социјалниот работник

в) врсниците

г) самостојно ја донесов одлуката

д) со помош на одделенскиот раководител

2. Колку сте информирани за карактеристиките на професијата и училиштето во кое сакате да го продолжите средното образование ?

- а) Во голема мера сум информиран/а
- б) Имам доволно информации
- в) Немам информации

3. За која од наведените професии најмногу пројавувате интерес и би сакале да добиете соодветни информации ?

- а) Бизнис (економија)
- б) Култура, уметност и медиуми
- в) Техника и технологија
- г) Образование
- д) Одбрана , безбедност и заштита
- ѓ) Занаети (уметнички, современи, стари занаети)
- е) Медицина
- ж) Право

4. Информации за можностите за изборот на средно училиште добивате од:

- а) Едукативни работилници за учениците организирани од педагогот и психологот во училиштето
- б) од одделенскиот раководител на часовите на одделенската заедница
- в) од родителите
- г) од врсниците
- д) од интернет
- ѓ) медиумите
- е) друго

5. Дали одделенскиот раководител има влијание на Вашиот избор на средно училиште?

- а) Има големо влијание
- б) Има мало влијание
- в) Нема влијание

6. Во текот на основното образование дали имате посетено некој од институциите во Вашето непосредно опкружување (фабрики, конфекции, Агенција за

вработување, здравствен дом, судови и сл.) за да се здобиете со потребни информации за карактеристиките на одредени занимања/професии ?

- а) да б) не

Доколку Вашиот одговор е „да“ неведете кои се тие институции.

7. Дали во Вашето училиште се остварени средби со претставници на некои институции со цел да Ве запознаат со одредни професии (лекар, полицаец, инженер и др.).

- а) да б) не

Доколку Вашиот одговор е „да“ неведете го името на институцијата или профилот.

8. За кој вид на средно образование најмногу пројавувате интерес?

- а) Гимназиско образование
б) Стручно образование
в) Уметничко образование

9. Одлуката за избор на средното училиште и идна професија ја донесовте поради:

(можете да заокружите повеќе од еден одговор)

- а) интересот кон образовните содржини и општествената корист од истата
б) нуди квалитетно образование
в) најмногу одговара на моите психофизички особини и способности и можностите за успех
г) реалните потреби на пазарот на трудот
д) сеедно ми е каде ќе се запишам

10. За да ги создадете сопствените интереси, афинитети и способности кои се важни во донесувањето на одлуката за избор на училиштето, колку сте задоволни од информациите и стручната помош која ја добивате во Вашето училиште?

- а) не сум задоволен/на
б) делумно сум задоволен/на
в) задоволен/на сум

11. Што според тебе треба да превземе училиштето во однос на зголемување на професионалната информираност на учениците? (напиши предлог)

Користена литература (REFERENCES)

1. Бајрич, М. Стефанович, М. (1999). Директор, помочник и педагог у школи, Тузла.
2. Балаш, С. (2007). Живот и школа, бр.18.
3. Bauman, Z (1969). Marksisticka teorija drustva, Rad, Beograd.
4. Bilic, V (2001). Uzroci, posljedice I prevladavanje skolskog neuspjeha. Zagreb: HPKZ.
5. Branic, B. (1986). Psiholoske teorije izbor zanimanja, Naucna knjiga, Beograd, 1986.
6. Бујас, З. (1978). Психофизиологија рада, Загреб, 72.
7. Vinski, D. (1969) *Pracenje u profesionalnoj orijentaciji*, Republicki zavod za zapošljavanje, Zagreb.
8. Водич кроз занимања, (2006). Министарство просвете републике Српске.
8. Damjanovic, A. Ivkovik, M (2002) *Zan Pol Sartr-Egzistencijalizam kao modus Vivendi*, Engrami, 24(3-4).
9. Диркем, Е. (1981). Васпитање и социологија, Београд. Завод за учебнике и наставна средства, стр. 40-41.
10. Educational and vocational guidance in Iceland, Euroguidance Centre, (2008) Iceland.
11. Енциклопедиски речник Педагогије, (1963) Загреб.
12. Ivanek, A. (1993): *Savjetodavne službe u školama nekih Eurposkih država*, Napredak, 134 (1993), 1, str. 84-90., Zagreb.
13. Илић, М. Николић, Р (2006) Школска педагогија, учебник за устуденте учитељских факултета.
14. Илић, М. (1975). Израда програма рада школског педагога-психолога на професионалној оријентацији ученика, Наша школа, бр 5-6.
15. Јанкуловски, В. М. Видоевски (1984) Професионална оријентација и нејзината апликативност во трудот, Скопје.
16. Jakelik, F. (1996). Profesionalna orientacija I redovna nastava, profesionalna orientacija u osnovnoj skoli, Beograd.

17. Јоксимович, З. (2007). Улога основне школе у избору занимања, Норма, 12(1):63-76.
18. Јурић, В. (1998). Методика рада школског педагога, Школска књига, Загреб.
19. Корач, И. (2011). Професионална ориентација ученика - између теорије и праксе, Педагогија, 66(3):395-401.
20. Kordić, L.B. (2012). Graduates beliefs about career management, Economics Institute, Industrija, Vol. 40, No. 2.
21. Krumboltz, J.D. (1997). Aplikacija teorije učenja pri izboru karijere, 81.
22. Lipovac, J. (1996): *Psiholozi i psihologija u Hrvatskoj Dana*, 4 Godišnja konferencija, Opatija, HPD, Zagreb.
23. Мандич, П. (1986). Савјетодавни васпитни рад са основама методике васпитног рада, Завод за учебнике и наставна средства, Сарајево.
24. Марушич, С. (2007). Образовање у подузечу, став према учењу и еуропска кокурентност, Економски преглед, бр.58.
25. Medci, P. (1994) *Osnovne psihologijske teorije profesionalneorijentacije i njihove implikacije Na medicinu profesionalneorijentacije*, Medica Jadertina, 24 (1994), 1/4, str. 127-139, Zadar.
26. Национална стратегија за развој на образованието на Република Македонија, 2005-2015, Министерство за образование и наука, Скопје, 2006.
27. Несторовска, К. (1997). Соработка на училиштето и родителите, Микена, Битола, 28.
28. Павлов, С (2012) Приоритетни ставови наставника при процени наставног плана и програма, Педагогија, 1/12, 103-104.
29. Педагошко-инструктивна дејност во училиштето, (1985). Зборник на материјали, Скопје.
30. Петровска, С. (2009). Семејството и воспитанието на децата, Скопје.
31. Петровска, С. (2011) Училишна педагогија и училишна организација, Универзитет „Гоце Делчев-Штип, Педагошки факултет, Штип.
32. Rot, N. (2004) *Opsta psihologija*, Zavod za udzbenike I natsavna sredstva, Beograd.

33. Системот на образование во Република Македонија во однос на ISCED 97-меѓународна стандардна класификација на образованието. (2002) Државен завод за статистика на Р.Македонија, Скопје.
34. Современото училиште и неговите предизвици, (1995) Скопје.
35. Стојановска, В.(2004). Дидактички аспекти на соработката меѓу училишниот педагог и наставниците, Скопје.
36. Super.D (1981). Pristup profesionalnom razvoju SA satnoviste zivotnog veka I zivotnog prostora, Psihologija, Beograd, br.3, 24.
37. Tomekovic, T. (1980). *Psihologija rada-kadrovi i rad*, Sveucilišna naklada Libar, Zagreb.
38. Topolovcan, T (2000). Skolski kurikulum kao prepoznatljivost skole, Uciteljski fakultet u Sveucilistu u Zagrebu, Odsjek u Cakovcu.
39. The South Carolina comprehensive developmental guidance and counseling program model, South Carolina department of education, Columbia, South Carolina, 2008.
40. Цветковски, И. (2006). Професионална ориентација и избор на професијата, Воспитни крстопати, бр.105.
41. Џукич, С. Рудич, В. (1960) Сарадња школе са музејима, Завод за издавање учебника народне републике Србије.
42. Џурич, Т(1989): Тест професионалних интересовања, Ваљево: СИЗ друштвених делатности Ваљево.

Интернет извори:

[http:// www.Закон за основното образование \(Службен весник на РМ, бр.103/08 од 19.08.2008 година\)](http://www.Закон за основното образование (Службен весник на РМ, бр.103/08 од 19.08.2008 година))
<http://profesionalnaorijentacija.org/profesionalna-orijentacija>